

T.C.
MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

KOOPERATİFLERİN YEREL KALKINMADAKİ ROLÜ:
İZMİR TİRE SÜT KOOPERATİFİ ÖRNEĞİ

Halit ÇAKIRCA

DANIŞMAN
Doç. Dr. Rasim AKPINAR

MANİSA – 2019

	T.C. MANİSA CELAL BAYAR ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ YÜKSEK LİSANS EĞİTİMİ FORMLARI Tez Savunma Sınavı Tutanağı	Doküman Kodu	FRYL-031
		Yayınlanma Tarihi	26/03/2018
		Revizyon No/Tarih	2/23/03/2018
		Sayfa	1/1

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü 16.04.2019 tarih ve 13/24 sayılı toplantısında oluşturulan jürimiz tarafından Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği'nin 9. Maddesi gereğince Enstitümüz Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kamu Yönetimi Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Halit ÇAKIRCA'nın "**Kooperatiflerin Yerel Kalkınmadaki Rolü: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği**" konulu tezi incelenmiş ve aday 17.05.2019 tarihinde saat 12:00'da jüri önünde tez savunmasına alınmıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayanan tezini savunmasından sonra 60... dakikalık süre içinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerine sorulan sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin,

BAŞARILI olduğuna OY BİRLİĞİ
DÜZELTME yapılmasına * OY ÇOKLUĞU
RED edilmesine ** ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

Doç. Dr. Ahmet Uşar

Doç. Dr. Ayşe AKKIN

ÜYE

Dr. Öğr. Üyesi Semra Ateş Çelberçiyi

Evet

Havır

Tez, burs, ödül veya Teşvik programına (Tüba, Fullbright vb.) aday olabilir.

Tez, mutlaka basılmalıdır.

Tez, mevcut haliyle basılmalıdır.

Tez, gözden geçirildikten sonra basılmalıdır.

Tez, basımı gereksizdir.

* Bu halde adaya 3 ay süre verilir. İkinci tez savunma sınavında da başarısız olan öğrencinin Enstitü ile ilişkisi kesilir.

** Bu halde adayın Enstitü ile ilişkisi kesilir.

Hazırlayan
Enstitü Sekreteri

Onaylayan
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum ‘Kooperatiflerin Yerel Kalkınmadaki Rolü: İzmir Tire Süt Kooperatifi Örneği’ adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin bibliyografyada gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

.../.../2019

Halit ÇAKIRCA

ÖZET

Yerel, kırsal ve bölgesel kalkınmanın kooperatifler arasındaki ilişkisi, ülkemizde gerek politik gerekse ekonomik faktörler nedeniyle yeterince araştırılmamıştır. Aynı ayrı ele alınan kooperatif ve kalkınma konuları bu çalışmada birlikte incelenmiş ve yerel kalkınma düzleminde bir örnek olan ‘Tire Süt Kooperatifi’ alan araştırmasına konu olmuştur.

Yukarıda belirtilen alan araştırmasında yarı yapılandırılmış mülakat tekniği ve Swot Analizi kullanılmıştır. Bu yöntemi seçme nedeninin, karşılıklı iletişimi sağlarken taraflar için rahat ve yönlendirilebilir bir alan oluşturulması olduğunu söylemek mümkündür. Araştırmanın bulguları, kooperatifçilik ve kalkınma arasındaki yakın ilişkiyi de kanıtlamaktadır. Ayrıca, bu çalışma, Tire Süt Kooperatifi’ nin çalışma şekli, organizasyonel yapısı ve ortaklara sağladıkları faydalar hakkında bilgi vermektedir. Yine bu çalışma örgütlü yapılarla çalışmayan çiftçilerin sorunları ve görüşlerine de yer vermekte ve kooperatifler hakkında karşılaştırmalı bir bakış açısı da sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: yerel kalkınma, bölgesel kalkınma, kırsal kalkınma, kooperatif, çiftçiler

ABSTRACT

The Role of Cooperatives in Local Development: The Case of İzmir Tire Dairy Cooperative

The relation between local, rural and regional development has not been investigated because of both the political factors and not attribute to however the definitions of cooperatives in our country are examined in a very different plane. The cooperative and development issues, which were tackled separately, were examined together in this study and 'Tire Dairy Producers Cooperative' which is a very useful example in the local development plane were the subject of fieldwork.

Semi-structured interview technique and Swot Analysis were used in the fieldwork mentioned above. It is possible to say that why the reason for choosing this method is to create a comfortable and divertible area for the parties while providing mutual communication. The findings of the study also prove the close relationship between the terms of cooperatives and development. The result of the study; as well as providing detailed information on the basis of cooperatives and local / regional development, it refuted the argument of relationship between political ideology and cooperatives which is created in Turkey. In addition, thanks to this study information of organizational structure and benefits of partners about Tire Dairy Producers Cooperative's way to how working. The study also includes the problems and opinions of the farmers who are not working with organized structures and also provides a comparative perspective on cooperatives.

Keywords: local development, regional development, rural development, cooperative, farmers

TEŞEKKÜR

Öncelikle alışmamın her aşamasında bana destek olan, bilgi ve deneyimleri ile yol gösteren danışman hocam Sayın Doç. Dr. Rasim Akpınar' a, sonrasında da çalışmalarım sırasında manevi desteğini her zaman hissettiğim değerli arkadaşlarım Mustafa Ziyanak ve Tufan Abuk'a, alan araştırması sırasında vermiş oldukları desteklerinden ötürü büyük minnet duyduğum Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi alışan ve yöneticilerine ve Vet. Hek. Fatih Korukoğlu'na, en son ve en önemli olarak da öğrenim hayatım boyunca beni maddi ve manevi olarak destekleyen ve hep yanımda olan aileme canı gönülden teőekkürlerimi borç bilirim.

Halit ÇAKIRCA

Manisa - 2019

ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
TEŞEKKÜR	v
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. YEREL KALKINMA KAVRAMININ TANIMI VE GELİŞİMİ.....	3
1.1. Yerel Kalkınmanın Amaçları	6
1.2. Yerel Kalkınmanın Boyutları	7
2. KIRSAL KALKINMA KAVRAMININ TANIMI VE GELİŞİMİ	10
2.1. Türkiye'nin AB Uyum Süreci Kapsamında Kırsal Kalkınma Politikaları	12
2.2. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi.....	15
3. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMININ TANIMI VE GELİŞİMİ	16
3.1. Bölgesel Kalkınmanın Türleri	21
3.2. Bölgesel Kalkınmanın Amaçları	24
3.3. Bölgesel Kalkınma İlkeleri.....	24
İKİNCİ BÖLÜM.....	27
2. KOOPERATİFÇİLİK HAREKETLERİNİN TANIMI VE DOĞUŞU	27
2.1. Kooperatifçiliğin Dünyadaki Tarihsel Gelişimi	28
2.1.1. Kooperatifçiliğin Dünyadaki Durumu.....	31
2.1.2. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)	32
2.1.3. Türkiye'de Kooperatifçiliğin Nicel Gelişimi	33
2.1.3.1. Türkiye'de Kooperatifçilik Mevzuatı.....	34
2.2. Kooperatif Kavramı ve Kalkınma ile İlişkisi	36

2.2.1. Kooperatif Kavramı ve Yerel Kalkınma ile İlişkisi ve Önemi.....	37
2.3. Kooperatif Türleri ve Çalışma Alanlarındaki Çeşitlilik.....	39
2.4. Kooperatiflerin Bölgelere Göre Dağılımı	41
2.5. Kooperatiflerin ve Kooperatifçiliğin Sorunları	42
2.5.1. Kooperatiflerin Örgütlenme Sorunları.....	43
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	46
3. ALAN ÇALIŞMASI.....	46
3.1. İzmir İli ve Tire İlçesinin Genel Özellikleri.....	46
3.1.1. Tire İlçesi Hakkında Genel Bilgiler.....	47
3.1.1.1. Tire İlçesi Nüfus Yapısı	48
3.1.1.2. Tire İlçesi Eğitim, Öğretim ve Altyapısı	49
3.1.1.3. Bölgedeki Ekonomik Sektörler	49
3.2. Tire Süt Kooperatifinin Tanımı ve Faaliyetleri	51
3.2.1. Tire Süt Kooperatifi Projeleri.....	52
3.3. ALAN ÇALIŞMASI FAALİYETLERİ	53
3.3.1. Materyal	53
3.3.2. Yöntem.....	53
3.3.2.1. Nitel Araştırma	54
3.3.3. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Tekniğine Katılan Katılımcıların Bilgileri	55
3.3.4. Verilerin Değerlendirilmesinde Uygulanan Yöntem	58
3.3.4.1. Kooperatif Çalışan ve Yöneticileri ile Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Veriler	58
3.3.4.2. Üreticiler ile Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Veriler	70
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	73
KAYNAKÇA.....	77

GİRİŞ

Türkiye’de kooperatifçiliğin yerel, kırsal ve bölgesel kalkınma ekseninde incelenmesi amacıyla hazırlanan bu çalışma, kooperatifçilik algısının ülkemizde neden gelişmediği sorusunu temele alarak, memleket sandıklarının kuruluşu ile başlayan bu süreçte bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ve siyasal konjonktürlerin değişmesiyle sürekli farklı bir metodoloji izlenen kalkınma prensipleri konusunda, her türlü değişime açık olan bir harita çizmektedir.

Türkiye’de kooperatifçilik kavramı yeteri kadar içi doldurulmamış bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tez, kooperatifçilik konusundaki bilgi açığının kapatılması ve yerel, kırsal ve bölgesel kalkınma ile kooperatifçilik arasındaki organik bağın varlığını ve aralarındaki ilişkiyi göstermek için yazılmıştır.

Bu hususta iyi bir örnek teşkil eden Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi ile yapılan iş birliğinin bu çalışmaya sağladığı bölgesel bir bakış açısı kazandırma yetkinliği araştırmanın savıyla bütünsellik muhteva etmektedir. Bu çalışma, kooperatifçilik ile yerel kalkınma arasındaki korelasyonun anlaşılmasını sağlayacak ve Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi ekseninde bu konuda yapılan çalışmalardaki unutulmuş veya göz ardı edilen kısımları şeklen ve usulen dolduracaktır. Ayrıca ideolojiye bağlı bir kavram olarak algılanan kooperatifçiliğin hiçbir siyasal görüşe bağlı olmadan da yürütülebileceğini kanıtlayacak olan bu çalışma, yereldeki bir süt kooperatifin bile etrafının ekonomisine nasıl katkı sağladığını gösterecektir. Ayrıca bu çalışma, kooperatifçiliğin nasıl istihdam sağladığı, ekonomiye nasıl yön verdiği, tarımsal kalkınmanın kooperatifçilikle nasıl bir bağlantısı olduğu, kooperatif ortaklarının malzeme temin ederek çiftçiyi nasıl koruduğu gibi sorulara da bilimsel metotlar çerçevesinde cevaplar bulmaktadır.

Burada belirtmekte fayda göreceğimiz çok önemli kaynaklar ve bilim adamları bulunmaktadır. Hem alanında önde gelen hem de bu çalışmada temel alınan kaynaklardan olan Zeynel Dinler’e ait olan Bölgesel İktisat, Mustafa Ildıracı’ya ait olan Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri, Erol Kaya ve Hulusi Şentürk’e ait olan Muhafazakar Demokraside Yerel Yönetim Vizyonu kitapları çalışmada yerel ve bölgesel kalkınma eksenini araştırılırken temel alınmıştır. Nureddin Hazar Kooperatifçilik Tarihi, Ziya Gökalp Mülayim Kooperatifçilik isimli eserler de Türkiye ve Dünya’da kooperatifçilik gelişimi, tarihi ve günümüzdeki durumu

açısından çok önemli kaynak teşkil etmiştir. Nurettin Çubukçu İzmir İli, İlçeleri ve Ege Bölgesi Yakın Çevre İncelemesi isimli eser İzmir ili ve Tire ilçesi hakkında detaylı bilgiler sağlamıştır.

İzmir ili ve Türkiye'deki kooperatifçilik hareketleri incelendiğinde son yıllarda müthiş bir pozitif ivme yakalayan Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi hem kendi alanında hem de farklı sektörlerde (Et işleme ve entegrasyonu, ortaklara alet ve ekipman tahsili gibi) öncü bir kuruluş haline gelmiştir. Yapılan araştırmalar neticesinde kendi bölgesinde de örnek çalışmalar sergileyen bu kuruluş hem yapıcı hem de paylaşımcı yapısıyla kırsal kalkınmada iddialı bir konuma gelmiştir. İşbirlikçi yöneticileri sayesinde bu çalışmanın özgünlüğüne katkıda bulunmuşlardır. Örgütlü bir yapıda çalışmayan çiftçilerin de yüzleştikleri sorunlara ışık tutmayı amaçlayan bu çalışmada kooperatifler ile birlikte hareket etmenin avantaj ve dezavantajlarına da yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. YEREL KALKINMA KAVRAMININ TANIMI VE GELİŞİMİ

Yerel kalkınmanın ne olduğunu anlamak için kalkınmanın tanımını yapmak yetmeyecektir, bu sebeple ‘Yerel’ kavramının da açıklanması ve özüne inilmesi gerekmektedir. ‘Yerel’ kelimesinin sözlük anlamına bakarsak yöresel anlamına geldiğini görmekteyiz. ‘Yerel’, hem içinde yaşayanların yaşamları için bir çerçeve oluşturması hem de orada yaşayanların belirlenmiş olması bakımından önem kazanmaktadır’. Yerellik kavramının toplumsal hayata indirgenmesi durumunda şu iki açıdan detaylı bir çerçeve oluşturduğunu görmekteyiz: İnsanların yaşam çevresi yaşanılan yerdeki yer alan yapılarla oluşmaktadır ve insanların gündelik rutinleri ve sosyal hayatlarına onların yön verdiğini çıkarım olarak almaktayız. İnsanların sosyal ve toplum bazındaki hayatlarında olan ortak yaşam deneyimleri yüz yüze ilişkilerden ortaya çıkmaktadır ve bu ilişkiler sayesinde bireylerin hayatları anlamlı kılınmaktadır. İkinci oluşturduğu çerçeve ise, bu fiziki çevre içerisinde oluşan komünite adı verilen topluluktur (Tekeli, 2002: 8).

Üretim faaliyetlerinin büyük oranlarda artış göstermesi, ticari hareketliliğin ortaya çıkması, paranın bir değişim aracı olarak kullanılmasıyla başladığı öngörülen kalkınma tarihi, karmaşık bir hale bürünerek devam etmektedir. Ekonomistler ise, kalkınmada yer alan boşluğun tarihsel süreçte 1500’lerde başlayan sömürgeleştirme faaliyetleri ile başladığını belirtirler. Birçok üçüncü dünya ülkesinin maruz kaldıkları ötekileştirme sürecine rağmen, 19. yüzyılın ikinci yarısında kalkınmaya başladığı ve bunun 19. yüzyılda yaşanan üç önemli ekonomik olay olarak atfedilen; nüfus artışı, kişi başına düşen üretimin artışı ve imalatın yön değiştirerek büyük ölçekli hale gelmesi olarak sıralanan olaylardan kaynaklandığı vurgulanmıştır. 1870-1914 döneminde başta İngiltere olmak üzere gelişen ülkeler grubuna, birçok Avrupa ülkesi, Kuzey Amerika kıtasındaki ülkeler ve Avustralya kıtasındaki yerleşim alanları ile Uzakdoğu ülkelerinden Japonya katılmıştır. 19. Yüzyılın sonlarında Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization for Economic Cooperation and Development - OECD) ülkelerinin büyüme oranları, eşi benzeri görülmemiş ölçüde yükselmiştir. 1914–1945 döneminde Birinci Dünya Savaşı’nın yaratmış olduğu durumla, insan ve sermaye kaybı olmuş; ulusal sınırlar ve bilindik ticaret

algıları yıkılmıştır. Bu süreçleri 1930'lu yıllarda dünya ekonomisinde yaşanan Büyük Bunalım izlemiş ve gelişen ülkelerin büyüme hızları yavaşlamıştır (Şan, 2005: 7).

Türkçe 'gelişme' kavramıyla aynı anlamda kullanılan kalkınma, bir ülke ekonomisinde üretim faktörlerinin etkin kullanılma derecesi ile ülke ekonomisi ve ülke ihracatı içindeki sanayi payının artması gibi ekonomik yapının dönüşüm göstermesi ile ilgilidir. Bu açıdan irdelenecek olursa kalkınma aynı zamanda toplumun sosyal, siyasal ve kültürel açıdan belirli bir yaşam standardına da ulaşması demektir. Bahsi geçen yaşam standardına ulaşırken toplumda var olan ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel kurumlarda değişme ve iyileşme ortaya çıkmaktadır (Bilgin, 2002: 2-3).

Küçük ise bizlere Seers'in görüşünü şöyle yansıtmıştır: 'Kalkınmanın insanların kendini gerçekleştirme için ihtiyaç duyulan koşulların buldukları ortamda insanlara sağlanmasının gerekliliği' olarak öngörülmüştür (Küçük, 2012: 36). Kalkınma çevresel faktörler incelendiğinde toplumsal açıdan yaşanan sosyal değişimlerin yaşadığı süreçleri de bizlere göstermektedir. Devletler ve toplumlar her daim gelişim ve değişim süreci içerisinde yaşarlar ve büyürler. Bu sürecin üretimde kullanılan kaynakların etkin bir şekilde dağılımını, üretim faktörlerini, geleneksel değerleri, bireylerin sergilediği tutumları ve davranışlarını değiştirdiğini ve belirli bir yön içerisinde gelişimini sürdürmesine yol açtığını söylemek mümkündür. Ayrıca insanların gelenek ve görenekleri ile yapmakta oldukları uğraşlar durağan değildir, sürekli gelişirler ve çeşitli kimliklere bürünerek baştan şekil alırlar. Bu açıdan değerlendirdiğimiz zaman kalkınmanın, sosyal dönüşüm çizelgesini etkilemek için yapılan olumlu müdahalelerle doğrudan ilişkili olduğunun farkına varırız. Kalkınma mevcut durumdan yola çıkarak, değişime girmeyi bizlere öğüt veren aktif bir olgudur (Tüysüz ve Ökten, 2017:390).

Ülkeler kalkınma hamleleri yapmadan önce gerekli eğitim altyapısını oluşturmalıdır. Ülkelerin eğitim özelliklerine bakacak olursak da gelişmiş ülkeler zorunlu eğitim süresini 8 ile 12 yıl arasında tutarken, az gelişmiş ülkelerde bu süre 3 ile 5 yıl arasında olmuştur. Eğitim sistemi oturmasıyla birlikte de ülkeler önce ekonomik olarak gelişmeli ve hemen ardından sosyal gelişmeyi sağlamalıdır. Bu şekilde hem kalkınma daha temelli ele alınmış olacak hem de toplumsal uyum daha kolay sağlanacaktır.

Kalkınma kavramının derinine inilecek olursa yerinden kalkma, hareket etme vardır. Ayrıca kalkınma uzun süreli ve yapısal olarak değişme sorunu olarak tanımlanmaktadır (Kaypak, 2012: 14). Ayrıca yerel kalkınma yerelde yer alan toplulukların var olan yaşam kalitelerinin sürdürülebilir yöntemlerle geliştirilmesidir. Kara'ya göre ise, yerel yönetim birliklerin meydana gelmesinde toplum kalkınması fikrinin önemli bir yeri olduğunu söylemek mümkündür (Kara, 2005: 12). Kaya ve Şentürk ise bu konuda: Yerel kalkınma yaklaşımının önceleri sadece ekonomik kalkınma olarak algılandığını, daha sonraları ise insan odaklılık ve sosyal politika yaklaşımlarının yerel kalkınma kavramında önemli bir yer edindiğini söylemektedirler (Kaya ve Şentürk, 2007: 26). Kalkınmanın temelinde yatan asıl özdeyişin ise toplumsal bilinç ve yardımlaşma olduğu unutulmamalıdır. Bu sayede ülkeler hedefledikleri refaha ulaşır, toplumsal çözülmenin önüne geçeceklerdir. Diğer bir deyişle;

- a) Kırsal ve yerel düzlemde ortak gereksinimlerin giderilebileceği fiziksel dinamikler oluşturmak,
- b) Demokrasinin gerektirdiği bireysel hak ve özgürlükleri daha ileri bir seviyeye taşımak,
- c) Kişilerin sahip oldukları yetenekleri ve bilgi dağarcıklarını geliştirmek,
- d) Adaleti gözetip, sosyo-kültürel değişimin önünün açmaktır.

Marshall 2. Dünya Savaşı'nın getirmiş olduğu yıkımın etkilerini Avrupa'dan silmek ve Amerika'daki barış diplomasisini sürdürmek amacıyla yeni bir ekonomik kalkınma planı öne sürmüştü. Marshall tarafından, yerel kalkınma, bir ağacın kademeli olarak organik gelişimine benzer şekilde ele alınmıştır. Bu ağacın gövdesi, temel endüstri olarak düşünülmüştür. Dalları tedarikçi endüstriler, alt dalları üreticilerin ürettikleri olarak teşkil edilmiştir. Yerel kaynaklar ve küresel talebin yanı sıra, firma içi üretim ve diğer yerel kurumlarla bağlantılı olarak eğitim şartları, iş eğitimi ve kalite kontrol ise bu ağacın toprağını beslemektedir. Marshall tarafından üretilen bu teoride, yerel kalkınmanın birincil olarak bilgi tabanına, ikincil olarak doğal kaynak tabanına bağlı olduğunun üzeri çizilerek yerel iş gücü piyasaları ve firma ağlarının rolü üzerinde durulmuştur (Çetin, 2006: 128).

Avrupa Birliği (AB) mevzuatına bakıldığında ise yerel kalkınmanın temel hedefinin, bölgede halihazırda bulunan doğal, ekonomik, kültürel ve teknolojik kaynakların kullanılması yoluyla yerel düzeyde sunulan fırsatları azami düzeye

çıkarmak olduğunu söyleyebiliriz. AB ise yerel kalkınmanın ne kadar önemli olduğu belirtmiş ve AB kendi aracılığıyla özellikle de istihdam oluşturulmasına sağladığı katkı vurgulanmıştır (Pektaş, 2010: 7).

Toplumlar farklı kalkınma potansiyeline sahiptir. Toplumların kalkınma açısından bahsedilecek kapasitesini sahip oldukları özgün koşullar belirlemektedir. Bu koşullar, toplumdaki o yörenin yatırım çekme kabiliyeti, sürdürme ve gerçekleştirme yeteneği ile ilgili olan subjektif avantajlardır. Yerel ekonomik kalkınma politikaları toplumun ekonomik, sosyal ve fiziki özellikleri dikkate alınarak belirlenir. Güçlü yerel ekonomi için yereldeki ekonomik düzen iyi bilinmeli ve fırsatlar, tehditler, zayıflıklar, güçlü yönler iyi analiz edilmelidir. Ancak bu şekilde yerel ekonomik stratejiler doğru bir şekilde oluşturulabilir olduğunu belirtmek mümkün olacaktır (Swinburn ve diğerleri, 2004: 11. Aktaran: Ceylan, 2010: 77).

1.1. Yerel Kalkınmanın Amaçları

Kentin fiziki gelişmişlik düzeyinin artırılması amacıyla yaşam kalitesinin yükseltilmesi ve kentin ekonomik, sosyal, kültürel aktiviteler için gerekli alt ve üst yapı donanımına sahip olmasını sağlamak kalkınmanın temel amacıdır. Buradan da kalkınmanın ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere üç boyutunun da karşımıza çıktığını görmekteyiz. Kalkınma sadece üretimin ve kişi başına düşen gelirin artırılması değildir, az gelişmiş ülkelerde ekonomik ve sosyo-kültürel yapının da değiştirilmesi ve yenileştirilmesidir. Bu tanıma göre kalkınmanın temel öğelerini sıralarsak; kişi başına düşen milli gelirin ve hayat standartlarının artırılması, üretimde kullanılan araçların etkinlik ve sayılarının farklılaşması ile sanayi ve hizmet kesiminin milli gelir ve ihracat içerisinde aldığı payın artırılması olarak karşımıza çıkabilir (Han ve Kaya, 2008: 2). Her kent belirli oranlarda insan ve doğal kaynaklara sahiptir. Kentler ise, sahip oldukları kaynakların daha verimli olarak ekonomiye kazandırılmasını ve ayrıca var olan avantajlardan eşit düzeyde faydalanmasının sağlanması şartıyla yereldeki sosyal ve ekonomik refah düzeyini yükseltmek ve yerel alandaki girişimciler arası rekabeti hakkaniyetli bir şekilde sağlamayı amaçlamaktadırlar. Bu hususta bir misal verilecek olursa, büyük şehirlerin ulaşım ağında yer alan küçük şehirler bu konumları dolayısıyla büyük avantajlar elde ederler. Eğer bu avantajlardan mümkün olduğunca fazla düzeyde yarar sağlayan

projeler üretilir ve uygulanırsa, yeni iş sahaları açılır ve şehirler ekonomik yönden pozitif ivme kazanırlar. Verdiğimiz tanımlar ışığında yerel kalkınmanın amaçları ise (Özen, 2013: 55):

- a) Yerelde süregelen gelenek, görenek gibi kültürel ve sosyal değerleri dayanışma yoluyla güçlendirmek,
- b) Toplumdaki refah ve mutluluk seviyesini artırmak,
- c) Kentteki girişimcilere rekabet üstünlüğü sağlanması,
- d) Yörelerin özgün özellikte ürettikleri ürün ve kaynaklara iyi bir pazar temin etmek,
- e) Dışarıdaki girişimcileri kente çekmenin yollarını aramak ve bu girişimcilerin yatırımlarını yerel ekonomiye birer girdi olarak gelmesini sağlamak,
- f) Adaleli bir ekonomik gelişimi desteklemek,
- g) Halkın enformatik sistemlere ulaşmasını sağlamak ve bilgilerin yer aldığı paylaşım sistemlerini geliştirmek
- h) Yerel ekonomik kalkınmayı devamlı hale getirebilmeyi teşvik etmek olarak sıralanması mümkün olacaktır.

1.2. Yerel Kalkınmanın Boyutları

Yerel kalkınma olgusunun ülkemizde öncelikli gündem olmasında, yerel kalkınma platformlarının sahip olduğu önem yadsınamaz. Yerel kalkınma platformları, yerelde ekonomik ve ticari hayatın geliştirilmesi yoluyla, istihdam artışı sağlamayı ve netice olarak, refah ve sosyal barışın temin edilmesine katkıda bulunmayı kendine hedef tayin etmiştir. Bir taraftan yerel kalkınmanın model hale getirilmesi yönünde teorik çalışmasını sürdüren yerel kalkınma platformları, bir diğer taraftan uygulama çalışmalarını da sürdürmektedir ve yerel kalkınma anlayışını geliştirmektedir (Kaya, 2004: 4).

a) Fiziksel Kalkınma

Fiziksel kalkınmada asıl amaç somut adımlar atmak olmalıdır. Bu sayede kalkınma hem madden hem de manen sağlanacaktır. Bu somut adımların başında ise altyapı yatırımları olmalıdır. Bu altyapı yatırımlarını başlıca; ulaştırma, haberleşme, enerji, su, eğitim ve sosyal kaynakların maksimize edilmesi olarak sıralamak

mümkün olacaktır. En başta ise maddi yani ekonomik altyapıyı geliştirmek olacaktır. Bu sayede diğer kaynaklara finansörlük sağlamak mümkün olacaktır. Ayrıca fiziksel kalkınma sağlanarak yerli ve yabancı yatırımların önü açılacak ve böylece ulusal kalkınma sağlanabilecektir. Fiziksel kalkınmada temel faaliyet alanları:

- Bayındırlık hizmetleri,
- İmar ve planlama,
- Telekomünikasyon,
- Ulaşım ve trafik,
- İnşaat, kentsel dönüşüm ve yenileme,
- Çevre ve sosyal aktivite alanları (park v.b.).

b) Sosyal Kalkınma

Sosyal kalkınmanın odak noktası bireydir. Bu yüzden inovasyon, bireysel girişimcilik ve akılcı düşünce desteklenmelidir. Bu noktada da devreye hükümet politikaları sağlanması ve bunların akılcı bir şekilde uygulanması girecektir. Bireysel girişim toplumun her alanına uygulanmalı ve ayırım gözetilmeksizin herkese ulaşmalıdır. Bu yüzden gelir grubuna göre ayrıştırma, yaş durumuna göre ötekileştirme söz konusu olmamalıdır.

c) Kültürel Kalkınma

Toplumlarda kültürel bilginin veyahut kültür kavramının toplumun tabanına yayılması ile tüm toplumların evrensel toplum seviyelerine ulaşması mümkün olacaktır. Kültürel bilgi birikimi de ancak eğitim ile sağlanacaktır. Ek olarak etkinlikler üretilmeli, toplumsal kaynaşma için tesisleşme yoluna gidilmeli, basın ve yayın her kesime rahat ulaşabilmelidir. Kültürel kalkınmada eğitimsel bütünlük kısmında ise devlet sivil toplum kuruluşları ile iş birliği içerisinde olmalıdır. Kültürel çatışmaya asla mahal verilmemelidir. Yerel ve ulusal değerlere sahip çıkılmalı ve bunlar mümkün olduğunca genişletilmelidir.

d) Ekonomik Kalkınma

Ekonomik kalkınmadaki temel amacın yerel ekonomik kalkınmayı sağlamak, sanayi ve ticaret alanlarını geliştirmek ve kapsamlı bir istihdam yaratarak refahı sağlamaktır. Ekonomik gelişme sağlanması hususu ise ticari faaliyetlerin uygulanan ekonomik politikalar ile daha sağlam temellere oturtulması ile mümkün olmaktadır. Devlet piyasalara ağır vergi yükü yerine teşvik paketleri ile verdiği desteğin garantörlüğünü üstlenmelidir.

e) Siyasi – Demokratik Kalkınma

Siyasi-demokratik kalkınmada temel amaç yereldeki karar alma mekanizmalarına aldıkları kararları uygulama aşamasında halkın katılımını sağlamak ve demokratik yönden bu karar alma mekanizmalarını geliştirmektir. Siyasi kalkınma faaliyetlerine bakıldığında ise Yerel Gündem 21¹ ve Kent Konseyi² gibi güçlü projeler karşımıza çıkmaktadır. Halk kitlesinde ise seçimlere katılım sağlayarak, toplumsal olaylara duyarsız kalmayarak apolitik olmanın önüne geçilmesi mümkün olacaktır. Kararlar alınırken tam bağımsız olması, denetim mekanizmasının gelişmesi ve kamuya açık uygulanması da demokratik kültürün gelişmesine katkı sağlayacaktır.

---

¹ **Yerel Gündem 21**; kalkınma ve çevre arasında denge kurulmasını hedefleyen sürdürülebilir kalkınma kavramının yaşama geçirilmesine yönelik, küresel uzlaşmanın ve politik taahhütlerin en üst düzeydeki ifadesi olan bir eylem planıdır. Çıkış yeri ise 1992'de Rio de Janeiro'da yapılan Birleşmiş Milletler Çevre ve Kalkınma Konferansı'dır.

² **Kent Konseyi**; 5393 Sayılı Belediye Kanunu madde 76; Kent konseyi kent yaşamında; kent vizyonunun ve hemşerilik bilincinin geliştirilmesi, kentin hak ve hukukunun korunması, sürdürülebilir kalkınma, çevreye duyarlılık, sosyal yardımlaşma ve dayanışma, saydamlık, hesap sorma ve hesap verme, katılım ve yerinden yönetim ilkelerini hayata geçirmeye çalışır.

2. KIRSAL KALKINMA KAVRAMININ TANIMI VE GELİŞİMİ

Tanım olarak inceleyecek olursak, kır-kent ayrımının net bir şekilde tanımını yapmak ne dünyada ne de Türkiye’de çok basit değildir. Konuyla ilgili var olan kaynaklar incelendiğinde kır ve kent kavramlarının belirli ölçütlere göre farklı şekillerde tanımlandığı ve sınıflandırıldığı görülmektedir. Konuya sosyolojik, ekonomik, coğrafi, hukuki veya idari olarak bakıldığında da ortaya farklı tanımlamalar ve sınıflandırmalar çıkmaktadır. Kır-kent ayrımı minvalinde kullanılan en çok göze çarpan ölçüt nüfustur ve birçok eserde ağırlıklı olarak nüfus ölçütü kullanılmıştır (Yavuz ve diğerleri, 1973: 23. Aktaran: Kartal ve Demirhan, 2015: 386). Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü (OECD) tam da bu duruma uygun olarak bir tanımlama yapmıştır. Bu tanımda nüfus yoğunluğu bakımından km² başına 150 kişiden az olan yerleri kırsal bölgeler olarak kabul etmekte ayrıca bölgesel anlamda üç gruba ayırmaktadır (Tozak, 2017: 6):

- ✓ Nüfusun %50’ den fazlası kırsal bölgelerde yaşadığı yerler,
- ✓ Kırsal alan özelliğine sahip bölgeler olarak nüfusun %15-50’ sinin kırsal bölgelerde yaşadığı yerler,
- ✓ Kırsal bölgeler ise nüfusun %15’ inden daha az kısmının kırsal alanda bulunduğu yerleri de kent özelliği baskın bölgeler şeklinde değerlendirmektedir.

Birbirine çok benzer anlamlar taşıyan köy ile kırsal alan kavramlarının da birbirinden ayrılması gerekmektedir. Köy kavramı incelendiğinde ise bir ikamet alanı olduğunu görmekteyiz. 442 sayılı Köy Kanununda da nüfus ölçütü kullanılarak ‘Nüfusu 2000’den az olan yerleşim yerleri’ olarak köyün tanımı yapılmıştır. Bu kanun aynı zamanda köy nüfusu için gerekli minimum sayıyı da belirtmiştir. Buna göre nüfusu 150’den fazla olan yerleşim yerleri köy sayılmış, nüfusu 150’nin altında olan yerleşim yerleri ise köy bağılı olarak ifade edilmiştir (Ayanoğlu, 2008: 6). Kırsal alan kavramı denilince akla doğa ve insan ilişkileri ile buradaki var olan hayat gelmektedir. Yalnız belirtmekte fayda vardır ki, buradaki bahsi geçen hayat ekonomik olarak zorluk çekilen ve temel ekonomik faaliyetlerin tarım ve hayvancılığın olduğu yerlerdir. Ancak kırsal alanda bundan başka da ekonomik faaliyetler bulunmaktadır:

- ✓ Turizm,
- ✓ El sanatları,

- ✓ Küçük ve orta boy sanayi faaliyetleri,
- ✓ Pazar yeri gibi alanlardır.

Kırsal alan, içerisinde köyü de barından, ekolojik açıdan değerli, kentsel alanlarla sürekli etkileşim halinde olan yerler olarak tanımlanmaktadır (Ekim, 2006: 1).

1988 yılında yayımlanan ‘Kırsal Toplumun Geleceği’ adlı Komisyon Belgesinde, kırsal alan ulusal ekonomilerle entegre olma derecesine göre sınıflandırılmıştır (Akın, 2015: 34). Buna göre;

Entegre kırsal alanlar; büyüyen bir nüfusa sahip, tarım dışı sektörlere dayanan bir istihdam yapısı ile birlikte, toprağın kullanılmasında tarımın hala kilit role sahip olduğu, çevresel, sosyal ve kültürel miras yönünden tehditlerle karşı karşıya olan ve büyük şehirlere yakın alanlardır.

- ✓ Orta derece kırsal alanlar; nispeten kentsel alanlardan uzak, tarım ve tarım dışı sektörlerin değişen oranlarda karışımı bir ekonomik yapıya sahip, geniş ölçekli çiftliklere sahip bölgelerdir.
- ✓ Tam kırsal alanlar; nüfus yoğunluğu ve gelir seviyesi çok düşük olan, genelde yaşlı nüfusun yaşadığı, tarıma dayalı bir istihdamın varlığı, düşük yeterlilikte hizmet sunumu, çevreden izole olmaya sebep olacak coğrafik özellikteki bölgeler bu gruba girmektedir.

Yukarıda izah ettiğimiz tanımlar neticesinde kırsal kalkınma konusuna giriş yapacak olursak, ülkemizdeki kırsal alanlardaki sorunlara değinmeden geçmek yanlış olacaktır. Ülkemizde kırsal alanlarda insanlarımız birçok açıdan mahrum kaldığı hizmetleri talep konusunda idareden beklediği desteği alamamıştır. Kuruluşumuzdan bugüne uzanan süreçte yoksulluk çekme gibi bir problem de zuhur etmiştir. İnsanlarımız buna rağmen kırsal kalkınma politikalarına inancını kaybetmemiştir. Nitekim AB ile başlayan müzakereler neticesinde yeni bir politika üretme durumu başlamıştır. Köy Kanunu’ndan beklediği verimi alamayan ülkemizde 1988 yılında yayınlanan AB Kırsal Toplumun Geleceği adlı belgede kırsal kalkınmaya büyük önem atfedilmiştir ve dünya kamuoyunun ilgisi çekilmiştir. Tanım olarak bakacak olursak da kırsal kalkınma; var olan ekonomik problemlerin giderilmesi ve engellerin ortadan kaldırılması ile kırsal alanda var olan sorunların ortadan kaldırılmasıdır. Kırsal kalkınma hamleleri yapılırken bazı stratejiler uygulanır.

Bu stratejiler;

- Teknolojik Stratejiler: Sistemde yer alan yeni teknolojik gelişmeleri kırsal kesime ulaştırarak, kırsal kesimde tarımsal alanda inovatif atımlar gelişmesini sağlamak.
- Katılımcı Reformist Stratejiler: Bir ülkede kırsal kalkınma politikaları uygulanırken o bölgedeki vatandaşların ihmal edilmeyip, görüşlerini almak.
- Yapısal Stratejiler: Mevcut bulunan kırsal kalkınma sorununu çözerken bölgenin ekonomik, sosyal ve siyasal olarak olumsuz etkilendiği sorunları bulup, bunları kökten çözüme amacına ulaşmak (Bektaş, 2016: 38).

Sözü edilen stratejiler ile ülkeler kırsal kalkınma alanında kendilerine pozitif bir ivme yakalayarak güzel sonuçlar elde edeceklerdir.

2.1. Türkiye'nin AB Uyum Süreci Kapsamında Kırsal Kalkınma Politikaları

1970'li yıllarda kırsal kalkınmada temel hedef, işletmelerin var olan sistemsiz sorunlarını çözmek ve bu işletmelerin sermayelerini artırmak olmuştur. Bu hedefler gerçekleştirildikten sonra ise Mansholt Planı³ uygulamaya konulmuştur. Bu planla birlikte temel hedef artık erken emeklilik ve kalifiye eleman yetiştirilmesi olmuştur. Mansholt Planı aynı zamanda literatüre 'tarıma daha az elverişli alanlar' (les favoured areas) tanımını kazandırmıştır. Bu tanım ise şunları amaçlamıştır:

- a) Tarıma elverişsiz alanlara sahip olan bölgelerden dışarıya verilen göçü durdurmak,
- b) Kırsal alanların doğal dokusunu bozmamak,
- c) Çevreyi korumak ve geliştirmektir.

Bu sayede ilk defa iktisadi ve sosyal dengeye, çevre de eklenmiştir. Ancak hükümetler bu dengeye, tarım ürünlerini geliştirmek için ayırdıkları kaynaktan daha az bir kaynak ayırmışlardır.

AB kırsal kalkınma politikasının temel mevzuatı, Gündem 2000 doğrultusunda çıkarılan 1257/99 sayılı "Avrupa Birliği Konsey Tüzüğü"

---

³ **Mansholt Planı:** Avrupa Topluluğu tarım kesiminde işletme ölçeğinin büyütülmesini, on yıl içerisinde on milyonluk tarımsal işgücünün yarıya indirilmesini ve tarımsal üretim alanlarının beş milyon hektar azaltılmasını içeren, 1968 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu Tarım Komisyonu İkinci Başkanı Sicco Mansholt tarafından hazırlanan ve kısmen uygulama alanı bulabilen ilk tarım reformu planı.

olmaktadır. Bu tüzükte, AB'nin kırsal kalkınmayı desteklemek için hangi programlara yapısal fonlardan kaynak aktaracağı ele alınmaktadır. Bu çerçevede, kırsal kalkınma programlarının finansmanı üç fondan gerçekleştirilmektedir. Bunlar; "Avrupa Kırsal Kalkınma Fonu (The European Rural Development Fund-ERDF)", "Avrupa Yapısal Fonu (The European Structural Fund-ESF)" ve "Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (The European Agricultural Guidance and Guarantee Fund-EAGGF)" olmaktadır (Tolunay ve Yılmaz, 2007: 109).

Ülkemizde ancak 1930'lu yıllardan itibaren gündem olan kırsal kalkınma, Avrupa Birliği için her daim en önemli gündemlerden biri olması ile birlikte, Türkiye'de de AB'ne adaylık sürecine girilmesiyle birlikte gündemde çok önemli bir yer edinmiştir. AB Komisyonu 1988 yılında 'Kırsal Toplumun Geleceği' isimli bir belge yayınlamıştır. Bu belge ile birlikte kırsal kalkınma tanımı yapılmış ve üç ana tema belirlenmiştir. Bunlar (Turhan, 2005: 20):

- a) Ekolojik dengeyi ve doğal kaynakları korumak,
- b) İktisadi ve sosyal açıdan dengeyi sağlamak,
- c) Yerel ekonomi ile tarımı bir bütün olarak ele alarak, yaşam kalitesi ile ürün kalitesini yükseltmektir.

Avrupa Birliği'nde kırsal kalkınma politikalarına bakıldığında, her ne kadar şu an her ne kadar Ortak Tarım Politikası bağlamında sürdürülmeye çalışılsa da 1996 yılında düzenlenen 'Cork Deklarasyonu' ile kırsal kalkınma politikalarının temellerinin atıldığını görürüz. Bu deklarasyonun konusu kırsal kalkınma olmakla beraber, kırsal alanlarda katılımı sağlamak, kırsal kalkınma politikalarını sürdürülebilir hale getirmek, yerel kapasiteyi artırmak da temel konularından olmuştur. Günümüzdeki Avrupa Birliği kırsal kalkınma politikaları ise Ajanda 2000⁴ Reformu ile şekillenmiştir (Doğan ve Akşahin, 2011: 9. Aktaran: Telli, 2013: 436).

Avrupa Birliği aday ülkelere çeşitli programlar aracılığı ile yardımda bulunmaktadır. Avrupa Birliği, Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri' ne katılım öncesi mali yardım sağlarken; "Polonya & Macaristan Ekonomik Yapılanma Programı (Poland and Hungary: Assistance for Restructuring their Economies Programme-PHARE)", "Tarım ve Kırsal Kalkınma Özel Katılım Programı (Special Accession

---

⁴ **Ajanda 2000 Reformu:** Bu reform tarımsal üretimden ziyade yaygın bir kırsal ekonomiyi desteklemeyi ve çiftçilerin üretimleri yanında topluma sağladıkları katkıları da ödüllendirmeyi hedeflemektedir.

Programme for Agriculture and Rural Development-SAPARD)” ve “Katılım Öncesi Yapısal Araç (Instrument for Structural Policies for Pre-Accession-ISPA)” olmak üzere üç temel araç kullanmaktadır (Yılmaz ve Tolunay, 2007: 109). Bu araçları inceleyecek olursak (Duman, 2016: 7-8):

- PHARE: Polonya ve Macaristan Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Hareketi açılımına sahip olan program 1989 yılında Avrupa Birliği Bakanlar Konseyi tarafından kabul edilmiş olup, üyelik sürecindeki ülkelerin kısa bir sürede uyum sürecini tamamlayarak Avrupa Birliği’ne girmelerini amaçlanmıştır. Programdan destek görmesi planlanan ülkeler ise; Bulgaristan, Romanya, Çek Cumhuriyeti, Letonya, Litvanya, Polonya, Macaristan, Estonya, Slovenya ve Slovakya olarak belirlenmiştir. Lakin 2004 yılında meydana gelen genişleme ile birlikte programdaki faydalanıcı sayısı 2 (Bulgaristan, Romanya) ye düşmüştür. Bunların yanı sıra 2000 yılına dek programdan ek faydalanıcı olarak Arnavutluk, Makedonya ve Bosna-Hersek’ de yararlanmıştır. Program kapsamında yararlanıcı ülkelerin ekonomik geçiş düzenlemeleri ve kurumsallaşma evrelerine destek olunurken, desteklerde ilerleme kaydedildikçe yararlanıcılara uzun vadeli ekonomik kalkınma için programlamalar yapılmıştır.
- SAPARD: Tarımsal ve Kırsal Kalkınma İçin Özel Eylem Programı ismiyle hazırlanan SAPARD programı 1999 yılında Ortak Tarım Politikası (OTP) ve Tek Pazar Politikasının adaylık sürecindeki ülkelerde benimsenmesi ve alt yapılarının hazır hale getirilmesi amacıyla hazırlanmıştır. ‘Söz konusu alanlarda destek sağlamak için SAPARD Programının yıllık bütçesi 529 milyon avro (2000 fiyatlarıyla) olarak belirlenmiştir.’ Program, Romanya ve Bulgaristan’ın birliğe katılmasının ardından sona erdirilmiştir.
- ISPA: Katılım Öncesi Yapısal Politikalar Aracı olarak isimlendirilen ISPA, SAPARD ve PHARE programları gibi katılım öncesi uyum süreci hızlandırma araçlarından birisidir. 2000 yılında uygulamaya giren programla birlikte Polonya, Macaristan, Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Slovenya, Estonya, Litvanya, Letonya, Romanya, Bulgaristan yararlanıcı ülke olarak belirlenmiş, bu ülkelerin her birine yapılan 1,04 milyar avro yardımıyla toplamda 300 adet altyapı projesi gerçekleştirilmiştir.

2.2. Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi

Ülkemizde yayınlanan son Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi incelendiği zaman, bu stratejideki politikaların özünde kırsal alanları bağımlı ve gerileyen alanlar olarak gören buralardaki çözülme problemini geriletmeyi hedefleyen geleneksel savunmacı yaklaşımı değil, kırsal alanlardaki ekonomik ve beşeri kaynak potansiyelini ülke kalkınması yolunda makul ölçülerde değerlendirmeyi amaçlayan ilerlemeci yaklaşımı esas alındığı vurgulanmaktadır. Bu yaklaşımın bir gereği olarak, Türkiye’ de iki yönlü bir kırsal kalkınma politikasının benimsenildiğini görürüz. İlk yön, merkezden kırsala götürülen amme hizmeti ve yatırımsal faaliyetleri ifade ederken, ikinci yön ise devletin tarımsal sanayi ve kırsal alanda kalkınmaya yönelik yaptığı destekleme çalışmalarını ifade eder. Dünyadaki diğer örnekleri ile kıyaslandığında Türkiye’ de de ikici yönü ile yani destekleme çalışmalarına yönelik bir kırsal kalkınma faaliyetleri yapıldığını söylemek mümkün olacaktır. Fakat ülkemizde kır ile kent arasında, özellikle de bazı bölgelerde çok büyük refah farkları bulunmaktadır. Bu yüzden kamu hizmetlerinin ulaştırılması ve uygulanmasında önemli bir ölçüt olan altyapı yatırımları da kırsal kalkınma ulusal yaklaşımı kapsamında değerlendirilmiştir. Dolayısıyla kırsal kalkınma Türkiye’ de çok yönlü bir politika alanı olarak benimsenilmiştir. Bu anlayışla, daha güçlü bir kırsal politika yönetimi için kurumlar arası iş birliği temelinde Dokuzuncu Kalkınma Planı döneminde yönetim mekanizmaları oluşturuldu. Türkiye’nin kırsal kalkınma politikasının temel hedefi ise; kırsal alandaki minimum yaşam kalitesinin ülke ortalamasına yakın hale getirilmesi hedefiyle kırsal toplumun iş ve yaşam şartlarının kentsel alanlarla eşgüdümlü olarak kendi yöresinde geliştirilmesi ve sürdürülebilir kılınmasıdır. Bu temel amaca yönelik alt amaçlar ise şunlardır (Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020, 2014: 21-22):

- ✓ Yerel ekonomideki büyümenin üretim ve istihdam temeline oturtulması,
- ✓ Tarım dışı ekonomik faaliyetleri göz ardı etmeyerek tarımsal faaliyetler ile birlikte değerlendirmek,
- ✓ Küresel ısınmayla birlikte gündeme giren iklim değişikliğine uyum sağlamak ve çevreyi korumak,
- ✓ Kırsal altyapıyı güçlendirerek üretime destek çıkmak,
- ✓ Bireylerin hayat standartlarını yükseltmek,

- ✓ Sosyo-ekonomik politikalar üreterek yoksulluğu engellemek ve sermaye artırımını sağlamak,
- ✓ Kırsal alanlarda nüfusun şeklini ve demografik yapıyı bozmadan yenilikçi uygulamalar geliştirmektir.

3. BÖLGESEL KALKINMA KAVRAMININ TANIMI VE GELİŞİMİ

Bölge kavramının etimolojik kökleri Latince, regio yani; çevre, alan manalarını ifade etmektedir. Genel anlamda bölge; kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel olarak sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan ama etkileşim açısından o sınırları geçebilen, yerinden yönetilen, katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip yönetsel birimdir (Adelman, 2000: 3).

Tarihsel süreç incelendiğinde bölge kavramının birçok defa değişime uğradığını görürüz. Bu yüzden ki bölge, farklı disiplinler ve kriterler altında tanımlanabilir. İktisadi, coğrafi, sosyal ve siyasi açılardan farklı bölge tanımları olması bizlere fikir birliği olmamasının birer sonucu olduğunu göstermektedir. Bu açılara göre bölge tanımlarından ilki olan iktisadi açıdan bölge, ne ülke kadar geniş bir ekonomik yelpazeye sahiptir ne de kent kadar küçük bir ekonomik durumu vardır. Avrupa Birliği'ne göre ise bölge kavramı, planlama, metropol alanlar, kırsal alanlar ve kent gibi farklı boyutları içermektedir. Net bir tanımlı olmamakla birlikte Avrupa Birliği bölgeyi, 'coğrafi, ekolojik, ekonomik, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel açıdan benzer, yakın bütün alan parçaları olarak tanımlamaktadır (Keskin ve Sungur, 2010: 272). Bir diğer bölge tanımlı olarak coğrafi açıdan bölge ise uyumlu ve sürekli bir ilişkiye ve aynı zamanda bir bağlılığı olan dünya yüzeyinin bir kısmıdır.

II. Dünya Savaşı sonrası, 1930'lu yıllardan sonra kalkınma konusu gündeme gelmiş ve birçok iktisatçının, bilim adamının dikkatini çeken bir konu olmuştur. Sanayi sektörünün gelişmediği ülkelerin ekonomik kalkınma problemi literatürde geniş yer tutmaya başlamıştır. Gerek iki kutuplu dünyanın yarattığı koşullar gerekse yeni bağımsız olan ülkelerin siyasi bağımsızlığa iktisadi bağımsızlık boyutunu ekleme arzuları kalkınma teorilerini cazip kılmıştır. Ulusların gelişimine uygun olarak farklı dönemlerde farklı anlamları bünyesine dahil eden bir kavram olmuştur. Çok yönlü bir süreç olan kalkınma, bireyleri tek tek etkilediği gibi aynı topluluk veya

toplum içinde bulunan kişileri farklı biçimlerde de etkileyebilir (Öztürk, 2011: 8. Aktaran: Akbulut ve Göküş, 2017: 84).

Bölgesel kalkınma ise toplumsal refah ve aktif bir katılımı sağlamanın yanı sıra, bölgeler arası adaleti sağlamayı gerektirmektedir. Ancak bir taraftan adaleti sağlarken bir taraftan da aktif bir katılım sağlanamayabilir (Kuznets, 1955: 7). Bu açıdan bölgesel kalkınma uygulamasına geçilmeden önce sağlıklı bir plan hazırlanmalıdır.

Bölgesel kalkınmanın kendisine hedef olarak seçtiği alanlarda ve sektörlerdeki girişimlerin ve yatırımların seviyesinin artırılmasını öngördüğünü ve ayrıca bu yörelerin ekonomik anlamda kalkınmasının sağlandığını öngördüğünü söyleyebiliriz. Bölgesel kalkınmanın gerçekleştirilmesindeki temel şart, alınan yatırım kararlarının çeşitli araçlar ile uygulanmasıdır. Bunun için ilk olarak bölgedeki ekonomik potansiyeli ortaya çıkarmak gerekmektedir. Bu potansiyel ortaya çıkarılırken ise bir bölgesel planlama mekanizmasına ihtiyaç duyulur. Bölgesel planlama ise bir bölgenin ekonomik, sosyal ve fiziki yönden koordine edilmesi demektir. Bunun için de devlet, elinde bulunan sulama ve enerji kaynakları, ulaşım, krediler, konut yatırımları, organize sanayi teşvikleri gibi tüm araçlardan faydalanma imkanlarını en iyi şekilde kullanma amacı güder. Bölgesel planlamanın temel amacı bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesidir (Arslan, 2005: 280. Aktaran: İncekara ve Savrul, 2011: 92-93).

Bölgesel kalkınma kavramını ülkeler bazında inceleyecek olursak, gelişmekte olan ülkelerin bölgesel kalkınmaya büyük önem attığını söyleyebiliriz. Bölgesel kalkınma kavramı temelini denge sağlayamamaktan ve eşit olmayan bölgesel dağılımdan aldığı için az gelişmiş veya gelişmekte olan bölgelerin geliştirilmesi amaçlanır. Bölgeler arasında var olan gelişme düzeylerindeki farklılıklar kalkınma ekonomisinin temel bir tartışma argümanı olmuştur. Bu tartışmaya göre, küreselleşme ulusal politikaları kullanışsız hale getirmiştir. Bu nedenle sadece yoksulluğun önüne geçilmesi hedeflenilmeye başlamıştır. Bu tartışmanın bir diğer ayağını ise, ekonomik ve sosyal faktörlerin ülke üzerine farklı seviyelerde dağılması ile bölgeler arasında farklı gelişme düzeylerinin ortaya çıkması oluşturur. Yaşam kalitesi iyileştirilerek ve yoksulluk azaltılarak bu tartışmalara nihayet kazandırılabilir (Uzay, 2005: 15-16).

Bölgesel kalkınma vizyonu, hükümetin uyguladığı bölgesel politikaların, yereldeki bütün aktörleri faal hale getirilmesine dayanır (Stöhr, 2001: 36). Bu yüzden ki bölgesel kalkınma ajansları, hükümet ile yerel yönetimlerin teşkilatlanmasının haricinde, yerelde ekonomik kalkınmanın sağlanmasını ve bunu sert bir politika izlemeden sağlayan kuruluşlardır. Bu kuruluşların çalışma şekli şöyledir:

- Yetkilerini karar alma mekanizmaları olarak görülen kamu organlarından alırlar,
- Özel sektörün, sivil toplum kuruluşları ile eşgüdümlü ve koordine çalışmasını sağlarlar,
- Yönetimde etkinlik anlayışın benimsenir ve bunu sektörel dağılımda uygularlar.

Bölgesel kalkınma ajansları, yasal bir çerçevede kurulurlar. Yönetişim anlayışını belirli bir coğrafi bölgedeki özel ve kamu sektörü ile sivil toplum kuruluşlarına başarılı bir şekilde uygularlar. Bölgede sosyo-kültürel ve sosyo-iktisadi gelişimin de sağlanmasını desteklerler. Bu açıdan incelenecek olursa bölgesel kalkınma ajanslarının, merkezi idareden bağımsız ve buldukları bölgelerdeki sosyo-iktisadi gelişimi destekleyen, faaliyetlerinin finansman kaynağını kamudan alan bir yarı-bağımsız kuruluşlar olduklarını söylemek mümkün olacaktır (Gutierrez, 2005: 65). Bu tanımlar bize gösteriyor ki bölgesel kalkınma ajansları temel olarak belirli bir coğrafi alanda faaliyet gösteren ve bu alanın sosyal ve iktisadi yönden kalkınması için çaba sarf eden kuruluşlardır.

Türkiye’de ilk bölgesel kalkınma çalışmaları Avrupa Ekonomik Topluluğu’nun 1958 yılında kurulmasına binaen 31 Temmuz 1959’da Türkiye’nin topluluğa başvurması ile başlamıştır. İlk dönem olarak 1960’lı yılları yani İmar ve İskân Bakanlığı Bölge Planlama Dairesinin eşgüdümünde hazırlanan Bölgesel Planların yürütüldüğü dönemi göstermek mümkündür. Bu dönemin önemli bölgesel kalkınma çabaları arasında Antalya Bölgesi Projesi, Doğu Marmara Planı, Çukurova Bölgesi projesi ve Keban Projesi yer almaktadır. 3 Mayıs 1985 yılında kabul edilen 3194 sayılı İmar Kanunu ile "Madde 8 - Bölge planları; sosyo - ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere hazırlanacak bölge planlarını, gerekli gördüğü hallerde Devlet Planlama Teşkilatı yapar veya yaptırır." hükmü

doğrultusunda bölge planı konusunda DPT⁵ tam yetkili bir konuma gelmiştir (Akpınar, 2010: 8). Buradan da planların niteliği ve DPT'nin işlevlerine bakacak olursak aşağıdaki sonuca varılabilir:

Türk planlarını kapsamlı bir incelemeye tabi tutarsak, pazar ekonomisinin büyümesi ve aktifleştirilmesi ile birlikte dönem dönem kamu müdahalesinin yaşandığını görürüz. Kamu kesiminden gelen bu müdahaleleri nitelikleri itibariyle incelersek, emredici nitelikte olduklarını söyleyebiliriz. Nitekim bu planlar özel sektör için daha çok yol gösterici nitelikte olmuştur. Planlı dönem ise ülkemize, keyfi hareketleri önlemesi ve idarenin düzenli ve disiplinli oluşunu teşvik etmesi amacıyla tamamlayıcı bir unsur olarak karşımıza çıkmıştır. Ancak bu disiplin sağlanırken sadece kamu yatırımlarının gözetildiğini, özel sektördeki büyümenin tahminden öteye geçemediğini görmekteyiz.

Türkiye'deki kamu yatırımlarını da 1980 öncesi ve sonrası olarak ele almak mümkün olacaktır. 1980 öncesinde özel sektörün etkisiz kaldığı alanlara ve ağırlıklı olarak ara mallarının üretimi gibi büyük sermayeli işlere yöneldiğini görmekteyiz. 1980 sonrası dönemde ise sosyal ve ekonomik altyapı yatırımlarına ağırlık verildiğini söyleyebiliriz. Makro-ekonomik tutarlılığı sağlamak adına Program-Bütçe uygulaması geliştirilmiştir. Ayrıca özel kesim güçlendirilmiş, büyük yatırımlara kapısının açılması sağlanmıştır.

1960 dönemine kadar sürdürülen ithal ikamesi politikası yerini serbest piyasa ekonomisine 1980 yılında bırakmıştır. Bu sayede ekonominin dışa açılması ve dünyadaki gelişmeleri yakından takip etmesi amaçlanmıştır.

Planlı dönemin temel dinamiği olarak görülen DPT, piyasa mekanizması ile planlamayı bütünleştirmiş, özel kesimin büyümesini teşvik etmiş ve toplumsal ve ekonomik alanda oluşturulan yeni idealleri hazırlayarak, bunların uygulanması sırasındaki koordinasyonu sağlamıştır. Buradaki en önemli husus başarılı bir ekonomik koordinasyon ile verimli sonuçlar elde etmektir. Planlar da tam olarak bunu sağlamaktadır. Aynı zamanda planlar, etkili ekonominin temel yapıtaşı olan ekonomik ve sosyal politikaların birbirleriyle uyumlu olmasını sağlayan bir araçtır.

---

⁵ 8 Haziran 2011 tarihli ve 27958 sayılı yürürlüğe giren Kalkınma Bakanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname ile kaldırılan DPT yerini Kalkınma Bakanlığı'na bırakmıştır. Daha sonra ise yerini 30488 sayılı, 24 Temmuz 2018 tarihli 13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile de yerini Strateji ve Bütçe Başkanlığı'na bırakmıştır.

Tabii burada dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da nihai karar alma mekanizması olan hükümetlerin, kamu yatırımlarının büyüme, istikrar ve gelirin adil dağılımı ile ilişkisini göz ardı etmemesi olacaktır.

Türkiye’de demokratik planlama mekanizması benimsenmiştir. Bu mekanizma kapatılmadan önce DPT tarafından işletilmekteydi. Plan hazırlanırken kurulan geçici ve daimi özel ihtisas komisyonları sayesinde toplumun her kesimine inmek ve onların görüş ve isteklerini kalkınma planlarına yansıtmak mümkün olmaktadır. Ayrıca özel kesime yönelik teşvik politikaları da bu planlara yansıtılmıştır. Plan ve politikaların hedef ve politikaları belirlenirken ise, özel ihtisas komisyonu raporları, sektör ve alt-sektör planları, kamu ve özel kesim temsilcilerinin oluşturduğu raporlardan yararlanılmaktadır. Böylece planlar:

Piyasada var olan mekanizmanın yetersiz kaldığı alanlarda izlenecek yolları daha açık ve belirgin hale getirir,

- ✓ Ekonomiye kamu müdahalesinin koordinasyonunu sağlar,
- ✓ Bilgi taşımayı sağlar ve belirsizliği azaltır,
- ✓ Toplumun geleceğe yönelik idealleri doğrultusunda uzlaşma sağlar,
- ✓ Kamu müdahalesinin etkilerini genel amaçlar doğrultusunda test eder.

Kalkınma planları, beşer yıllık süreçler itibariyle hazırlanmış, yıllık programlarla uygulamaya geçirilmiştir. Yıllık programların, kalkınma planlarında yer alan hedef ve politikalarla çelişkili olamamalı ve kaldırılmadan önceki ismiyle Devlet Planlama Teşkilatı tarafından ilgili kuruluşların da görüşleri alınarak hazırlanmaktaydı. Daha sonra bu planlar Yüksek Planlama Kurulu ve Bakanlar Kurulu tarafından onaylanırdı. Plan sistematığıne uygun olarak hazırlanan yıllık programlar, o yıl için ulaşılabilecek hedefleri ve izlenecek politikaları belirler, kamu yatırımlarının sektörler ve kuruluşlar itibariyle özgülmesini gösterir. Bütçe ve kamu kuruluşlarının iş programlarının, yıllık programın hedef ve politikaları ile tutarlı olması gerekmektedir (Günaydın, 2013: 80).

Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları, Türkiye’nin Avrupa Birliği adaylık süreci ile birlikte tabiri caizse bir yükselme dönemine girdiği söylenebilir. Avrupa Birliği Türkiye Mali İşbirliği kapsamında katılım öncesi fonlardan yararlanmak üzere, Ön Ulusal Kalkınma Planında belirlenen 12 öncelikli Düzey 2 Bölgesinde 2003-2005 yıllarında Doğu Anadolu Kalkınma Programı (DAKP) gibi bölgesel hibe programları uygulanmıştır. Dolayısıyla bölgesel kalkınma konusunda yerelde proje

hazırlamada tecrübe ve kapasite oluşmaya başlamıştır. Bununla beraber Avrupa Birliği'ne uyum kapsamında 22 Eylül 2002 yılında Devlet Planlama Teşkilatı ve Türkiye İstatistik Enstitüsü üç ayrı düzeyde İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması adı altında yeni bir bölge sınıflandırılmasına gitmiştir. Düzey 2 İstatistikî Bölge Birimleri bölgesel politikaların uygulandığı/uygulanacağı ölçekler olarak kabul edilmiştir. Nihayetinde; 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun, 25 Ocak 2006 tarihinde TBMM Genel Kurulunda görüşülerek kabul edilmiş, 8 Şubat 2006 tarihli ve 26074 sayılı Resmi Gazetede yayımlanarak uygulamaya konulmuştur. İlk aşamada pilot proje olarak 2006 yılında Adana ve Mersin illerini kapsayan bölgede Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir ilini kapsayan bölgede İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) kurulmuştur. Ülkemizde 26 bölgede Kalkınma Ajansları kurulmuştur ve bu ajansların hepsi aktif vaziyettedir (Akpınar, 2010: 9).

Bölgesel gelişme politikalarında son yirmi beş yılda önemli değişiklikler olmuştur. 1950'lerden sonra geçerli sayılan bölgesel kalkınma kavramına bakılırsa, kavramın özünde büyümenin ön koşulu olarak büyük altyapı yatırımları olduğunu görürüz. Günümüzde ise yenilik, yenilikçi çevre, bilgiye dayalı kalkınma anlayışı, karşılıklı bağımlılık ve yerel kültür kavramları kavramın özüne işlemiştir.

3.1. Bölgesel Kalkınmanın Türleri

Köklerinin 18. yüzyılda A. Smith' e kadar uzandığı kabul edilen ve 1970'lerde yoğunlaşmaya başlayan küreselleşme süreci, bölgesel kalkınma anlayışında fark oluşturan en önemli faktördür. 1929 ile 1939 yılları arasında süren Büyük Bunalım' dan dolayı ortaya çıkan olumsuz etkiler, Keynesyen ekonomik politikalar ile giderilebildi. Bu politikalar da devlet müdahalesine dayanmaktaydı. 1970'lerde meydana gelen stagflasyon krizine kadar süregelen Keynesyen politikalar, hem makroekonomik değişkenler açısından hem de büyüme, kalkınma, dışa açılma konularında devletin ekonomideki yerini güçlendirmiş ve devlet artık yerel organlar karşısında daha etkili bir hal almıştı. Buna ek olarak da 1970 öncesine bakacak olursak, bölgesel kalkınma politikalarının merkezîyetçi bir hal aldıklarını söyleyebiliriz (Danson ve Geoff, 1999: 47). Klasik (top-down (merkezîyetçi)) bölgesel kalkınma politikaları olarak isimlendirilen bu bölgesel kalkınma politikaları

ağırlıklı olarak geri kalmış bölgelere yönelmiştir. Bu bölgelerdeki sanayileşmeyi artırarak ve diğer bölgelerin geri kalmışlık düzeyini azaltarak, bu bölgelere modern bir hal kazandırmayı amaçlamıştır. Bu politikaların altyapısını dışsal ekonomiler oluşturur. Dışsal ekonomileri de görece büyük yatırımların ekonomideki belli başlı sektörlerde veya coğrafik alanlarda yapılarak, buralardan elde edilecek faydanın diğer alanlara yayılmasını sağlayan mekanizmalar olarak tanımlamak mümkündür. Ancak bu politikalarda kararlar devlet tarafından alınır. Yani tabandan tavana ilerlemeci bir sistem yoktur. Halkın fikirleri gözetilmez. Klasik bölgesel kalkınma teorilerini özetlemek gerekirse (Stohr, 1981. Aktaran: Kargı, 2009: 21):

- Merkezden bölgeye ekonomik destek verilirken bölge ile merkez arasındaki kaynak akışını sağlar,
- En aktif sektör seçilerek kalkınma burada başlatılır ve diğer sektörlerle yayılır,
- Asıl odak noktaları, şehirleşme, sanayileşme, sermaye yoğun kalkınma, ileri teknolojilerin kullanımı, dışsal ve ölçek ekonomilerinin maksimum düzeye çıkarılması üzerinedir,
- Kalkınmada kapsam alanları ise, büyük ölçekli yatırım projeleri, artan fonksiyonel ve bölgesel entegrasyon faaliyetleridir,
- Bölgesel kalkınmanın önünde duran ve durabilecek olan her türlü sosyal, kültürel, ekonomik ve yapısal engelleri azaltmak amaçlanmaktadır.

Bir diğer bölgesel kalkınma türü olan yeni bölgeselcilik yaklaşımı ise yerel dinamikleri harekete geçirmek hedefi üzerine inşa edilmiştir. Yereldeki ekonomik dinamiklerin güçlendirilmesi hedefiyle girişimci kent gelişimleri, öğrenen bölgeler, AR – GE, yenilikçilik ve ağ tabanlı yönetim gibi etmenler öncelikli hale gelmiştir. Bu vizyonda bölgelerin küresel piyasaya adaptasyon sürecinde yalnızca piyasaya dayanılmasının negatif yönleri ortaya konulmuş ve bölgesel ekonomik kalkınmayı destekleme kapsamında devletin işlevi yeniden değerlendirilirken ne tam olarak devlete dayandırılmış ne de devletin otoritesi benimsenmiştir (Vatansever ve diğerleri, 2014: 20,21. Aktaran: Özaslan ve Ünlü, 2015: 67). Burada karma bir kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Küreselleşmenin çok hızlı bir şekilde yayılmaya başlamasıyla piyasa sisteminin devletin varlığına ihtiyacı olduğu fikri öne sürülmüştür. 1970’li yıllardan sonra bölgesel kalkınmadaki bu değişimin mimarının ise neo-liberal yaklaşım olduğu belirtilmiştir. Neo-liberal yaklaşım aynı zamanda küreselleşmenin hız kazanmasında önemli bir faktör olmuştur.

1980'lerden günümüze uzanan süreçte ise bölgesel kalkınma politikaları, devlet yardımları haricinde, kalifiye iş gücü, yaşam standardı, yatırımlar gibi bölgeye nitelik kazandıran ve içerideki gelişimi birinci öncelik hale getiren bir hal almıştır. Geleneksel bölgesel kalkınma politikaları pazara, iş gücüne ve hammaddeye odaklanırken yeni bölgesel politikalar sosyal ilişkiler, normlar ve kurumlardan oluşan bir yapıyı da göz önüne almaktadır (Beer, 1996: 34). Bölgelerin kendi iç dinamiklerini ağırlıklı olarak göz önünde bulunduran, sosyal etmenlere kalkınma politikaları bağlamında daha çok önem atfeden ve modernizasyon sürecinde gelişen dünyanın gerekliliklerine aykırı olmadan büyüyen yeni yaklaşımlar, bugünkü bölgesel kalkınma politikalarına şekil vermektedir.

Günümüzdeki bölgesel kalkınma politikaları da bölgedeki sosyal ve kültürel aktörlere önem veren, modernizasyonu öne taşıyan ve bölgeyi en iyi şekilde tanıyarak ona uygun gelişim sağlayan bir yapıya bürünmüşlerdir. Bu politikalar ülkeden ülkeye çeşitlilik göstermekte ancak bazı ortak özelliklere de sahip oldukları bilinmektedir. Bu ortak özellikler ise şunlardır (Kara, 2008: 54-56. Aktaran: Sevinç, 2011: 8):

- Ülkede kalkınma konusu uygulanırken bölgesel anlamda bir takım istenmeyen problemler yüzünden geri kalan bölgeleri değil de tüm bölgeleri içerisine alan bir yaklaşım üretilmesi,
- Her bölgenin sahip olduğu imkan ve kaynakları en efektif şekilde kullanmasını sağlayarak, ulusal kalkınmaya katkısını artırmak ve rekabet seviyesini yükseltmek,
- Soyut üretim araçlarını, sermayeyi ve davranış biçimlerini geliştirmeye vurgu yapan yaklaşımlara yönelerek, kurumsal araçları ve bölgelerdeki aktörler arası ağırları geliştirmek,
- Bölgesel rekabet edilebilirliği sürekli hale getirmek,
- Yenilikçiliğe ve girişimciliğe gereken önem atfedilerek bölgesel potansiyelleri gün yüzüne çıkarırken bunları temel araç olarak görmek,
- Bireyseliği ve bireysel aktörleri geri planda tutarak, kurumlar arasındaki ilişkileri ve etkileşimleri artırmak,
- Politikalar uygulanırken iş birliğine önem verilerek, bölgesel koordinasyon birimlerinin liderliğinde, yerel yönetimler, sivil toplum kuruluşları, KOBİ' ler gibi iş

dünyası aktörlerinin katılımını sağlamak ve merkezi yönetime geniş bir yatırım ortamı veren bir yaklaşımı içselleştirmektedir.

3.2. Bölgesel Kalkınmanın Amaçları

Bölgeler arasındaki eşitsizliğin ve dengesiz dağılımın en aza indirgenmesi, çeşitli kaynağın, ekonomik faaliyetlerin ve nüfusun coğrafi bölgeler arasında eşgüdümsel yayılmasının basit bir düzleme indirgenmesi, bölgenin değerlendirilmesi, bölgenin düzenlenmesi, gelişmenin ülkeye yayılması, bölgesel gelişme sağlanması, bölgesel ekonomilerin adaptasyonu ve bölgelerde sağlıklı büyümenin teşvik edilmesi, endüstrinin bölgeler arasında sağlıklı bir şekilde dağılımının sağlanması, ulusal ekonomik gelişmeden hakkaniyetli sayılabilecek bir payın daha az gelişmiş yörelere yöneltilmesi amaçları doğrultusunda hareket etmesi bölgesel kalkınmadan sağlanacak yararların toplum tabanına yayılmasını ve sağlam temellere dayalı hareket edilmesini kolaylaştıracaktır.

3.3. Bölgesel Kalkınma İlkeleri

Bölgesel kalkınmada temel olarak ele alınması gereken üç ilke bulunmaktadır: sosyal karlılık, halkın katılımı ve kalkınma kutbu ilkeleridir.

- **Sosyal Karlılık İlkesi**

Sınırlı olan üretimdeki kaynakların diğer kaynaklar arasında dağılımı yapılırken, özel ve toplumsal faydaların birbirinden uzak bir görüntü çizdiği düşünülmektedir. Firmalar önceliği kar maksimizasyonuna vermektedir. Bu yüzden karlarını yükselteceğini düşündükleri bölgelere yönelirler. Ancak bazı geri kalmış bölgeler için bu yatırımlar çok büyük önem arz etmekte ve bunların kamu eliyle gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Sosyal karlılığı yüksek ve uzun vadede verim alınabilecek bu yatırımlar mutlaka kamu yani devlet tarafından yapılmalıdır. Böylece

bölgesel kalkınmadaki birinci ilke olan bölgeler arası eşitliği sağlamak mümkün hale gelecektir (Dinler, 1986: 200. Aktaran: Süt, 2009: 20).

- **Halkın Katılması İlkesi**

Bölgesel kalkınma tek taraflı bir hükümet çabası ile gerçekleşecek bir süreç değildir. Halk çeşitli meslek odaları ile katılım sağlayabileceği gibi, yerel yöneticilerin seçilmesinde de aktif bir rol üstlenebilmektedir. Avrupa'daki çeşitli ülkelerde halk komisyonlar aracılığı ile bu görevi yürütmektedir.

Günümüzde bölgesel kalkınma için üretilen plan ve projelerin uygulanması için kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının yönetim kurulları başta Almanya ve İspanya olmak üzere birçok ülkede bölgesel idareler tarafından seçilir. Bu ajanslar halkın katılımını en üst düzeyde tutarak yerel ve bölgesel yatırımlar için öncü kuruluşlar haline gelmelidir (Dinler, 2005: 275).

- **Kalkınma Kutbu İlkesi**

Ükelere bakıldığında nasıl ki bir anda ekonomik canlanma gerçekleşmezse, kalkınma da bir anda ve tek merkezde olacak bir şey değildir. Kalkınma önce ekonomik alanda canlandırılmalı ve öncelikli yörelerde sağlanmalıdır.

Kalkınma kutupları birçok şekilde oluşturulabilir. Örneğin seçilen bölgelerde yeni endüstri merkezleri oluşturularak istihdam sorununa çözüm üretilebilmektedir. Bu bağlamda bir kutup oluşturulurken, yatırım çabasının tüm sektörler için çok ani ve hızlı bir şekilde değil de bölgenin özelliğine göre, daha hızlı bir şekilde büyüme alametleri gösteren sektöre ve genellikle de ikinci sektöre (endüstriyel) kaydırılması gerekmektedir (Süt, 2009: 21).

Bölgesel ve yerel kalkınmada temel amaçlardan olan ekonomik kalkınma ulusal kalkınmayı amaçlarken bunun da yolunun bölgesel ve yerel kalkınmadan geçtiğini varsaymıştır. Kooperatifçilik bu noktada devreye girmiş ve birlik ve beraberlik duygusu aşılıyarak kalkınmaya destek vermiştir. Ancak ülkemizde lonca

ve ahi teşkilatı gibi eski kavramlar süregelse de hükümet kooperatifçilik üzerine yeni yeni çalışmaya başlamıştır. Tabi burada kooperatif olgusunun ülkemizde farklı siyasal mekanizmalar ile ilişkilendirilmesi etkili olmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KOOPERATİFÇİLİK HAREKETLERİNİN TANIMI VE DOĞUŞU

Kooperatif hareketi dünyada kavramsal olarak daha baskın ideolojiler olan kapitalizm, komünizm ve sosyalizm gibi hareketlerden daha az dikkat çekmiştir. Çünkü kooperatif söylemleri iyimser olmasına rağmen sıkıcı olarak karşılanmıştır. Bu yüzden kooperatifçiliğin büyümesi için birlikte hareket etme ideolojisi benimsenmiş ve birçok insanın kooperatiflere üye olması teşvik edilmiştir. Kooperatifler ekonomik yönleriyle kapitalist ülkeler tarafından kabul görünürken, demokratik olmaları ve üyelerinin çıkarlarının gözetilmesi bakımından sosyalist ve komünist rejimler tarafından da hoşgörü ile karşılanmıştır.

Kooperatif temel olarak insan ihtiyaçları arasında sayılmasa da içgüdüsel olarak toplumsal yaşamda bir temel teşkil edebilecek yardımlaşma ve ortak hareket etme dürtüsünden ve organizasyon ihtiyacından çıkmıştır. İnsan ihtiyaçlarını gidermek için bireysel hareket etmek yerine karşılıklı yardımlaşmayı yeğlemiştir. Kooperatifler bir dayanışma olgusu aşılacaktır. Bu olgu ile birlikte de ekonomik ve sosyal birlik kavramlarına verilen önem artmıştır.

Kooperatifler ekonomik yönü olmasının yanında sosyal yönü de bulunan kuruluşlardır. Ortak ekonomik hedefler ve müşterek ekonomik fonksiyonları akılcı bir şekilde yürütmek için bir araya gelen kooperatif aktörleri temeline karşılıklı yardımlaşma ve dayanışmayı koymuştur. Kaynak oluşturmak ve ortakların menfaati gözetilerek bu kaynakları faaliyete geçirmek temel görevlerindedir. Bu kapsamda incelendiğinde kooperatiflerin sosyo-ekonomik yapıları göze çarpmaktadır (Demirci, 1981: 3).

Hem sosyal hem de ekonomik yönden bütünsellik oluşturan ve ilk kez Latin ve Anglosakson ülkelerinin kendi dillerinde kullanıldığı kooperatif kavramı, Latince 'cooperation' kelimesinin kaynağını oluşturan Fransızcadaki 'cooéperer' kelimesinden ortaya çıkmış ve bütün dünyada genel olarak bir kabul almış olup, birlikte iş görmek ya da iş birliği manalarında kullanılmaktadır (Müftüoğlu ve Aydos, 2001: 11). İngilizcede 'cooperative' kelimesi 'hep birlikte çalışma ve başkalarına yardım etme isteği' olarak tanımlanmıştır. Genel olarak batı dillerinde 'cooperative', 'cooperative company', 'Co-Op' ve 'Cooperative society' kelimeleri

ile tanımlanan kooperatifin kelime anlamına bakılacak olursa, beraberce iş yapma, birlikte çalışmadır. Kooperatifçilik, güçleri birleştirme manasına gelmektedir (Kılıçarslan, 2013: 20).

Türkiye’de ise 1163 Sayılı Kooperatifler Kanunu’na göre kooperatif tanımı şöyledir: ‘Tüzel kişiliği saklı kalmak üzere ortaklarının belirli olan iktisadi çıkarlarını ve spesifik olarak meslek veya geçimlerine ait ihtiyaçlarını işgücü ve parasal anlamda katkılarla karşılıklı yardım, dayanışma ve kefalet suretiyle temin edip, koruma gayesiyle gerçek ve tüzel kişiler tarafından kurulan değişir ortaklı ve değişir sermayeli ortaklıklara kooperatif denir.’ (www.koop.gtb.gov.tr).

Ülkemizdeki diğer tanımlara bakacak olursak; ülkemizde birçok kooperatif tanımı yapılmıştır. Prof. Dr. Z.F. Fındıkoğlu kooperatifi, üretim, tüketim, kredi, mesken temini gibi temel ekonomik ihtiyaçların tatmini maksadıyla kendi arzu ve iradeleri ile bir işyeri ve işletme vücuda getiren insanların birleşme teşebbüsüne kooperatif denir. Prof. Dr. Cahit Talas ise kısa bir tanım vermiştir: ‘Kooperatif, ekonomik çıkarlarını savunmak için insanların isteğe bağlı bir şekilde, eşit şartlar çatısında bir araya gelerek oluşturdukları organize olma biçimidir.’ (Gülpak, 1997: 4. Aktaran, Uluocak, 2009: 17).

2.1. Kooperatifçiliğin Dünyadaki Tarihsel Gelişimi

Kooperatifçilik ilk olarak M.Ö.3000’li yıllarda Babil, Mısır ve Roma’da başlamıştır. M.S. 10.yy’da Doğu Akdeniz ülkelerinde kooperatifçilik fikirlerinde önemli gelişmeler meydana gelmiştir. 19. yüzyıla kadar geçen sürede kooperatifçiliğe en iyi örnek Anadolu Selçuklu Dönemi’nde kurulan ‘Ahi Teşkilatları’dır (Aktaş, 2007: 14).

Uluslararası çapta inceleyecek olursak, kooperatifçilik bir kurumsal yapı olarak ancak 1800’ lü yıllarda şekil almaya başlayabilmiştir. Endüstri devrimi ile ortaya çıkan işsizlik, iç göç, çarpık kentleşme ve gelir dağılımındaki bozukluk gibi problemler kooperatiflerin doğmasına büyük yarar sağlamış ve kooperatifçilik Endüstri Devrimi’ nde merkez olarak bulunan İngiltere’ de, işçi sınıfının başlattığı bir hareket olan tüketim kooperatifçiliği ile ilk örneklerini vermeye başlamıştır. Tüketim alanında ise ilk kooperatifi İngiltere’de ‘Rochdale Öncüleri’ olarak dünya çapında tanınan ve Uluslararası Kooperatifler Birliği’ (ICA) nin daha sonra

kooperatifçilik ilkeleri olarak benimsediği temel kuralları uygulayan 28 doküman işçisi 1844 yılında kurmuştur. Fransa'da ilk kooperatif 1831'de marangozlarca kurulmuş, 1835 yılında ise Lyon'da tüketim kooperatifi kurulmuştur. 1849'da Almanya'da 'Esnaf Hammadde Alım Kooperatifi', 1850'de ise 'Esnaf Kredi Kooperatifi' kurulmuştur. 1972'de de ilk kooperatif bankaları F.W. Raiffesien öncülüğünde kurulmuştur (Geray, 1992: 427).

İnsanların kendi ekonomik düzenini korumak ve bunu geliştirmek amacıyla gönüllü olarak bir araya gelmesiyle toplumsal alanda da büyük sosyal ve ekonomik faydalar sağlanması durumu kooperatiflerde temel oluşturmuştur. Bu temel üzerine inşa edilen kooperatifler, temsil ettikleri alan açısından ekonomik anlamda zayıf kesimlerin dayanışma kuruluşu olmaktan ziyade, işletmecilik alanında ilerleyerek başarılı girişim timsalleri olmuşlardır. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA) ise kooperatif işletmelerinin bu değerini anlatmak ve sağladıkları katkıları ülkesel açıdan değerlendirmek hedefiyle 'Global-300' başlıklı çalışmayı oluşturmuştur (Gide, 1969: 21). Bu çalışma içerik olarak kooperatiflerin iş hacimlerine göre değerlendirilmesini içermektedir.

Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA), 'Global-300' isimli çalışmanın ilk sunumu 2005 yılında Kolombiya'nın Cartagena kentinde düzenlenen ICA Genel Kurulu sırasında yapmış ve bunu izleyen yıllarda da, "Global-300" projesinde yer alan dünyanın en büyük 300 kooperatifi ile yine dünyanın gelişmekte olan 300 kooperatifine ilişkin veriler güncelleştirilerek rapor halinde duyurmaya devam etmiştir. 2007 ve 2008 yıllarına ilişkin ICA Global-300 Raporlarında yer alan listelerde toplam 28 ülke temsil edilmekte ve bunlardan 15 ülke Avrupa'da (Almanya, Avusturya, Belçika, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Hollanda, İngiltere, İspanya, İrlanda, İsveç, İsviçre, İtalya, Norveç ve Portekiz), dört ülke güney ve kuzey Amerika'da (ABD, Brezilya, Meksika ve Kanada), sekiz ülke Asya-Pasifik bölgesinde (Avustralya, Çin, Hindistan, Japonya, Kore ve Yeni Zelanda, Singapur ve Tayvan) ve bir ülke de Orta Doğu'da (İsrail) bulunmaktadır. ICA tarafından kooperatiflerin bildirdikleri 2006 yılı ciroları esas alınarak oluşturulan 2008 yılı Raporundaki Global-300 listesinde "Japon Tarımsal Kooperatifler Ulusal Federasyonu (Zen-Noh)" 56,408 milyar dolarlık 2006 yılı cirosu ve 15,929 milyar dolarlık 2006 yılı varlıklar toplamı ile birinci; "Japon Tarımsal Kooperatifler Sigorta Federasyonu (Zenkyoren)" 47,880 milyar dolarlık 2006 cirosu ve 375,431 milyar

dolarlık 2006 yılı varlıklar toplamı ile ikinci sırada yer almıştır. Üçüncü sırada bulunan “Credit Agricole Grup” ise 38,473 milyar dolarlık 2006 cirosu ve 1 trilyon 821 milyar 856 milyon dolarlık 2006 yılı varlıkları toplamına ulaşmıştır (www.koykoop.org).

Kooperatifler ve kooperatifçilik hareketleri bizlere, serbest pazar ekonomilerindeki zayıflık ve eksiklikleri en aza indirgeyerek farklı ekonomik aktörlerin, iktisadi sistemde otorite sahibi olmaları açısından denge sağlayıcı bir mekanizma sunar. Bu sebeple, piyasa ekonomisinin hüküm sürdüğü birçok gelişmiş ülkede, yapısal açıdan incelenecek olursa, kooperatifler gelişim göstermesi ve çalışma koşulları iyileştirilmesi bakımından bir dizi yasal ve organizasyonel düzenlemelere tabi tutulmuşlardır. Bu gelişmiş ülkelere örnek verecek olursak da, bir gelişmiş ülkeler topluluğu olan Avrupa Birliği’nde yaklaşık 250.000 bin kooperatif bulunduğunu ve bu kooperatiflerin neredeyse 5.5 milyon kişiye istihdam sağladığını söyleyebiliriz. Ayrıca bu kooperatif işletmeleri yapılan yasal ve organizasyonel düzenlemeler ile 163 milyondan fazla ortağın hayatına direkt olarak etki etmektedir (www.koopkur.org.tr).

Avrupa Birliği Komisyonu 2001 yılındaki “Avrupa Girişimi” içerisinde “Kooperatifler” başlıklı fikir alışverişi raporunda, birlik içerisindeki amaçlarını işler hale getirebilmek için kooperatiflerin iyi bir altyapı sağladıkları ortaya konulmuştur. Bu belgede, kooperatiflere yüklenen ekonomik ve sosyal fonksiyonlar aşağıda maddeler halinde izah edilmiştir (www.koykoop.org):

- Piyasadaki ve pazardaki olumsuz havayı düzelterek, aktif ve olumlu bir piyasa organizasyonu sağlar,
- Yerelde yer alan küçük sınıai işletmelerin, sahip oldukları etkinlikleri göz önünde bulundurarak, kendi özerk çalışma sistemlerini korur ve daha üst yapılar halinde birleşmelerinin önünü açar,
- Ortakların sahip olduğu sermaye oranları arasındaki farkı dikkate almaksızın eşit katılım sunar,
- Kooperatifler ortaklarına veya vatandaşlara etkili bir hizmet sunmak için ihtiyaçları düzenler ve tespit eder,
- Ürün ve hizmetlerdeki arz-talep sistemini düzenleyerek ve koordineli bir şekilde çalışmasını sağlayarak, bireyler ve küçük işletmeler düzeyinde pazar gücünü artırır,

- Paydaşların yararını ön planda tutar ve geleceği düşünerek hareket eder. Bu sayede kooperatif ortakları, şirketlerdeki hissedarlara oranla daha az değişkenlik gösterir,
- Liyakat sistemini benimseyerek, her kişiye eşit şekilde yönetsel pozisyon imkanı sağlar,
- Nüfustaki ekonomik entegrasyon oranını artırır,
- Yerel piyasalara avantaj sağlar ve ikamet edenlere sıcak temas uygulayarak yereldeki ihtiyacı karşılar,
- Kendi bölgesinde ekonomik faaliyetleri canlandırır ve bu sayede ekonomik istikrara katkıda bulunur. Ayrıca bir kooperatifin amacı kar maksimizasyonu olmadığı için hiç kar elde etmese bile ortaklarına hizmet götürme açısından süreklilik sağlayabiliyorsa başarılı sayılmaktadır,
- Yönetimde etkinlik ve eşit katılım olanaklarına göre değerlendirildiğinde demokratik yönetim sistemini benimseyen kooperatifler, bu sayede bir güven ortamı yaratır ve sosyal sermaye oluşturarak bunu korur.

Bu özellikler, bölgesel kalkınma stratejilerine adaptasyon için kooperatifleri uygun duruma getirmektedir.

2.1.1. Kooperatifçiliğin Dünyadaki Durumu

İngiltere’de 1695’de John Bellers adlı düşünür yayınladığı bir eserde, P.C. PLockboy’un düşüncelerini benimseyerek geliştirmiş, sonradan gelen düşünörlere bu fikirler ışık tutmuş nitekim Robert Owen’da bunlardan birisi olarak İngiltere’de ilk kooperatif denemesini yapmıştır. Owen aynı zamanda İngiliz kooperatifçiliğinin babası olarak kabul edilmektedir. Fransa’da ise 1831’de Paris’te marangozlar birleşerek ‘Marangozlar Kooperatifi’ni, 1834’de yine Paris’teki mücevherci işçiler aynı maliyette bir örgüt meydana getirmişlerdir. 1835’te Lyon’da, ‘Commerce Veridibue et Socia (İçten ve Sosyal Ticaret)’ adlı bir tüketim kooperatifi ve 1839 yılında gene Paris’te ‘Boulangerie Veridibue’ adlı emekçi kooperatifleri ortaya çıkmıştır (Hazar, 1970: 50-51). İngiltere ve Fransa ile beraber modern anlamda kooperatifçiliğın öncülüğünü yapan üçüncü ülke Almanya’dır. İngiltere tüketim kooperatifçiliğın, Fransa üretim kooperatifçiliğın, Almanya ise kredi kooperatifçiliğın öncülüğünü yapmıştır. 19. yüzyılın ortalarında, özellikle esnaflara

ve sanatkarlara kredi temin etmek ve köylünün tarımsal kredi ihtiyacını giderebilmek hedefiyle Almanya'da kooperatifçilik hareketi doğmuştur. Bu hareket hakkında Herman Schulze Delitzsch kentlinin kredi ihtiyacını karşılayan kooperatiflerin, Frederich Wilhem Raiffeisen ise köylünün kredi ihtiyacını karşılayan kooperatiflerin, kooperatifçilik tarihinde çok önemli bir yeri olduğunu söylemektedirler (Eken, 2010: 8).

2.1.2. Uluslararası Kooperatifler Birliği (ICA)

Uluslararası Kooperatifler Birliği kısa adıyla ICA 1895 senesinde Londra' da kurulmuştur. İlk uluslararası toplantısını da yine bu tarihte Londra' da düzenlemiştir. ICA' nın ana gayesi, uluslararası alanda özerk yapıdaki kooperatifleri güçlendirmek ve gelişimlerini desteklemektir. Bunun yanında, yardımlaşma ve dayanışma içgüdüsünü aşılayarak kooperatiflerin birbirlerini desteklemesini sağlamak, bilgi paylaşımı yapmak ve uluslararası alanda kooperatifleri dünyaya duyurmak amaçları da vardır. Merkezi İsviçre'nin Cenevre kentinde bulunan ICA' ya 77 ülkeden 200'den fazla üye bulunmaktadır. ICA' nın Amerika, Asya Pasifik ve Avrupa'da Bölge teşkilatları vardır. Türkiye de Avrupa'daki kooperatiflerin üye oldukları ICA Avrupa Bölgesine kayıtlıdır. Bünyesinde tarımdan yapı kooperatiflerine kadar birçok kooperatif sektörünü bulunduran ICA' nın kooperatifçiliğin geniş kitlelere tanıtılmasında rolü büyüktür. ICA'nın temel ilkeleri ise şunlardır:

- a) Serbest giriş,
- b) Demokrasinin benimsendiği bir yönetim şekli,
- c) Sermaye düzleminde kısıtlı olarak faiz verilmesi,
- d) Ristrun verilmesi,
- e) Kooperatif eğitiminin geliştirilmesi,
- f) Kooperatiflerle iş birliği.

Yukarıdaki altı ilkeyi benimsemeyen kuruluşları demokratik anlamda gerçek kooperatif saymak yersiz olmayacaktır (Öksüz, 2012: 336).

2.1.3. Türkiye’de Kooperatifçiliğin Nicel Gelişimi

Ülkemizde kooperatif alanında görülen ilk gelişme, Tuna Valiliği sırasında tefeciler karşısında ezilen ve sömürülen çiftçilerin sorunlarına yardımcı olmak amacıyla 1863 yılında Niş vilayetinin şimdiki Bulgaristan-Yugoslavya sınırında bulunan Şehirköyü (Pilot) Kasabasında Mithat Paşa öncülüğünde ‘Memleket Sandıkları’ nın kurulmasıdır (Gülpak, 1997: 50). Memleket Sandıkları temelinin imece usulüne⁶ dayandığını görmekteyiz. Sermayesi de imece usulü ile elde edilen Memleket Sandıkları ortaklar arası ilişkilerin bozulması, kredilerin tahsil edilememesi, yolsuzluklar nedeniyle işlevini kaybetmeye başlamış ve devlet bu duruma el koyarak aşar vergisi⁷ oranını %1 artırmıştır. 1888 yılında ise Ziraat Bankası olarak faaliyetlerine devam edilen Memleket Sandıkları günümüzde bu isimle devam etmektedir.

Türkiye’de başarısız bu ilk girişimin devlet tarafından kontrol altına alınmasından sonra kooperatifçilik alanında ilk girişimleri 1911 yılında İzmir’de kurulan ‘Aydın İncir Himaye-i Zürra Anonim Şirketi’nin başarısızlığı izlemiştir. Ancak çiftçiyi tekelcilikten kurtarmak amacıyla ‘Milli Aydın Bankası’ ismiyle bir kredi bankası ve bunu takiben 1914’te ‘Kooperatif Aydın İncir Müstahsilleri Ortaklığı’ ismiyle Türkiye’nin ilk tarım satış kooperatifi kurulmuş ve bu kooperatif 1923 yılında kadar süregelmiştir (Mülayim, 2003: 52).

Türkiye’de cumhuriyet dönemi ile birlikte kooperatifçilik alanında yasal ve somut adımlar atılmaya başlanmış, 1924’de 498 sayılı ‘İtibari Zirai Birlikler Kanunu’ , 1929’da 1470 sayılı ‘Zirai Kredi Kooperatifleri Kanunu’, 1935 yılında 2834 sayılı ‘Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu’ ve 2836 sayılı ‘Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu’ çıkarılmıştır (Çıkın ve Karacan, 1994: 133).

Dünyada yaşanan 2.Dünya Savaşı ve daha sonra ülke içerisinde 1960 ve 1980 yıllarında yaşanan darbeler ile birlikte diğer alanlarda olduğu gibi kooperatifçilik faaliyetleri de durağan bir hale bürünmüştür. Ne yazık ki ülkemizde kooperatif

---

⁶ **İmece:** bir köy ya da köy topluluğu (bir grup toplum da yapabilir) içinde işlerin gönüllü ya da zorunlu olarak ve elbirliği içinde yapılmasıdır. **İmece usulü:** Bir belediyenin yapması gereken işlerin, köylerde belediye olmadığı için bu usulle yapılmasıdır.

⁷ **Aşar (öşür) vergisi:** Osmanlı döneminde köylülerden, ürettikleri tarım ürünleri için %10 oranında alınan vergidir.

faaliyetleri bu dönemlerden sonra siyasal bir hale büründükleri gerekçesiyle dışlanmış ve geri plana atılmıştır. Dünya üzerinde kooperatif alanında ve sürdürülebilir kalkınma gereklerinin kooperatiflerle ilişkisinin önemine vurgu yapılması ve gerek ICA gerekse de ILO' nun kapsamlı çalışmaları sayesinde ülkemizde son yıllarda kooperatifçilik sektörü hem artmış hem de atıl durumda bulunan kooperatif işletmeleri aktif hale getirilmiştir. 6.002.745 ortağıyla, 30 farklı türde, 33.857 kooperatif ve 1000'den fazla çalışanı olan kooperatiflerin faaliyet alanına göre ve sayılarına bakıldığında en çok kooperatif, konut yapı alanında, tarımsal kalkınma kooperatifleri ve motorlu taşıma kooperatifleri ikinci ve üçüncü sırada yer almaktadır. Ortak sayısına göre ilk üç sırada pancar ekicileri kooperatifleri, konut yapı kooperatifleri ve tarım kredi kooperatifleri bulunmaktadır. Kooperatif birliği sayısı 635 ve Kooperatif Merkez Birliği sayısı 13 adettir. 10 Mayıs 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifçilik Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle başlayan üst örgütlenme süreci 1991 yılında faal hale geçen Türkiye Milli Kooperatifler Birliği ile tamamlanmıştır. Kooperatiflerin yıllık toplam cirosu 300 milyon eurodan fazladır. Ciroya göre en büyük üç kooperatifi Pankobirlik, Tarım Kredi ve Farma Lojistik olarak sıralamak mümkündür. Ülkemiz en çok kooperatife sahip ikinci Avrupa ülkesi olmasına karşın ortak sayısı, çalışan sayısı ve yıllık ciro sıralamalarında ne yazık ki ilk üç ülke arasında yer almamaktadır (Cocolina, 2016: 118).

2.1.3.1. Türkiye'de Kooperatifçilik Mevzuatı

Türkiye'de kooperatifçiliğin dayandığı mevzuatı inceleyecek olursak, 1969 yılında kadar Türk Ticaret Kanunu hükümleri esas alındığını ve sonrasında ise 1969 yılında kabul edilen 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu yürürlüğe girmiş ve daha spesifik bir mevzuat oluşturulduğu görülmüştür. Türkiye'de kooperatifçilik denilince akla gelen ilk kuruluş olan Ahmet Mithat Efendi'nin kurduğu 1863 yılına uzanan Memleket Sandıkları tarafından hazırlanan bir Nizamname bulunmaktadır ve bu ilk mevzuat olarak karşımıza çıkmaktadır. Önem sırasına göre devam edilecek olursa da, 1923'de İstihsal, Alım ve Satım Ortaklık Kooperatifler Nizamnamesi' ni görmekteyiz. Bu tüzük ile birlikte ülkemizde kooperatif hareketleri hız kazanmıştır. İlk yasa olarak ise İtibari Zirai Birlikler Kanunu'nu incelemekte fayda olacaktır.

Burada tarım kooperatiflerine bir atıfta bulunulduğunu görmekteyiz. Nitekim 865 sayılı Ticaret Kanunu kooperatif kurulmasını öngörmüş ve bunu 7 kişi bir araya gelerek en fazla 500 lira pay sahibi olmak şartıyla birtakım özellikleri Türkiye ticaret hayatına katmıştır.

Kooperatifler hakkında çıkarılmak istenen yasa ve tüzüklerden beklenen verim alınamamakla birlikte toplumsal tabanda istenen birlik olgusu oluşmamıştır. Bu durumu müteakiben 1929 yılı 1470 sayılı Ziraî Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1935 yılı 2834 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 1935 yılı 2836 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri Kanunu, 1956 yılı Türk Ticaret Kanunu, 1969 yılı 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu, 1969 yılı 1196 sayılı Tütün Tarım Satış Kooperatifleri ve Bölge Birlikleriyle Türkiye Tütün Tarım Satış Kooperatifleri Genel Birliği Kanunu, 1972 yılı 1581 sayılı Tarım Kredi Kooperatifleri ve Birlikleri Kanunu, 1985 yılı 3186 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birliklerinin Kuruluşu Hakkında Kanun ve 2000 yılı 4572 sayılı Tarım Satış Kooperatifleri ve Birlikleri Hakkında Kanun'lar çıkarılmıştır.

Son yıllarda önemli çalışmalara imza atılmıştır. Bunlardan birine örnek ise 'Sosyal Kooperatifler Eğitim ve Tanıtım Treni' olmuştur:

Sosyal kooperatifler aracılığı ile devletin sunmakla mükellef olduğu hizmetlerin yerine getirilmesi, dezavantajlı grupların istihdamı veya çalışma hayatına entegrasyonu, bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılması gibi sosyal hedeflere ulaşılması için gerek yasal düzenlemelerin buna elverişli olması gerekse bu kooperatif türünün tanınırlığının artırılması elzemdir. Elde ettikleri karı yine sosyal amaçlara yönlendiren, başarı kriterlerini kar elde etmek üzerine değil de, faaliyetleri neticesinde oluşturulan toplumsal yarara göre değerlendiren bu tür kuruluşların çoğalması ve tüm yurt sathına yayılmalarının sağlanması önem arz etmektedir. "Sosyal Kooperatifçilik Tanıtım, Eğitim, Geliştirme ve Uygulama Projesi" kapsamında, 'Sosyal Kooperatifler Eğitim ve Tanıtım Treni' ile bu hedefe ulaşma yolunda bir adım daha atılmıştır. Sosyal kooperatif treninin uğrayacağı illerde sosyal kooperatiflerin halka tanıtılması, yerel inisiyatiflerin harekete geçirilmesi, üniversitelerde çalıştaylar ve konferanslar düzenlenmesi planlanmakta ve alanında uzman kişilerin, akademisyenlerin, kamuoyunun dikkatinin bu alana çekilmesi amaçlanmaktadır (www.koop.gtb.gov.tr/haberler/sosyal-kooperatif-egitim-ve-tanitim-trenine-iliskin-isbirligi-protokolu-imzalandi).

2.2. Kooperatif Kavramı ve Kalkınma ile İlişkisi

Kooperatif kelime itibariyle bizlere dayanışma, işgücü ve uzmanlaşmayı verdiği için kalkınma kavramı ile doğrudan ilişkilendirmek mümkün olacaktır. Kooperatifte de temel amaç uzun süreli hareket ve dayanışma iken kalkınmada da uzun süreli hareket sorunu işlenmiştir.

Kooperatifler birinci sektör (kamu sektörü) ve ikinci sektör (özel sektör) alternatifi olarak son zamanlarda üçüncü sektör adı altında anılmaya başlanmıştır. Üçüncü sektöre baktığımız zaman ise kar amacı gütmeyen kuruluşlar, devlet dışı örgütler ve sivil toplum kuruluşlarını görmekteyiz. Temel amaç sivil toplumun ihtiyaçlarını karşılamaktır. İktisadi, sosyal ve siyasal amaçlar güdebilmektedirler. Bu konu hakkında Özçelik ise, devletlerin fonksiyonlarının bir bölümünün sivil toplum örgütlerine devretmeye başladığını ve kooperatiflerin de bulunduğu bu üçüncü sektörün görevlerinin artmaya başladığını vurgulamaktadır. Nitekim AB üyeliği gibi uluslar üstü kuruluşlara üye olmanın IMF ve Dünya Bankası gibi kuruluşlardan mali destek alabilme konusunda avantaj sağladığı karşımıza çıkmaktadır.

İktisadi kalkınmada kooperatifler küreselleşmeye karşı ve ona bağlı olarak gelişen yüksek rekabet olgusuna yönelik dayanma gücü bağlamında önemli bir pozisyondadır. Ancak kooperatifler de firmalar gibi küreselleşmeye karşı öngörude bulunamaz veya önlem alamaz ise yetersiz bir seviyede kalabilir. Ülkemizde de haksız rekabete sebep olmamak için politik etmenler geri planda tutulmalı ve kooperatiflerin yönetim ve ortaklarına verdiği sorumlulukların idrak edilmesi gerekmektedir. Aynı zamanda kooperatifler parasal destek yerine, eğitim alanında yönlendirilmeli ve eşitlik ilkesi benimsenmelidir. Yani kooperatiflere verilen destekler ile diğer firmalar mağdur edilmemelidir. Bu durum serbest piyasa ekonomisinin bir gereğidir (Örki, 2016: 16).

Kooperatif kendi özerkliklerini kaybetmeden büyük ve güçlü bir ekonomik birleştirmeyi sağlaması, arz ve talep ilişkilerini koordine etmesi, yerel piyasada ve bölgesel piyasada kendisiyle ilgili sektörde canlılık sağlaması, kar elde etmediği halde ortaklara hizmet götürebilmesi ve bütün bunlara ilaveten demokratik bir yönetim anlayışına sahip olması nedeniyle hem yerelde hem bölgesel olarak kalkınmayı tetikleyici bir özelliğe sahiptir.

2.2.1. Kooperatif Kavramı ve Yerel Kalkınma ile İlişkisi ve Önemi

Yerel kalkınma açısından bakılacak olursa, ekonomik ve sosyal alanda oluşan değişimler, pazarda yer edinme, teknolojik gelişmelere uyum sağlama, çağın getirdiği sorunlara yeni çözümler arayışlarına gidilme isteğiyle kooperatifçilik yeni türler barındırmaya başladı. Ülkelerin işçi göçü ile başlayan süreçte sırasıyla tarım kredi kooperatifleri, köy kalkınma kooperatifleri ve kooperatif bakanlıkları tüm dünyada yayılmıştır. Ülkemizde ise 1935 yılında Tarım Satış ve Tarım Kredi Kooperatifleri Yasası'nın çıkarılması ile başlayan süreci 1972'de Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı'nın kurulması takip etmiştir.

Kooperatifler ekonomik bir işbirliği modeli olmasının yanında ortakların kendi kendini yönetmesinin sağlanması amacı ve yerel sanayi kollarının kurulması gibi yararları bakımından incelendiğinde neden üçüncü sektör olarak değerlendirildiğini anlamak zor olmayacaktır. Kooperatifler dünyada 800 milyondan fazla ortağa sahiptirler. Ortak sayısı bakımından da dayanışmaya güdümlü olan bu örgütlenmeler hem bölgesel hem de yerel kalkınmayı hızlandıracaktır.

Kalkınmada sağladıkları en önemli yararların başında ortaklara sağlanan krediler ve pazarlama kısmında çekilen sıkıntıları azaltmaları görülmelidir. Küçük ölçekteki işletmelerde rekabet sorunu ortaya çıkmaktadır ve fiyatlar konusunda söz sahibi olamamaktadırlar. Kooperatifler tam da bu noktada devreye girmekte ve sağladıkları uzman personel ve birlikte hareket etme olguları ile ortaklarını hem pazarda hem de ürünün üretim aşamasında korumaktadırlar.

Günümüzde ise Bruntland Raporu olarak da bilinen 'Ortak Geleceğimiz' (WCED, 1987) raporu ile birlikte tüm dünya sürdürülebilirliğe önem vermeye başlamış ve bu durum kırsal alanda yaşayan nüfusun yaşam standardının geliştirilmesi temel ölçüt alınarak devam ettiği için, ülkeler yerel kalkınma sağlanması ve yerel dinamiklerin harekete geçirilmesini hedef olarak belirlemişlerdir. Ülkemizde yıllardan beri süregelen kooperatiflerin siyasi bir hareket olarak değerlendirilmesi, olumsuz bir durum oluşturmaya çalışsa da başarısız olmuştur. Kooperatifler her zaman hem üretim hem de tüketim sürecinde önemli bir olgu olacaktır. Ayrıca kooperatifler gelecek süreçlerde de yerel kalkınmadaki en önemli aktör olacaktır. Kooperatiflerdeki kooperatifsel düşüncede derinlik kazandırma çabası artarak devam edecektir. Çünkü küçük ve orta düzeydeki üreticinin korunması

ve desteklenmesi uluslararası düzlemde her zaman geçerliliğini koruyacaktır. Buradan yola çıkarak kooperatiflerin önemini sıralayacak olursak (www.kastamonukoykoop.net):

- ✓ Özel sektör yaklaşım olarak karı en üst seviyede tutmak ister ve üreticiyi gözetmez. Kooperatifler üreticiyi her zaman gözettiği için çok önemlidir,
- ✓ Üretici ile tüketici arasındaki fiyat skalasında denge oluşturulmalıdır. Kooperatifler bu dengeyi de mutlaka gözetir,
- ✓ Kırsal alanda sermaye elde etme konusundaki geri kalmışlık kooperatifler ile aşılır ve kooperatifler bu konuda gelişim sağlanması için ortaklarına sermaye desteği verirler,
- ✓ Yerel, bölgesel ve ulusal anlamda istihdam sağlarlar,
- ✓ Gelirde çok yönlülük politikasını benimseyerek alternatif kaynaklar sağlarlar,
- ✓ Üretim anlamında planlama yaparlar,
- ✓ Gıda sektöründe güvenliği sağlamayı amaç edinirler,
- ✓ Birey ve toplum açısından gelirin adaletli dağılımını desteklerler,
- ✓ Devlete, kırsal alanlara hizmet götürmek için büyük avantajlar yaratırlar. Bu avantajı da kendi üzerinden devletin ihtiyaç duyduğu tüzel kişiliği vererek sağlarlar.

2.3. Kooperatif Türleri ve Çalışma Alanlarındaki Çeşitlilik

Kooperatifler kuruluşları ve kuruluş hedefleri bakımından birbirinden farklı olduğu için çeşitleri de birbirinden farklı ve fazladır. Kooperatifleri kendi içerisinde birçok bölüme ayırmak mümkündür. Kooperatif türleri içerisinde ise en önemlileri tarımsal kooperatifler ve tarım haricinde faaliyet gösteren kooperatifler ve konut kooperatifleridir.

Tablo 1: Türkiye’de Belirli Başlı Kooperatifler, Çalışma Alanları ve Ortak Sayıları

Faaliyet Alanına Göre Kooperatifler		Kooperatif	Ortak
1.	Konut Yapı Kooperatifi	27.361	1.273.274
2.	Tarımsal Kooperatifler	7.201	775.563
3.	Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri	2.170	183.463
4.	Tarım Kredi Kooperatifi	1.625	1.001.418
5.	Kredi Kefalet Kooperatifi	1.004	659.406
6.	Karayolu Yük ve Yolcu Taşıma Kooperatifleri	902	125.632
7.	Pancar Ekicileri Kooperatifleri	655	116.368

Kaynak: Doğan, 2017: 26

Kooperatif türlerini temelde inceleyecek olursak:

- **Tarımsal Kooperatifler:** Ortaklarının, üretim safhasında gereken malzemeleri ucuz ve kredili sağlar ve aynı zamanda da ortaklarının ürettikleri malların stoklanması ve pazarlanmasını da sağlar. Aynı zamanda ihtiyaç duyulan teknik

bilgilerin temininde ortaklarına destek çıkar. Ayrıca kendi bünyelerinde ortakları olan çiftçilerin teknolojiye son gelişmelerden haberdar olmalarını sağlayarak, üretimde verim ve kaliteyi artırmayı amaçlar. Tarımsal kooperatifler çok çeşitlilik göstermektedir.

- **Tarımsal Satış Kooperatifleri:** Kooperatif içerisinde yer alan ortakların yani çiftçilerin, özellikle de küçük çiftçilerin en önemli problemlerinden biri kendi tarımsal alanlarından elde ettikleri ürünleri pazarlama aşamasında kendini göstermektedir. Ürünlerin pazarlanması esnasında çiftçi tekeli pazar anlayışına maruz kalmakta ve ürününü pazar değerinin çok altına bu komisyonculara ve tüccarlara satmak zorunda kalmaktadır. Böylelikle ürün pazarda birçok aracından geçtiği için fiyatı yükselmekte ve yüksek fiyatlı mala talep ise düşmektedir. Bu durum çiftçiye üretim için gerekli olan geliri sağlayamaz ve aksamalar ortaya çıkar. Tarım satış kooperatiflerinin öncelikli hedefi, ortakları olan çiftçilerin ürünlerini iç ve dış pazarlarda piyasa fiyatından satışını gerçekleştirmektir.
- **Tarım Kredi Kooperatifleri:** Kuruluşları 1867 yılında faaliyete başlayan 'Memleket Sandıkları'na ve 1888'de Ziraat Bankası'na dayanan bu örgütlenme modelinde temel amaç tarımsal üretimde devamlılığı sağlamak ve bu yüzden de ortaklarına yeterli kredi temin etmektir. Tarım kredi kooperatifler incelendiğinde sahip oldukları ortaklar genel olarak küçük çiftçilerdir.
- **Karayolu Yük ve Yolcu Taşıma Kooperatifleri:** 4925 sayılı Karayolu Taşıma Kanunu ve Karayolu Taşıma Yönetmeliği kapsamında kurulan Karayolu Yük ve Yolcu Taşıma Kooperatifleri' nin temel amacı ortaklarına güvenli ve rahat bir yük ve yolcu taşıma hizmeti sağlamaktır. Yük ve yolcu taşıma hizmetlerini kendileri yürüttüğü için burada ortaya çıkabilecek ihtiyaçları da karşılarlar. Bu ihtiyaçlar ise, ortaklarına iş bularak, sözleşme yaparak, yük bulma sorunlarını çözüme kavuşturarak, yükleme istasyonları kurarak, yedek parça desteği sağlayarak giderilmektedir.
- **Pancar Ekicileri Kooperatifleri:** Bu kooperatiflerin temel amacı, üretim sırasında karşılaşılan ve karşılaşılabilecek olan sorunları çözmektir. Bu sorunlar ise, toprağın hazır hale getirilmesi, ekim ve dikim işleri, pancar ve diğer tarım ürünlerinin yetiştirilmesi ve korunması, verimlilik artışının sağlanması konusunda gerekli tedbirlerin alınması ve ortaklarına yararlı bilgiler vermek şeklinde sıralanabilir.

- **Konut Yapı Kooperatifleri:** Konut yapı kooperatiflerinin kuruluşu barınma ihtiyaçlarının giderilmesi temeline dayanır. Barınma ihtiyaçlarından bahsedilirken de özellikle dar ve orta gelirli aileleri ev sahibi yapmayı amaç edinmektedirler. Konut yapı kooperatifleri şahısların birikimlerini ve gerekirse de banka kredilerini toplayarak konut ihtiyaçlarını giderir. Ülkemizde çok sayıda konut yapı kooperatifi bulunmaktadır.
- **Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri:** Bu kooperatifler kendilerine kooperatif ortaklarına yönelik destek sağlamayı amaç edinmişlerdir. Kooperatif ortakları olan esnaf ve sanatkarlara gerekli krediyi sağlar veya kredi ve banka teminat mektubu alabilmelerini sağlamak üzere kefil olarak destek verirler. Türkiye’ de ilk esnaf ve kefalet kooperatifi Türkiye Halk Bankası’ nın da desteğiyle 1951 yılında Ankara’ da kurulmuştur. Ülkemizde esnaf ve sanatkarlara kredi ve kefalet kooperatifleri yoluyla kredi veren tek banka Türkiye Halk Bankası’ dır.

2.4. Kooperatiflerin Bölgelere Göre Dağılımı

Kooperatifler kuruluş/faaliyet amacına göre gruplandırılarak sınıflandırılmaktadır. Eylül 2018 itibarıyla, kooperatif sayısı 13.042 olup, kooperatiflerin ortak sayısı toplamı 1.928.790, olup faal kooperatiflerin ortak sayısı 1.701.061 dir. Türler arasında en fazla kooperatif sayısı olan tür taşıma kooperatifleri, en fazla ortak sayısı olan tür kredi kefalet kooperatifleridir. Kooperatif başına düşen ortalama ortak sayısı 148.3 olup bu değer faal olan kooperatiflerde 196.5 dir. Faal kooperatif sayısı 100 den fazla olan tür sayısı 9’dur. (www.koop.gtb.gov.tr)

Türkiye’nin sahip olduğu kooperatif türlerine bakacak olursak da kooperatiflerin sayı ve sahip oldukları ortak sayısı itibarıyla coğrafi bölgeler arasında çeşitlilik arz etmektedir. Kooperatifler sayı ve ortak bakımından incelendiğinde sıralamada en önde Marmara Bölgesi yer alır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise bu bakımdan çok geride kalmış ve en alt sırada yer almıştır. Kooperatif başına düşen ortak sayısında ise ilk sırayı Karadeniz bölgesi alırken, son sırayı ise Güneydoğu Anadolu Bölgesi almıştır (www.koopkur.org.tr).

2.5. Kooperatiflerin ve Kooperatifçiliğin Sorunları

Kooperatifçiliğin tüm dünyada bir rol model haline gelerek, gerek gelişmekte olan ülkeler gerekse de gelişmiş ülkelerde özel ve kamu sektörü haricinde bir üçüncü sektör olarak ele alındığını söylemek mümkündür. Ancak Türkiye’de kooperatifçilik hareketinin yeterli düzeyde geliştiği söylenemez. Türkiye’deki kooperatifçilik hareketlerinin devlet tarafından başlatıldığı ve dönem dönem kamu ile yakın ilişki içerisine girdiğini de söyleyebiliriz. Ancak devlet eliyle başlatılan bu hareket gelişirken toplumsal talep dikkate alınmıştır. Buna örnek ise enflasyonun çok yüksek rakamlara ulaştığı dönemde tüketim kooperatifleri kurularak toplumsal talep tabanlı gelişmeler sağlanmaya çalışılmıştır. Günümüzde ise kooperatifler (Cenkış, 2014: 2):

- ✓ Serbest piyasa ekonomilerindeki zayıflıkları azaltır,
- ✓ Düşük sermayeli ortakları sistemde söz sahibi hale getirmek amacıyla denge mekanizması görevini üstlenir,
- ✓ Küçük sınai işletmelerin, kendi özelliklerini kaybetmeksizin daha büyük ve güçlü ekonomiler şeklinde birleşmelerini sağlar,
- ✓ Ortaklarının sürdürülebilir bir ekonomik gelire sahip olmasını amaçlar,
- ✓ Ekonomik istikrara katkıda bulunur.

Ülkemizde ve dünyada kooperatifçilik birçok sorunlarla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Bu sorunların incelenmesi noktasında ise dikkat edilmesi gereken en önemli faktör hazırlanan raporlar olmuştur. Gümrük ve Ticaret Bakanlığı tarafından 2015 yılında hazırlanan 2014 yılı Türkiye Kooperatifçilik Raporu kooperatiflerin maruz kaldığı sorunlar konusunda bizleri aydınlatmıştır. Buradan hareketle sorunlara detaylıca bir göz atacak olursak:

- Kooperatifler teknolojik gelişmelere ayak uydurmak isterken diğer yandan kaçakçılık gibi kayıt dışı faaliyetler ile uğraşmak zorunda kalmışlardır.
- Bir örgütlü yapıyı ele aldığımızda temel sorunun güven olduğunu görürüz. Bu problem aşılmadan da örgütlü yapılarda mevzuat uygulamalarına geçilememektedir. Bir kooperatif mevzuatı ise onu çok yönlü denetim mekanizmasına iter. Bu mekanizmada ise denetim kurulu üyeleri, Bakanlığın denetim yetkisi, ortakların adli mercilere başvuru hakkı bulunmaktadır.
- Ortaklık açısından birbirlerine yardım etme ve birlik olma algısı düzleminde birleştikleri ve ekonomik çıkarlarını korumak amacıyla kooperatifler, kurulurken

benimsedikleri hedefleri gerçekleştirmeleri ve bu doğrultuda ortaklarına hizmet sağlamak için, bu kuruluşların basiretli bir tacir gibi yönetilmesi, çağdaş yönetim ilkelerinin dikkate alınması, modern işletmecilik anlayışının hayata geçirilmesi, dolayısıyla profesyonel yönetime geçilmesi büyük önem arz etmektedir (Cenkış, 2014: 3).

- Kooperatifler için en önemli ihtiyaçlardan birisi de sağlam bir altyapıya sahip bilgi sistemidir. Bu altyapının da etkin bir şekilde işlemesi, sürekli güncellenmesi ile mümkündür. Bu ihtiyaca yönelik ise 2014 yılında 'Kooperatif Bilgi Sistemi' kurulmuştur.
- Türkiye'de görülmüş olan ekonomik krizler ve bunların yol açtığı yüksek enflasyon ve yüksek faiz problemleri kooperatifleri olumsuz yönde etkilemiş ve kooperatiflerin plan yapma ve yapılan planları uygulama noktasında eksik kalmasına neden olmuştur. Bu durumun ise maddi açıdan sıkıntılar oluşturduğunu söyleyebiliriz. Bu yüzden de kooperatiflerin devlet ile temas kurması gerekmiştir. Buna örnek olarak ise 1960'lı yıllardan itibaren hükümetlerin tarım satış kooperatif ve birliklerine ürün alım görevi vermesini söyleyebiliriz. Bu gibi durumlar ise kooperatiflerin, toplumda devlet eliyle yürütüldüğü algısına neden olmuş ve adeta birer kamu kuruluşu gibi görülmesine yol açmıştır. Bu açıdan da mali açıdan sürdürülebilirliği olumsuz etkilenmiştir.
- Türk eğitim sisteminde kooperatifçilik kendine ders kitaplarında konu olarak, meslek liseleri veya meslek yüksekokullarında ders olarak yer edinmiştir. Eğitim yaşamın her alanında olduğu gibi kooperatifçilik konusunda da büyük önem arz etmektedir. Ancak eğitimde yaşanan sıkıntılara göz attığımızda ilk göze çarpanın derslik ve öğretmen sayısının yetersiz olduğunu görürüz. Bu da eğitimde kaliteyi olumsuz yönde etkilemektedir. Eğitimde kalite ise ancak eğitim kooperatifleri ile yükseltilebilir. Çünkü eğitim kooperatifleri etkili bir işletmecilik yaklaşımı sunarak okul içi ilişkileri güvenilir seviyeye çıkartacaktır.

2.5.1. Kooperatiflerin Örgütlenme Sorunları

Kooperatiflerde üst örgüt yapıları global anlamda on dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren başladığı halde ülkemizde esas olarak ancak 1969 yılında 1163 sayılı Kooperatifler Yasasının çıkması ile başlayabilmiştir. O zamana kadar sadece

tarım satış kooperatifleri birlik düzeyinde örgütlenebilmişlerdir. Kanunlar, gelişmiş olan ülkelerin mevzuatları alınarak yürütülmektedir. Türkiye’de kooperatifçilik devletin müdahalesi ile geliştirilen bir harekettir. Kooperatifçiliğin gelişmesi için devlet desteklemeli ve gelişmesi için elini çekmesi gerekir. En önemlisi kooperatifçiliğin devlet politikası olarak görülmemesi gerekir. Çünkü hükümet değişikliğinden etkilenen

Kooperatifçilik, kalkınma için önemli bir araçtır ve kooperatifçiliğin kendi politikasının olması gereklidir. Kooperatifçilikte kendi politikasına sahip olmanın gerçek sebebi, mevzuatın üst örgütlenmeye yer vermemesidir (Özen, 2013: 60). Türkiye’de bu sorun 1969 tarih ve 1163 sayılı Kooperatifler Kanunu ile aşılmıştır. Bu kanun bütün kooperatiflerin birlik ve merkez birliği düzeyinde üst örgütlenmelerine olanak sağladığı gibi, merkez birliklerinin de bir "Türkiye Milli Kooperatifler Birliği" oluşturmalarını öngörüyordu. 1969 yılında Kooperatifler Yasasının çıkması ile ilk olarak 1969 yılında Tarım Satış Kooperatifleri Merkez Birliği (TARKO) kurulmuştur. Sonra, köy kalkınma kooperatifleri ülkenin belirli illerinde birlikler ve 1971 yılında Ankara’da Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Merkez Birliği (KÖY- KOOP)’ ni kurmuşlardır. Daha sonra Pancar Kooperatifleri Birliği (PANKOBİRLİK) ve Çay Kooperatifleri Birlikleri kurulmuş bulunmaktadır (Mülayim, 1976: 10-11). 30 Aralık 1991’de ise Türkiye Milli Kooperatifler Birliği kurulmuştur. Türkiye’de Milli Kooperatifler Birliği ve ülkemizdeki mevcut tarımsal kooperatif merkez birliklerinin 7’si bir araya gelerek 9.8.2005 tarihinde kısaca TARIM-KOOP olarak anılan Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Milli Birliği’ nin kurulması ile üst örgütlenme sorunu bir nebze aşılmış ve kooperatifçilikte var olan hiyerarşik sorunların önüne geçilmiştir.

a) Türkiye Milli Kooperatifler Birliği

Ülkemizde süregelen kooperatiflerde hiyerarşik problemlerin çözümüne katkıda bulunmak, Türk kooperatifçiliğinin gelişmesini ve yaygınlaşmasını sağlamak amacıyla 30 Aralık 1991’de kurulan Türkiye Milli Kooperatifler Birliği, belirlenen hedeflerin gerçekleşmesi için politikalar ve yaklaşım biçimleri oluşturma, mevzuatları ve ilkeleri belirleme gibi görevleri üstlenmiştir. Ortakları arasında bulunan birlikler:

- Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Kredi ve Kefalet Kooperatifleri Birlikleri Merkez Birliği,
- Türkiye Kent Kooperatifleri Merkez Birliği,
- Tüm Tüketim Kooperatifleri Merkez Birliği,
- Ormancılık Kooperatifleri Merkez Birliği,
- Türkiye Yapı Kooperatifleri Merkez Birliği,
- Köy Kalkınma ve Diğer Tarımsal Amaçlı Kooperatif Birlikleri Merkez Birliği,
- Pancar Üreticileri Kooperatifleri Birliği bulunmaktadır. Ayrıca 2000 yılından bu yana Pancar Üreticileri Kooperatifleri Birliği, Uluslararası Kooperatifler Birliği'nin bir üyesidir.

b) Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Milli Birliği

Tarımsal Amaçlı Kooperatifler Milli Birliği'nin amaçları arasında, ortaklarının her türlü bitkisel, hayvancılık ve ormancılık faaliyetlerini desteklemek ve bu konulardaki ihtiyaçlarını gidermek, ortaklarına pazarlama ve işletme konularında arka çıkmak, onlara iş sahası vermek, ortaklarının doğal kaynaklardan faydalanmasını sağlamak, tarımsal sanayi alanında gelişmelerini sağlamak gösterilebilir.

Tarımda her türlü verimliliği artırıcı tedbirleri almak, ortaklarının üretimle ilgili araç, gereç ve diğer tarımsal girdi ihtiyaçlarını temin etmek, ayrıca, ortakların tarımsal makine, alet ve ekipman ihtiyaçlarına yönelik makine parkını satın alma veya kiralama suretiyle oluşturmak, kooperatif mülkiyetinde veya ortakların makinelerini ortaklara veya üçüncü kişilere kullandırmak, bitkisel ve hayvansal mahsulleri değerlendirme, işleme, muhafaza ve pazarlama ile ilgili her türlü fonksiyonları yerine getirmek için gerekli çalışmaları yapmak ve yaptırmak olarak da temel görevleri olduğunu söyleyebiliriz (www.kooperatiflerkanunu.com).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. ALAN ÇALIŞMASI

3.1. İzmir İli ve Tire İlçesinin Genel Özellikleri

İzmir'in tarihi çok eski devirlere kadar uzanır. Bu tarihi devri geçirinceye kadar birçok hükümdarlıkların merkezi olmuş, aynı zamanda onların medeniyetlerinin etkisi altında kalmış bir Anadolu kenti olan İzmir'in adı Smyrna kelimesinden gelmektedir. Türkler dillerinin yapısına uygun olarak ismini İzmir olarak telaffuz etmişlerdir.

İzmir M.Ö. 7.yy sonunda Lidyalıların eline geçmiş, daha sonra M.Ö. 546 yılında Persler bölgeye egemen olmuşlardır. Büyük İskender bölgeyi M.Ö. 334 yılında Perslerden geri almış ve Makedonya topraklarına katmıştır. Bu dönemde İzmir çok gelişmiştir. Daha sonra bu topraklarda Bergama Krallığı egemen olmuştur. Bu tarihlerdeki yerleşme yerinin ise Bayraklı olduğu bölgedeki kazılardan anlaşılmıştır. Daha sonra Kadifekale ve bugünkü yerleşim alanının yeniden kurulduğu ve şehrin oradan geliştiği görülmektedir. Bergama Kralı 3. Attalos ölünce İzmir Roma İmparatorluğunun eline geçmiştir. Roma İmparatorluğu parçalanınca Doğu Roma İmparatorluğu sınırları içerisinde kalan İzmir, 1076'da Süleyman Şah tarafından alınarak Çaka Bey'in idaresine verilmiştir. Çaka Bey İzmir'de yaptırdığı donanma ile denizlerde egemenlik kurmuştur. İzmir yöresi Türkler ve Bizanslılar arasında sürekli bir çatışma merkezi olmuş ve 1426 yılına gelindiğinde Osmanlı İmparatorluğu bünyesine katılarak günümüze kadar Türk idaresi altında süregelmiştir. Ayrıca İzmir bir liman kenti olmasından dolayı tarih boyunca çok önemli bir limana sahip olmuştur. Günümüzde de İzmir Limanı gerisindeki bölgenin büyüklüğü, ürün çeşitliliği ve kolay ulaşım nedeniyle Türkiye'nin en önemli ithalat ve ihracat limanı olmuştur (Çubukçu, 1988: 5).

Bölge iklim koşulları açısından incelenecek olursa da Akdeniz iklimine sahip olup, maki bitki örtüsüyle çevrili olduğunu ve geniş ve verimli tarım arazilerine sahip olduğunu görmekteyiz. İzmir aynı zamanda çok önemli bir tarım kentidir. İlde Menemen, Gediz Deltası, Küçük Menderes Ovası en verimli arazilerin bulunduğu yerdir. Tarım alanları sulama açısından da geniş imkanlara sahip coğrafi özelliktedir.

Sanayi bitkileri ağırlıklı olarak; hububat, baklagiller, zeytin, incir, narenciye gibi ürünler yetiştirilmektedir.

İzmir Türkiye'nin Batı ucunda Ege Denizi kıyısında bulunmaktadır. Kuzeyinde Balıkesir, doğusunda Manisa, güneyinde Aydın illeriyle çevrilidir. Yüzölçümü 11.973 metrekaredir. İzmir Türkiye'nin 30 büyükşehir belediyesinden birisidir. Merkez nüfus yoğunluğu bakımından Türkiye'nin üçüncü büyük ilidir (Çubukçu, 1988: 18).

3.1.1. Tire İlçesi Hakkında Genel Bilgiler

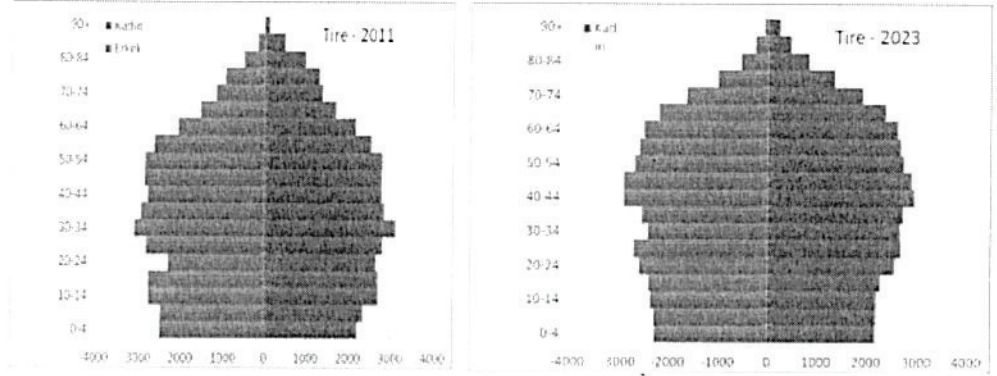
Tire'nin coğrafi konumu, kuzeyinde Küçük Menderes Ovası ve Bayındır, güneyinde Aydın Dağları ve Aydın, doğusunda Ödemiş, batısında ise Selçuk yer almaktadır. Tire'nin sosyo-ekonomik gelişmişlik durumuna bakacak olursak da Türkiye'de 919 ilçe arasında gelişmişlik açısından 174. sırada olduğunu görürüz (DPT, 2004). Bu konumuyla Tire, 3. derece gelişmiş ilçeler arasındadır.

İzmir'e bağlı bir ilçe olan Tire'nin hangi çağda ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemekle birlikte M.Ö. 2 bin yılına kadar uzanan tarihi vardır. Aydınoğulları Beyliğinin başkentliğini de yapmış olan Tire, 1390 yılında Osmanlı egemenliğine girmiş ve Aydın Sancağı'nın merkezi olmuştur. Tire'nin idari bakımdan sahip olduğu bu özellik XIX. yüzyıla kadar devam etmiştir. Tire, gerek sahip olduğu coğrafi özellikler gerekse içinde barındırdığı tarihi ve kültürel zenginlik dolayısıyla Ege Bölgesi'nin önemli yerleşim yerlerinden biridir. Tahrir defterlerine göre, 1478 yılında Tire kaza merkezinde 26 mahalle bulunmaktadır. Bu tarihte kaza genelinde köy sayısı ise 80'dir. 1512 yılına gelindiğinde nüfusun artmasına bağlı olarak mahalle sayısı 36'ya, köy sayısı ise 99'a ulaşmıştır. 1478 ile 1512 yılları arasında Tire'nin nüfusu hem şehirde hem de köylerde büyük oranda artmıştır. 1529 yılında ise tam tersine nüfusun azalmaya başladığı görülür. Nitekim bu tarihte Tire'de 33 mahalle kaydedilmişken köy sayısı 100 olmuştur. Her ne kadar köy sayısı azalmamış olsa da köylerdeki nüfus önemli miktarda azalmıştır. Diğer Osmanlı kazalarının pek çoğunda da olduğu gibi Tire Kazası'nın nüfusunun büyük çoğunluğu da kırsal alanda yaşamaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nun ekonomisi tarım ve hayvancılığa dayandığı için kırsal nüfus, şehir nüfusuna oranla her zaman daha fazla bulunuyordu. Topraklarının önemli bir kısmı padişah ve şehzade hassına ayrılmış

olan Tire de incelediğimiz dönem içinde halk geçimini büyük oranda tarım ve hayvancılıktan sağlamaktadır (Belen, 2015:5).

3.1.1.1. Tire İlçesi Nüfus Yapısı

Grafik 1: Tire 2011 ve 2023 Yılı Nüfus Piramitleri

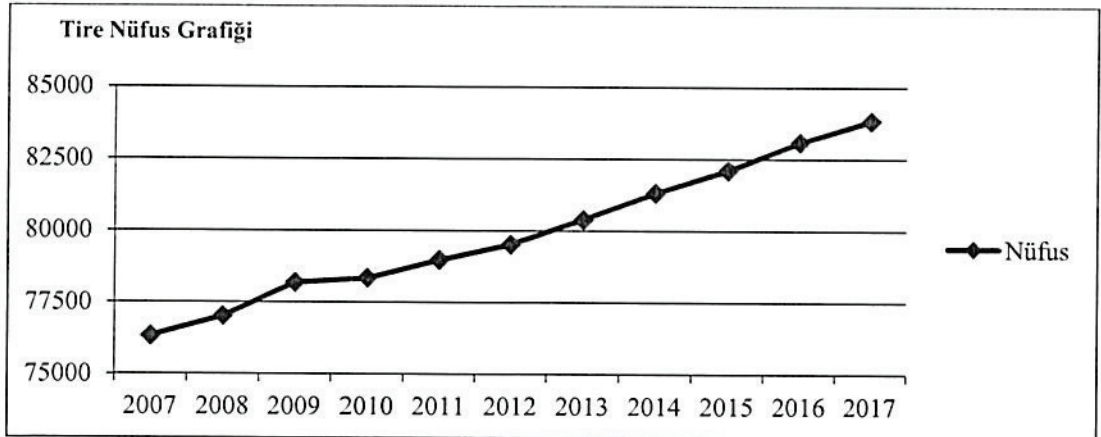

Kaynak: İZKA 2014-2023 İzmir Bölge Planı İlçe Toplantıları- Tire İlçe Raporu (2013)

Tire nüfusu 2017 yılına göre 83.829'dur. Bu nüfus, 41.282 erkek ve 42.547 kadından oluşmaktadır.

Yüzde olarak ise: %49,25 erkek, %50,75 kadındır.

Grafik 2: Tire Nüfus Grafiği

Kaynak: www.nufusu.com/ilce/tire_izmir-nufusu (03.11.2018)

3.1.1.2. Tire İlçesi Eğitim, Öğretim ve Altyapısı

İlçede 2 Anaokulu, 35 İlkokul, 16 Orta Okul, 10 Lise, Halk Eğitim Merkezi, Mesleki Eğitim Merkezi, Öğretmenevi ve Akşam Sanat Okulu ve 4 Özel Okul mevcut olmakla birlikte, Ege Üniversitesi'ne bağlı bir meslek yüksekokulu vardır. İlçede Modern 238 yataklı Devlet Hastanesi, 22 Sağlık Ocağı, Toplum Sağlığı Merkezi, Verem Savaş Dispanseri ve Ana Çocuk Sağlığı Merkezi vardır. İlçeye ulaşım ise çeşitli kanallar vasıtasıyla gerçekleşmektedir. İlçeye merkezden demiryolu ile ulaşım, İzmir (Basmane) - Torbalı - Bayındır - Tire, istasyonları arasında her gün, günde 5 kez karşılıklı 90 dk süren tren seferleri düzenlenmektedir. İlçeye karayolu ile ulaşım ise, İzmir, Denizli, Nazilli, Kuşadası, Selçuk, Ödemiş, Torbalı, Bayındır otogarlarından minibüs seferleri ile sağlanabildiği gibi İstanbul, Ankara, Antalya otogarlarından da otobüs seferleri düzenlenmektedir. Ayrıca ilçeye ulaşmak için bir diğer alternatif ise, İzmir-Aydın kara yoluna girdikten sonra Torbalı, Tire tabelalarını takip edip, Torbalı çıkışından sonra Aydın kavşağından Tire yönüne devam etmek olacaktır. Ek olarak da otobandan ise Çeşme - Aydın otobanı Belevi (Selçuk) çıkışını kullanıp Tire karayolu ile ulaşılabilir (tr.wikipedia.org).

3.1.1.3. Bölgedeki Ekonomik Sektörler

Tire'de nüfusun artmamasına karşı sektörel dağılımda sanayi ve inşaat gibi sektörlerde artış görülmüştür. Bu alanlardaki işgücü açığının ise göç ile sağlanacağını söylemek mümkün olacaktır.

Tire'de var olan avantajları sıralayacak olursak; sanayinin varlığı, yüksek tarımsal potansiyel, tarihi ve doğal güzellikler, kültürel zenginlikler, sağlık hizmetlerine rahat erişim olarak söylemek mümkündür. Tire'deki dezavantajları ise; yetişmiş ve kalifiye eleman yetersizliği, ilçedeki üniversite fakültelerinin eksikliği, süt hayvancılığının gelişmesine rağmen hayvan besleme ve sağlığı konusunda bilgi eksikliğinden dolayı kayıpların yaşanması, spor tesisi ve kültür merkezi gibi tesislerin yetersizliği, kooperatifleşmenin zayıflığı, kayıt dışılık, kaliteli üretimin yeterince yapılamaması, verimli tarım arazilerinin imara açılması, ürünlerin pazarlanmasındaki sorunlardan dolayı üreticilerin büyük kentlere taşınması, iş alanlarının yetersiz olması, Tire kanalizasyonların şehir dışına doğru açıktan

seyretmesi çevre tarlalarda kirliliğe, kokuya neden olması, katı atık depolama sahası ve atık su tesislerinin olmaması, kentsel alt yapı, ulaşım sorunları ve otopark eksikliği olarak sıralamak mümkündür (www.izmiriplanliyorum.org).

Bugün Tire ekonomisi irdelenecek olursa, ekonominin ağırlıklı olarak tarıma dayandığını ve bunun yanında ticaret ve sanayi alanında da aktif olduğunu söylemek mümkün olacaktır. Tarım konusunda da ilçe süt hayvancılığı, zeytin, incir, ceviz, kestane, karadut, buğday gibi sebze ve meyvelerde kendini ileriye taşımıştır. Sanayi ve ticaret faaliyetleri de kaynağını bu tarım ürünlerinden almaktadır. Konserve fabrikaları, süt ve süt ürünleri tesisleri, tarım ekipmanları fabrikaları, zeytinyağı üretim tesisleri, et ve et ürünleri imalathaneleri buradaki sanayi faaliyetlerinden bazılarıdır. Tire ekonomisi sanayisinin aktifliğini Organize Sanayi Bölgesi'nden alarak etkin bir ticaret faaliyetine de sahip olmaktadır. Organize Sanayi Bölgesi'nden çıkan sigara, tıbbi malzeme, ağaç ürünleri gibi ürünler Türkiye'nin ve Dünyanın çeşitli bölgelerine pazarlanmaktadır. Bu bahsettiklerimize ek olarak ılıman iklime sahip olan Tire'de polikültür tarımı da mevcuttur. Bu sayede muz, fındık ve çay hariç olmak üzere her türlü kültür bitkisi tarımı da yapılmaktadır (www.tire.bel.tr).

Grafik 3: İlçe Düzeyinde Sektörel İşgücü Oranları ve Projeksiyonu (2000-2023)

Sektör	Tire 2000, %	Tire 2023, %	İzmir 2000, %	İzmir 2023, %
Ziraat, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	68.13	52.75	28.54	17.32
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	0.17	0.07	0.15	0.05
İmalat Sanayi	9.12	12.57	20.09	21.70
Elektrik, Gaz ve Su	0.13	0.26	0.34	0.56
İnşaat	2.96	5.84	5.29	8.18
Toptan ve Perakende Ticaret, Lokanta ve Oteller	7.00	10.83	14.54	17.63
Ulaştırma, Haberleşme ve Depolama	1.76	2.62	4.39	5.14
Mali Kurumlar, Sigorta, Taşınmaz Mallara Ait İşler Ve Kurumları, Yardımcı İş Hizmetleri	1.20	1.86	4.59	5.59
Toplum Hizmetleri, Sosyal ve Kişisel Hizmetler	9.52	13.18	21.94	23.81
İyi Tanımlanmamış Faaliyetler	0.02	0.00	0.11	0.02
Toplam	100	100	100	100

Kaynak: İZKA 2014-2023 İzmir Bölge Planı İlçe Toplantıları- Tire İlçe Raporu (2013)

3.2. Tire Süt Kooperatifinin Tanımı ve Faaliyetleri

Temel faaliyetleri süt toplama ve toplanan sütleri pazarlamak olan Tire Süt Kooperatifi, 1967 yılında birkaç süt üreticisinin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Uzunca bir süre atıl kalan kooperatif 2002 yılında yeni bir yönetimin kurulması ile faaliyetlerine aktif olarak devam etmiştir. Süt kalitesini artırırken üretim maliyetlerini de azaltmayı başaran Tire Süt Kooperatifi verimli politikalar ile birlikte sermaye birikimi sağlamış ve hizmetten yararlanan ortakların çıkarlarını maksimum seviyeye ulaştırmıştır. Verdikleri hizmetler olarak ise; süt soğutma tankları, köylerde nokta alım merkezleri, ortaklara benzin, mazot ve gübre alımında indirim sağlanması ve laboratuvar testleri, alet ve makine ihtiyaçlarını kendi marketlerinden sağlamak, ortakların temel ev ihtiyaçlarını satış mağazalarından karşılamak, teknik destek vermek olarak saymak mümkün olacaktır.

Tire Süt Kooperatifin amaçlarını ise, üretimin ve üreticinin devamlılığını Dünya standartlarına uygun olarak sağlamak ve küçük ölçekli çiftçiyi pazarda korumak olarak söylemek mümkündür. Bu amaçlarında büyük ölçüde başarıya ulaşan Tire Süt Kooperatifi bugün uyguladığı model ile hem Dünya hem de Türkiye’de örnek haline gelmiştir. Bu örnek olma hali de rol model olarak alınması şekline bürünen kooperatifi, heyetler yıl içerisinde sürekli olarak ziyaret etmektedir. 2017 yılı içerisinde yaklaşık 300 defa yurtiçi ziyareti, yurtdışından ise 15 defa heyetler halinde ziyaret almıştır. Mersin ve Eskişehir’deki kooperatiflere rol model olmuştur. Tire Süt Kooperatifi bölgedeki tarımsal kalkınmaya da önemli ölçüde katkı sağlamıştır. Tarımda büyüme Türkiye genelinde %2 iken, bu oran İzmir’de %5,5 olmuştur. Kooperatif yapılanma oranına bakılacak olursa da Avrupa’da bu oran %80 iken, Türkiye’de %13 ve İzmir’de ise %35’ e ulaşmıştır.

2008 yılında hizmete açılan pastörize süt tesisini 2011 yılında daha da büyüterek süt ve süt işleme tesisine dönüştürmüştür. 2010 yılında da cam şişede organik pastörize süt üretimi ile Türkiye’de bir ilki gerçekleştirmiştir. 2011 yılında da et ve et işleme tesisini devreye sokarak hizmet yelpazesini genişletmiştir.

3.2.1. Tire Süt Kooperatifi Projeleri

Pastörize süt ve yoğurt işleme tesisi ve slaj paketleme tesisi Tarım ve Orman Bakanlığı katkılarıyla uygulamaya geçirilmiştir. Et işleme tesisi, anlık bilgi aktarım projesi ve güneş enerjisi santrali projesi ise İzmir Kalkınma Ajansı katkılarıyla hayata geçirilmiştir. Tire Süt Kooperatifinin uyguladığı projeler:

- 1) Kooperatif Ürünleri Satış Mağazası: Sadece tarımsal örgütlerin ürünleri burada satışa sunulmaktadır.
- 2) Etiketli Çiğ Süt: Hastalıktan arı işletmelerde üretilen çiğ sütler Tarım ve Orman Bakanlığı onaylı olarak tesislerde paketlenerek pazara sunulmaktadır.
- 3) Alo Süt: Bu uygulama ile market fiyatına evlere süt servisi yapılmaktadır.

Ayrıca kooperatif İzmir Büyükşehir Belediyesi ile birlikte kırsaldaki küçük aile işletmelerini, kooperatifler kanalıyla destekleyip üretimin ve üreticinin devamlılığını sağlayarak köyden kente göçü önlemek amacıyla 'Okul Sütü' ve 'Süt Kuzusu' projelerini yürütmektedir.

'Uygulamalı Eğitim Çiftliği' ve 'Bizim Çiftlik Projeleri' de yakın zamanda hayata geçirilmeyi bekleyen projeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

3.3. ALAN ÇALIŞMASI FAALİYETLERİ

Alan çalışmasında faaliyet olarak yüz yüze yarı yapılandırılmış mülakat tekniği benimsenerek kooperatiflerin faydaları ve zararları hakkında hem kooperatif içerisinden hem de çiftçi gözünden bakılmak istenilmiştir.

3.3.1. Materyal

Araştırmanın ana materyalini İzmir Tire ilçesindeki Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi'nin gelişimi, çalışma şekli ve organizasyon yapısının incelenmesinden elde edilen veriler ve köylerde aile işletmesi olarak varlıklarını sürdüren çiftçiler oluşturmaktadır. Kooperatife yönelik veriler kooperatif çalışanları ve yöneticileri ile yapılan derinlemesine mülakat, çiftçilere yönelik veriler de birebir görüşme yöntemiyle sağlanmıştır.

Araştırmada birincil ve ikincil verilerden yararlanılmıştır ve yarı yapılandırılmış mülakat tekniği uygulanmıştır. Mülakat ve birebir görüşme verileri birincil verileri oluştururken, ikincil verileri ise kooperatif ile ilgili sunular, yayınlar ve resmi istatistikler, kooperatife bağlı olmadan çalışan çiftçiler oluşturmuştur.

3.3.2. Yöntem

Araştırma hedefi olarak belirlenen Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi ve buradaki bilgiler ile kooperatife bağlı olmadan çalışan çiftçilerin bilgileri Swot Analizi⁸ yöntemiyle bulgular haline getirilmiştir. Ayrıca sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemi uygulanmıştır.

---

⁸ **SWOT Analizi**, bir projede ya da bir ticari girişimde kurumun, tekniğin, sürecin, durumun veya kişinin güçlü (Strengths) ve zayıf (Weaknesses) yönlerini belirlemekte, iç ve dış çevreden kaynaklanan fırsat (Opportunities) ve tehditleri (Threats) saptamak için kullanılan stratejik bir tekniktir

3.3.2.1. Nitel Araştırma

Araştırmalarında nitel yöntemi kullanan çalışmacılar üç önemli konuya dikkat etmelidirler. Bunlardan ilki, araştırmaya temel oluşturacak kuramsal bir çerçevenin açık bir biçimde oluşturulmasıdır. İkinci konu ise, araştırmacının sistematik ve yapılabilir, aynı zamanda da esnek bir araştırma deseni oluşturmasıdır. Üçüncü önemli konu yapılan araştırmayı okuyucunun anlayabileceği bir şekilde tutarlı ve anlamlı bir doküman haline getirerek sunmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2008: 83).

Grafik 4: Niteliksel araştırma sürecinin temel özellikleri

Kaynak: Tuncay, 2009: 45

Nitel araştırmada araştırma probleminin belirlenmesi, diğer aşamaların planlanmasında yönlendirici bir rol oynamaktadır. Şekilde de görüldüğü gibi nitel araştırmanın tüm aşamaları doğrusal bir süreç içinde değil, etkileşime dayalı bir süreç içinde gerçekleşmektedir. Yani araştırmada ortaya konulan problemin buradaki süreçte tüm aşamaları yakından ilgilendirdiğini ve karşılıklı bir etkileşim oluşturduğunu söylemek mümkündür.

Niteliksel yöntemle dayalı araştırma yapan araştırmacılar, çalışmaya konu olan bireylerin ve bağlamların dilini kullanırlar. Bireyleri ve sosyal süreçleri kendi

gerçeklikleri içinde analiz ederken anlamların yaratılmasına ya da yorumlama biçimine odaklanırlar. Bu anlayış temelinde, araştırmada niteliksel yaklaşımın sosyal hayatı ve sorunları farklı bakış açılarıyla okuma ve anlama çabası olduğunu söylemek olanaklıdır. Niteliksel yöntemde değişkenlerle ya da hipotezlerle araştırma tasarımı yapmak son derece sınırlı olup araştırmacının sosyal hayatı istatistiksel rakamlara dönüştürme kaygısı yoktur. Bunun yerine motiflerin, temaların, farklılıkların ve çeşitli düşüncelerin ortaya çıkartılması söz konusudur (Tuncay, 2009: 45).

Nitel araştırmalarda araştırmanın konusuna, amacına ve örneklemin özelliğine uygun doğru sorulara yer vermek işe yarar verilere ulaşılması açısından önemlidir. Bir sorunun nasıl kurgulandığı ve sorulduğu görüşülenin nasıl cevap vereceğini etkileyeceği için görüşme formunda yer alacak soruları belirlerken hangi tür sorulara yer verileceği üzerinde düşünülmelidir. Burada altı farklı soru türünün varlığından bahsetmek mümkün olacaktır: Deneyim / davranış soruları, Görüş / değer soruları, Duygu soruları, Bilgi soruları, Duyusal sorular, Artalan / demografik sorular (Patton, 2002: 3).

3.3.3. Yarı Yapılandırılmış Mülakat Tekniğine Katılan Katılımcıların Bilgileri

- Mahmut Eskiyörük: Yönetim Kurulu Başkanı (A1)
- Hüseyin Fatih Karataş: Süt İşleme Tesisi Üretim Müdürü (A2)
- Koray Hoyun: Özel Kalem (A3)
- Yalım Çetiner: Satış Müdürü (A4)
- Ebru Ünlü: Halkla İlişkiler Müdürü (A4)
- Turgay Batman: Genel Koordinatör (A5)
- Erdem Gürcü: Kalite Kontrol Müdürü (A5)

Tablo 2: Kooperatif Çalışanlarının Analizi

		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	1	14,28
	Erkek	6	85,62
İşletme Pozisyonu	Yönetici	5	71,44
	Çalışan	2	28,56
	Ortak	-	-
Doğum Tarihi	1960-1970	2	28,56
	1970-1980	1	14,28
	1980-1990	4	57,16
	1990 ve üstü	-	-
Eğitim Durumu	Okuma ve yazma bilmiyor	-	-
	İlkokul mezunu	-	-
	Ortaokul mezunu	-	-
	Lise mezunu	2	28,56
	Üniversite mezunu ve üstü	5	71,44

Yukarıda isimleri geçen kooperatif çalışan ve yöneticilerine yarı yapılandırılmış mülakat yöntemiyle 7 soru soruldu. Sorulan sorulara verilen cevaplar bulgular halinde sıralandı. Sorulan sorular ise şunlardır:

- 1-Kooperatifinizin faaliyete geçişi hakkında bilgi verir misiniz?
- 2-Kooperatifinizin Tire yöresine ve İzmir ekonomisine faydaları nelerdir?
- 3-Kooperatifinizin bölgedeki diğer kooperatifler ve STK' lara örnek olduğunu düşünüyor musunuz?
- 4-Ülkemizde kooperatifçilik ile ilgili Swot Analizi yapıldığında güçlü yönlerimiz nelerdir?
- 5-Ülkemizde kooperatifçilik ile ilgili Swot Analizi yapıldığında zayıf yönlerimiz nelerdir?
- 6-Ülkemizde kooperatifçilik ile ilgili Swot Analizi yapıldığında fırsatlar nelerdir?
- 7-Ülkemizde kooperatifçilik ile ilgili Swot Analizi yapıldığında tehditler nelerdir?

-Yurdaer Öztürk ve Tuncer Öztürk: Üretici (A1)

-Bülent Korukoğlu: Üretici (A2)

-Ahmet Kocaoğlu: Üretici (A3)

Yarı yapılandırılmış mülakat tekniğinde kooperatiflerin faydaları ile kooperatifler olmadan üretim yapan çiftçilerin karşılaştırılmasını belirlemek amacıyla yukarıda ismi geçen üreticilere aşağıdaki sorular sorulmuştur:

1-Üretimde kullanılan girdi maliyetleri açısından değerlendirildiğinde ne gibi sıkıntılar ile karşılaşmaktasınız?

2-Örgütlü yapılarda yer almamanın size dezavantaj oluşturduğunu düşünüyor musunuz?

3-Örgütlü yapılarda yer almamanın size avantaj oluşturduğunu düşünüyor musunuz?

4-Elde edilen ürünleri pazara çıkarmada yaşadığınız sorunlar var mıdır? Varsa bunlar nelerdir?

Tablo 3: Üreticilerin Analizi

		Sayı	%
Cinsiyet	Kadın	-	-
	Erkek	4	100
Meslek	Çiftçi	4	100
	Çalışan	-	-
	Kooperatif ortağı	-	-
Doğum Tarihi	1960-1970	2	50
	1970-1980	1	25
	1980-1990	1	25
	1990 ve üstü	-	-
Eğitim Durumu	Okuma ve yazma bilmiyor	-	-
	İlkokul mezunu	1	25
	Ortaokul mezunu	-	-
	Lise mezunu	1	25
	Üniversite mezunu ve üstü	2	50

3.3.4. Verilerin Değerlendirilmesinde Uygulanan Yöntem

Ses kayıt cihazı ve notlar ile elde edilen veriler nitel araştırma yöntemiyle analiz edilmiştir.

Grafik 5: Swot Analizi sonucunda elde edilen veriler

3.3.4.1. Kooperatif Çalışan ve Yöneticileri ile Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Veriler

BULGU 1: Kooperatife, yerel kalkınmadaki önemi ve üreticilere yapılan destekler açısından bakıldığında son derece faydalı olduğu görülmektedir.

A1: 'Kooperatifimiz Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi olarak adlandırılmaktadır. Dolayısı ile bizim hammaddemiz süt olmaktadır. 2000 üzerinde hem ortağımız hem üreticimiz olarak bir iş hacmimiz bulunmaktadır. Kooperatifimizde ana üretim ve yan üretim tesisleri olmak üzere bir takım

faaliyetlerimiz bulunmaktadır. Faaliyetimizin konusu çiğ süt olduğu için bir takım girdi ve çıktılar bulunmaktadır. Buradaki bahsettiğimiz ise çiğ inek sütüdür. Bu çiğ inek sütü için üretim ve sonrasında da işleme tesislerimiz kooperatif bünyesinde faaliyet göstermektedir. Üretim için de küçük aile işletmeleri bizim için büyük önem arz etmektedir. Üretim dizgisi içerisinde yem, gübre ve mazot gibi faktörler yer almaktadır. Aile işletmelerinin geçimini sağlamak da burada önemli önceliklerimiz arasında yer almaktadır.'

A2: 'Kooperatifimizin tam adı Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi olup 1967'de kurulmuştur ve bir takım olumsuzluklar nedeni ile 2002'de tekrar yapılandırılarak faaliyete devam etmektedir. Üretim maliyetlerinin düşürülmesi, üreticinin pazarlama güvencesinin sağlanması, gıda güvenliği ve kayıt dışılığı önleyerek haksız rekabetin önüne geçmek temel amaçlarımızdır. Uzun vadede ise planlı üretim ile fiyat istikrarını sağlamak ve kırsal kalkınma ile birlikte yerel göçlerin önüne geçmeyi hedeflemekteyiz.'

A3: 'Tire Süt Kooperatifi dendiğinde görevlerimizin gerektirdiği şekilde faaliyetlerimiz 3 ana başlıkta toparlanmaktadır. Bunlardan birincisi; üretim maliyetlerini düşürmeye yönelik faaliyetler, ikincisi; ürün kalitesini arttırmaya yönelik faaliyetler ve üçüncüsü ise; ürünü mamule dönüştürüp üretici ile tüketiciyi buluşturmaya yönelik faaliyetlerdir. Tarımda en önemli girdilerden olan mazot, tohum ve gübre aynı zamanda süt hayvancılığı için yem üretim maliyetlerini düşürmeye yönelik faaliyetlerimizin içerisinde yer almaktadır. Üretici ürünü ne kadar yüksek fiyattan satarsa satsın maliyetin de yüksek olduğu durumlarda kar az olmaktadır. Bu sebeple zincirin ilk aşaması olan üretim maliyetlerinin düşürülmesi konusu üzerinde durulmaktadır. Örneğin; bir akaryakıt istasyonuna sahibiz, bir üretici ayda bir ton mazot tüketmektedir, iki bin üretici ise binlerce ton mazot tüketmektedir. Böylece toplu alım yaptığımız için maliyetimiz daha az olmaktadır ve bu durum üreticiye litrede 30 kuruş indirim olarak yansıtılmaktadır, her dönem 30 kuruş mazot indirimi yapılmaktadır. Aynı durum yemde de görülmektedir. On tane sağmal hayvana sahipseniz ayda beş yüz çuval yem alırsınız, fakat Tire Süt Kooperatifi binlerce çuval yem alır. Böylece maliyetlerdeki azalma fiyatlardaki indirimi sağlamaktadır. Bunun yanı sıra ortak makine farkı bulunmaktadır. Örneğin; bir silaj makinesi yılda iki kez kullanılmaktadır ama fiyat olarak bakıldığında yüksek maliyetlidir. Bir üretici bunu alıp yılda iki kez kullandığında çok yüksek maliyetlere

katlanmaktadır. Ortak alındığında ise maliyet daha az olmaktadır. Makine ortak alındığında sorumlumuz ortaklarımıza uygun olarak plan yapmaktadır. Ortak alım dışında özlük hakları maliyeti ve akaryakıt maliyetine katlanılmaktadır. Ortak olan ve olmayan arasında ciddi bir maliyet farkı oluşmaktadır. Ortak olmayanlar makineyi kiraladığı zaman ise özellikle de özel sektörde çok daha yüksek maliyetlere katlanmaktadır. Ortak alımda belli dönemlerde üreticinin elinde sıcak para olmasa dahi ödeme ay sonunda süt bedelinden tahsil edilebilmektedir.’

‘Kooperatifimizin görevlerinin gerektirdiği faaliyetlerimizin ikincisi ise ürün kalitesini artırma faaliyetidir. İnsanlar eskiden olduğundan daha fazla kaliteye dikkat etmektedir. Süt çok değerli bir sıvıdır ve bakteri oluşturma riski taşıdığı için özenle işlenmelidir. Uygun şartlarda işlenmelidir yani otomatik sağım makineleri ile sağılmalıdır ve bu işlemden sonra süt hemen tanklara girmelidir. Altmış iki köy merkezinde nokta alım merkezi kurulmuştur. Bu nokta alım merkezlerinde kooperatifin görevlendirdiği personeller yer almaktadır. Süt böylelikle bu merkezlerde denetlenmektedir. Kaliteli süte önem veren sanayiciler daha çok ödeme yapmaktadır. Kaliteyi artırma yollarımızdan bir diğeri de çiftliklere süt kalitesine göre ödüllendirme yapılmasıdır. Bu da alınan süt numuneleri fabrikaya gönderilerek laboratuvarlarda analiz edilmesi ile mümkün olur. Kalitesi düşük olan ürünlere ise Kooperatifin ziraat mühendisleri ve veterinerleri gerekli konularda gerekli uyarıları yapmaktadır. Bu uyarılara uymayanlara da eksi prim yani ceza verilmektedir. Süt işleme ve et işleme tesislerimizi de Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı destekleriyle kurduk. Üreticiden aldığımız mamulün bir kısmını çiğ süt olarak kalan kısımlarını da yoğurt, ayran gibi ürünlerin üretiminde bu tesislerimizde kullanmaktayız. Et ürünlerini de şiş köfte, döner ve sucuk gibi ürünlerin üretiminde yine bu tesislerimizde kullanmaktayız.

Kooperatifçiliğin en temel ilkesi üreticiyi ve tüketiciyi korumaktır. Hem üreticinin ürünü değerlendirilip bir pazar yeri sunuluyor hem de tüketiciye sağlıklı ve güvenilir ürün sunuluyor. Zaten gıda ve tarımdaki sorunların en büyüğü olarak gıda terörü karşımıza çıkıyor.’

A4: ‘Tire Süt Kooperatifi olarak iki tane aktif tesisimiz bulunmaktadır. Bunlar Süt Üretim ve Et Üretim Tesislerimizdir. Bu tesislerden çıkan ürünleri de satış pazarlama ofisimiz aracılığıyla yürütmekteyiz. Satış kanalları olarak ulusal zincir marketlerde bazı ürünlerimiz bölgesel bazı ürünler ise ülke çapında bu

marketlerde yer almaktadır. Bunların dışında yerel zincir marketler ve geleneksel kanal (şarküteri, bakkal) olarak satış kanallarımız yer almaktadır. İzmir’de Tarım Müdürlüğü bünyesinde Çiftçi Marketi yer almaktadır. Tariş, Bademli Süt Kooperatifi ve İğdeli Süt Kooperatifi ve Tire Süt Kooperatifi olarak ürünlerimiz bu marketlerde yer almaktadır. Buradaki amaç ise tüm kooperatifleri markalaşmak için tek bir çatı altında toplamaktır. Konak Belediyesi ile yürütülen Süt Kardeşim Projesi kar amacı gütmeyen yürütülen bir projemizdir. İzmir Büyükşehir Belediyesi ile yürütülen Süt Kuzusu projesi ile de ihtiyaç sahibi yerlerde yaklaşık yüz yirmi beş bin 1 ile 5 yaş arası çocuğun evine dağıtımını belediye kanalı ile yapılması suretiyle süt dağıtımını düzenli olarak yapılmaktadır. Bu da belediyemizin hem kooperatiflere hem de kırsal kalkınmaya verdiği önemi ve desteği göstermektedir.’

A5: ‘Kooperatifimizde üretim maliyetlerini düşürmek üzere desteklerimiz bulunmaktadır. Toplu alım yöntemi ile girdi maliyetlerini düşürmekteyiz. Gübre, akaryakıt ve tohum bayiliklerimiz de mevcuttur. Bu sayede üreticilerimize daha ucuz ürün temin etmekteyiz. Ortak kullanımlı makine parkımız bulunmaktadır. Burada da ekim, biçim, paketleme, slaj yapımı gibi hizmetleri neredeyse piyasanın yarı maliyetine yapmaktayız. Parasal açıdan yaptığımız desteklerle de üreticimizi tefeciden, mafyacılıktan korumaktayız. Ortaklarımızın evinin ihtiyacına değin her şeyini karşılayarak ortak modelinde para kavramını ortadan kaldırmaktayız. Bunların dışında üreticilerimizin karını artırmaya yönelik de faaliyetlerde bulunmaktayız. Kontrollü üretim yaptırılmaktadır. Ayrıca soğuk zincirlerimiz bulunmaktadır. Bu sayede de sütün pazar güvencesi sağlanarak pazar değerini artırmaktayız. Bu şekilde de üreticilerimizin kazancını artırmaktayız. Hammaddeleri mamule dönüştürerek kendi markamızla pazara girmiş bulunmaktayız. Böylelikle elde ettiğimiz kazançları yatırıma döküyoruz. Bu yatırımlarla da üreticilerimizi koruyan bir güç haline geldik. Üreticiden tüketiciye ilkesini hayata geçirdik. Bizim temel amacımız üreticilerimizi korumaktır. Bu korumalar arasında sömürüye karşı korumak, pazar güvencesi sağlamak söylenebilir. Bu sayede Tire’yi süt üretiminde önemli bir yere taşıdığımızı inanıyoruz. Tire’de son yıllarda ortalama süt üretimi artarak devam ediyor. Son 10 yılda günlük süt üretimi 80 tondan 500 tona çıktı. Verimlilik de arttı. Türkiye ortalamasınının 2 katı düzeyinde sadece Tire’de süttten elde edilen verim bulunmaktadır. Türkiye’de inek başına düşen süt üretimi 3 ton iken burada rakam 7 tonu bulmaktadır. Buradaki büyümeler ile de köyden kente göçü azaltmış

bulunmaktayız. Gençlerimiz kendilerini kooperatifin varlığı ile güvenli hissetmektedirler. Baba mesleğini sürdürmektedirler. Tire Süt Kooperatifi Türkiye tarımındaki kayıpların önlenmesi açısından bir reçetedir. Bizim temel amacımız buradaki modelin devlet politikası haline getirilmesidir. Devlet kooperatifçiliği desteklemelidir. Her ilçede bu modeli uygularsak Türkiye ihracat yapan bir ülke konumuna gelecektir.'

Burada görüldüğü üzere kooperatifler hem ortak sayıları hem de ortaklarına verdiği hizmetler açısından sağladığı fayda kaçınılmazdır. Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifinin temel gayesi olan aile işletmeleri de kırsaldaki ekonominin gelişmesini ve yerel kalkınmayı ne kadar önemli bulduğunu göstermektedir. Üretimde maliyeti düşürmek, pazarlama faaliyetlerinde aktif olmak gibi hedefler ile kooperatiflere örnek bir grafik çizilmiştir. Ayrıca baz alınan kooperatif projeler üreten ve kendini geliştiren bir tavır takınmış ve bu ülkemizde kooperatifçilik hareketleri açısından umut sağlayan bir gelişme olmuştur.

BULGU 2: Bir kooperatif bulunduğu yörede bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır.

A1: 'Kooperatifimiz, tonaj olarak aile işletmeleri bazında baktığımız zaman Türkiye'nin en büyük tedarikçi kooperatifi olarak yer almaktadır ve kendi ürünümüzü üretme konusunda günlük 330 tona yakın rezerve sahip bulunmaktadır. Bu rezervin tamamı Tire bölgesindeki ortaklarımızdan sağlanmaktadır. Ortaklarımızın nüfus dağılımına bakıldığında 63 köyde yerleşik olarak çiftlik ve küçük aile işletmeleri görülmektedir ve işlenecek tesisle de birlikte 350 çalışan ve 2500 haneye hizmet edilmektedir. Böylece bu bölgeden 10000 kişi kadar insan geçimini sağlamaktadır. Hammadde ve üretim tesislerinde çalışan personel harici tedarikçi firmalar ile birlikte daha fazla iş gücü ve iş gücüne bağlı olarak da kazanç elde edilmektedir. Ayrıca kooperatifimiz üreticilerin ürettiği hammaddenin iyi bir şekilde satılmasının nasıl sağlanacağı konusunda onlara örnek olmaktadır. Süt endüstrisi kurumu bu açığı ne kadar kapatsa da özelleştirilmesiyle birlikte piyasada oluşan boşluk üretici aileler ve süt işleyen işletmeler arasında anlaşmazlıklara sebebiyet vermiştir ve kooperatifimiz bu durumu azaltmaktadır. Türkiye'de süt rakamı Tire, Ödemiş ve Bayındır'dan belirlenmektedir ve bunun en büyük etkisi olarak Tire Süt Kooperatifi gösterilmektedir. Kooperatifimiz tarafından politikalar ve projeler sunulmaktadır. Örneğin; çiğ sütün belirli zamanlarda ve farklı zamanlarda

özellikle de düşüş yaşayacağı mevsimsel geçişlerde belli bir rakamın altına düşmemesi amacıyla bir süt tozu projesi meydana gelmiştir. Bu projedeki amaç bölgedeki sütün bol olduğu zamanlarda belli bir fiyattan alım gerçekleştirerek sütün belli bir fiyatın altına düşmemesini sağlamaktır. Bu bölgede bu projemiz başarıyla gerçekleştirilmiş olmaktadır. Şu anda günlük 200 tona kadar bu sütü alma yetkimiz bulunmaktadır ve bu durum Et Balık Kurumu ile birlikte süt tozu projesi olarak değerlendirilmektedir. Böylelikle süt fiyatlarının minimize edilmesi engellenmektedir.'

A2: 'Süt işleme konusunda gelişim sağlanması Tire Süt Kooperatifi önderliğinde gerçekleşmektedir. Büyükşehir Belediyesi tarafından da desteklenen bu model özellikle okul sütü, 1-5 yaş arası çocuklara süt verilmesi, süt tozu projeleriyle birlikte üreticilerimizin ürettiği sütlerin satışı konusunda farklı yöntemlere gidilmesini ve satışın garanti altına alınmasını sağlamaktadır. Sadece Tire değil çevre ilçe ve hatta illerde de bu modelin etkileri görülmektedir. Böylece Tire Süt Kooperatifinin fiyatları referans alınmıştır ve ortak olmayan üreticilerin korunması, ilçemizdeki ve çevremizdeki süt üreticilerinin hayvancılığa yönelmesi desteklenmektedir. Türkiye genelinde satışlardaki artışların %2 ile %4'lerde olduğu dönemde Tire'de satışlardaki artışların %40'larda olduğu görülmüştür.'

A3: 'Tire Süt Kooperatifinin sadece süt ortaklarına değil tüm süt üreticilerine faydası bulunmaktadır. Örneğin geçen sene yaşanan süt krizinde kooperatifimiz sayesinde süt fiyatlarında büyük bir değişiklik yaşanmamıştır. Bu sayede bölge ekonomisine katkıda bulunulmuştur. Kooperatiften daha yüksek fiyatta veya düşük fiyatta kalma düşüncesiyle piyasa şekillenmektedir. Üreticinin kazançlı durumda olmasına dikkat edilmektedir. İzmir ekonomisine de katkıda bulunmaktadır. Tire Süt Kooperatifinin kurulmasıyla birlikte Türkiye'de unutulmuş kooperatifçilik canlanmıştır. İzmir de kooperatifçilik konusunda en önde yer alarak ekonomisini geliştirmektedir.'

A4: 'Tire Süt Kooperatifi Türkiye'nin en güçlü olduğu tarım faaliyetinin önemli bir parçasıdır. Tarımda başarılı kendisini doyurabilen hatta ihracat yapabilen kooperatif sayısı ülkemizde çok azdır. Gelişmiş ülkelerde tarım ürünlerinin %80 i kooperatifler tarafından üretilip pazarlanmaktadır. Türkiye'de ise yanlış yönlendirmeler yüzünden çiftçi kendi kaderine terkedilmiştir. FAO Dünyada Örnek Kırsal Kalkınma Modeli ödülünün de gösterdiği üzere kooperatifçiliğin ülkemizdeki

ve bölgemizdeki en önemli temsilcisi olarak Tire Süt Kooperatifini göstermek mümkün olacaktır.'

A5: 'Tire'de kooperatifimizde çalışan sayısı 10 yılda 11 kişiden 360 kişiye çıktı. İstihdam oluşturduk. Hayvancılık büyümesi ile birlikte yan sanayi bundan olumlu yönde etkilendi. Herkes artık işletmesinde teknolojiyi kullanmaya başladı. Bunlara örnek olarak sağım sistemleri, yem karma makineleri gösterilebilir. Esnafımız için de kaynak artırımı sağlandı. Biz Tire Süt Kooperatifi olarak Tire'ye aylık 20 milyon TL para sokuyoruz. Buradaki ekonominin canlanmasına katkıda bulunuyoruz. İzmir Türkiye'nin en fazla süt üretilen merkezi oldu. Sanayi çok büyük bir gelişme yaşadı. Tire'ye Süttaş ve Gürsüt firmaları geldi. Yan sanayi olarak da ayrıca makine sanayisi canlandı. Bütün bu bilgiler ışığında bakarsak Türkiye'de tarımda büyüme %2.2 iken İzmir'de bu rakam %5.5 olmuştur.'

İstihdam oluşturma ve potansiyel bir yatırım merkezi oluşturmasının yanında Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi ekonomik canlılık getirmiştir. Üreticiler kooperatif sayesinde mağdur olmamakta ve tarımsal büyüme sağlanmaktadır.

BULGU 3: Kooperatifler uyguladıkları çalışma modelleri ile her kesime örnek teşkil etmektedir.

A1: 'Örnek olduğumu düşünüyorum ve bu örnek faaliyet bazında da gündeme geliyor. 2013 ve 2015 yıllarında Birleşmiş Milletler ve FAO tarafından 'Örnek Kırsal Kalkınma Modeli' olarak iki kere ödül aldık. Bu ödüller sayesinde dünyada tanınma kapasitemiz arttı. Türkiye'deki kooperatiflerde özellikle Ege Bölgesinde Bakanlığın da desteklemeleri ile birlikte ciddi anlamda ziyaretler Tire Süt Kooperatifi'ne gerçekleşmeye başladı. Hemen hemen her hafta kooperatiflerin de yanında kooperatif olgusu yerleştirmeye çalışan STK'lar ve belediyeler de sürekli olarak ziyaret ediyorlar. Belediyeler ise İzmir Büyükşehir Belediyesi ile yürüttüğümüz 'Süt Kuzusu' projesi hakkında bilgi almak için gelmekte. İzmir Kalkınma Ajansı ile yürüttüğümüz Güneş Enerji Santrali projemiz de bazı kurumlar tarafından ziyaret sebebi olarak karşımıza çıkmaktadır.'

A2: 'Tire Süt Kooperatifi Türkiye'deki tarıma yön verecek şekilde çalışmalara öncülük etmektedir. Bunların en önemlilerinden birisi de üreticilerin bir araya getirilerek her türlü menfaatlerinin korunması için tüm üretimle ilgili girdilerinin temin edilmesi olmuştur. Böylelikle üreticilere güvence olunmuştur. Aynı zamanda Tire Süt Kooperatifi Tarım ve Orman Bakanlığımızın eğitim

programları içine alınmıştır. Küçük üreticinin korunması, ürünlerin değerinde satılması, köylünün köyünde yaşatılması için önemli bir model olmuştur.'

A3: 'İzmir'de İzmir Tarım Grubu tarım, gıda ve hayvancılık konularındaki bütünlük için kurulmuştur. Bu grup öncülükten ziyade birlikte olma hareketi taşımaktadır.'

A4: 'Rol model olarak Tire Süt Kooperatifi önemli bir şekilde ele alınmaktadır. Aktif, başarılı ve atıl olmayan kooperatif sayısı ülkemizde ne yazık ki çok azdır. Zaten hali hazırda birçok kooperatif Tire Süt Kooperatifi modelini incelemek için kooperatifimize her yıl düzenli olarak ziyaretler gerçekleştirmektedir. Kırsal kalkınmanın en önemli ögesi tarımdır ve tarımsal kalkınma da kooperatif eliyle sağlanmalıdır. Organik olarak da bazı kooperatiflere desteğimiz sürmektedir. Örnek olarak İğdeli Kooperatifi'ne kaşar peyniri ürünümüzü yaptırarak hem maddi hem de faaliyet anlamında çevremize katkı sağlamaktayız.'

A5: 'Avrupa'da kooperatifleşme oranı %80 iken Türkiye'de bu oran %13 olarak karşımıza çıkmaktadır. İzmir'de ise %35 oranındadır. Bu da İzmir Büyükşehir Belediyesi' nin kooperatiflere yaptığı desteklerle olmuştur. Bu konuda İzmir Türkiye'ye ışık tutan bir il olmuştur. Çevre ilçelerde Tire Süt Kooperatifi modeli uygulanmaya başladı. Hatta bu model uyarlama işlemleri Anadolu'ya da yayılmaya başladı. Mersin, Eskişehir, Aksaray, Erzurum gibi illerimizi de bu konuya örnek olarak verebiliriz.'

Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi uyguladığı çalışmalarını adeta imece yöntemiyle diğer kooperatiflere de açarak hem bölgesel hem de ulusal kalkınma hedefleri olduğunu göstermiştir. Ayrıca yakın çevre kooperatifleri ile de iş birliği içerisine girerek bir rol model olarak ele alınmasının gerekliliğini göstermiştir.

BULGU 4: Kooperatifler buldukları yörelerdeki imkanları değerlendirerek güçlü sonuçlar elde etmektedir.

A1: 'Güçlü yönlerimiz olarak ilk başta bölgemizin coğrafi konumu ve Tire ilçesi olarak genç ve dinamik bir nüfusa sahip olmamız yer almalıdır. Ayrıca bölgemizde 27.000 hektar ekilebilir verimli arazi yer almaktadır.'

A2: 'Güçlü yönler olarak tarıma uygun toprak yapısı bölgemizin en çok göze çarpan özelliğidir. Ayrıca bölgemizde tarımsal ürün zenginliği ve çeşitliliği çok fazladır.'

A3: ‘Kooperatifçilikle ilgili en güçlü yönümüz tüketicilerde uyanmaya başlayan bilinç konusudur. Kooperatiflerin sağlıklı ve güvenilir gıda ürettiğine dair bir güven oluşmuştur. Ayrıca kooperatiflere ödenen ücretin bir kişiye değil, bir topluluğa hizmet etmesi ve bu durumun insanlar tarafından fark edilmeye başlanması bir diğer güçlü yanımızı oluşturmaktadır.’

A4: ‘Gücümüzü liderimizden alarak yolumuza devam ediyoruz. Dolayısıyla görev karmaşası yaşamıyoruz. Çünkü kooperatif gibi organizasyonlarda lider kültürü büyük önem taşımaktadır. Bölgesel avantajımız vardır. İzmir ve çevresinde kooperatifçiliğe bakış Tariş gibi organizasyonlar sayesinde yöremizde pozitiftir. Tüketicilerin de kooperatiflerimize sahip çıkması en önemli güçlü yönlerimizden olacaktır.’

A5: ‘Genç ve dinamik bir nüfusa sahip olmak en güçlü yanımızdır. Tarımsal üretime uygun iklim ve toprak yapısına sahibiz. Ürün çeşitliliği ve seçeneklerimiz fazladır. Piyasanın talebine göre üretim yapabilmekteyiz. Birlikte çalışma, el ele verme kültürü bizim halkımızda oldukça fazladır. İnsan ilişkilerinin samimi olması ve duyarlı olması da büyük avantajlar sağlamaktadır.’

Kooperatiflerin bilinçli yönetici ve güzel bir organizasyon şeması ile elverişli koşullarda ne kadar gelişebileceğini Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi minvalinde görmekteyiz.

BULGU 5: Kooperatifler yeterli bir altyapıya sahip olmadıkları ve toplum tabanında kooperatif bilincinin oturmaması sebebiyle bölgesel olarak çalışmalar yapmakta zayıf kalmaktadır.

A1: ‘Geçmişte yaşanan tecrübesizlikler nedeniyle aksaklıklar yaşıyoruz. Bunlar arasında da kooperatifçiliği bir siyasi görüş etrafında yargılamak gelmektedir. Geçmişte yine yönetici odaklı kooperatiflerin kurulması da zayıf bir yön olarak karşımıza çıkmaktadır. Kooperatiflerin her köyde kurulup bir bölgesel odaklı çalışma yürütülememesi de önemli bir engeldir. Devlet desteklerinin yetersizliği de bizleri maddi olarak zorlamaktadır.’

A2: ‘Ülkemizde kooperatifçilik yeterli değeri görememiş ve gelişmemiştir. Ayrıca plansız üretim en büyük zayıflığımızdır. İthalat yapılması ise üretimi azaltmaktadır.’

A3: ‘Kooperatifçiliğin gelişmesi konusunda yapısal sorunlarımız bulunmaktadır. Kooperatifçiliğe 1990lı yıllardaki kötü şöhret (müteahhitlerin

kooperatif kurma vaadiyle para toplayıp daha sonra batma bahanesiyle insanlara yaşattığı kötü durum) sebebiyle devlet tarafından destek sağlanmamaktadır. Kooperatiflerin bürokratik sorunları bulunmaktadır. Bunlardan ilki örgüt yapısıdır. Kooperatif ve birlik benzeri örgütlenmelerde birer görev karmaşası vardır. Haykoop, Tarkop, Köykoop olarak farklı genel başkanlıklar vardır. Aslında hepsi aynı işi yapmakta ancak aralarında birer fikir birliği bulunmamaktadır. Bu yüzden ortaya net bir sonuç çıkmamaktadır. Tüm kooperatiflerin bağlı olduğu ve görev tanımlarının yapıldığı tek bir başkanlık olmalıdır. Her köyde bir kooperatif olması da zayıf yönlerimiz arasındadır. Bir köyde kurulan kooperatif kendi maliyet ve muhasebesini karşılamakta güçlük çekebilmektedir. O yüzden kooperatifleri ilçe temelli örgütlemek gerekmektedir. Diğer bir zayıf yön ise özel sektör karşısında kooperatiflerin rekabet etmeleri zordur. Tüketici kendi bütçesine uygun olanı tercih etmektedir. Kooperatif olarak maliyet yükü fazla olduğu için herhangi bir yere bağlılığı olmayan bir üretici az maliyetli olduğundan dolayı fiyat kırarak pazarda kooperatif ürünlerinin tüketici gözünde önüne geçmektedir. Bunun önüne ise devlet geçmelidir. Devlet kooperatiflere yaptığı yatırımlar çerçevesinde teknik destek birimleri vermelidir. Yatırımların sübvansesini bu yolla karşılamak daha mümkün olacaktır.’

A4: ‘Kooperatifçilik ile ilgili yanlış bilinen siyasi algılamalar ülkemizdeki en büyük zayıflıktır. Kooperatifçilik ile ilgili temel eğitim eksikliği bulunmaktadır. Hammadde üretimi yerine ithal etmek de büyük olumsuzluklar oluşturmaktadır.’

A5: ‘Devlet politikalarındaki yetersizlik bizlerde büyük eksikliğe sebep olmaktadır. Bir tarım politikası bulunmamaktadır. Devlet kooperatifçiliğe de olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşmaktadır. Geçmişteki kötü örnekler de buna sebep olmaktadır. Geçmişte Kooperatifler amaç dışı kullanılmış ve kötü yönetimlere sahip olmuştur.’

Kooperatifçilik ülkemizde devlet tarafından yeterli destek görememiştir. Buna ilave olarak da geçmişte yaşanan olumsuzluklar günümüzde kooperatif alanında ilerleme açısından aksamalara sebep olmaktadır. Kooperatifler pazarda asla yalnız bırakılmamalıdır.

BULGU 6: Kooperatifçilikte genç nüfus ve küreselleşen dünyadaki gıda güvenliği çok önemli bir fırsat olarak karşımıza çıkmaktadır.

A1: ‘Kooperatifimiz gıda güvenliği açısından özel sektördeki kuruluşlara karşı güvenli bir marka oluşturmuştur. Üretim girdileri azaltılabilmektedir. Dolayısıyla maliyeti azaltmaktayız. Toplu hareket edebilme bizim en büyük fırsatımızdır. Finansman bakımından örneğin bankalarla faiz indirimi konusunda anlaşmak gibi farklı kuruluşlarla farklı diyaloglar yürütebilmekteyiz. Üreticilerin birbiri içinde imece ile fon oluşturması sayesinde borç yükünün azaltıldığı görülmektedir.’

A2: ‘En büyük fırsatımız olarak genç nüfus karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca dünyada gıdaya ve özellikle de güvenilir ve organik gıdaya olan ihtiyaç çok fazla artmıştır.’

A3: ‘Ülkemizde ciddi bir genç nüfus potansiyeli bulunmaktadır. Eğer bu genç nüfusu kooperatifçiliğe yöneltebilirsek yani kooperatifçiliği genç nüfusa iyi anlatabilirsek o zaman ciddi bir ivme yakalayabiliriz. Örneğin daha önceleri ülkemizde okullarda gösterilen kooperatifçilik dersi genç nüfusun fikir sahibi olması konusunda önemli bir yarar sağlamaktaydı. İstanbul’da yeni başlayan Sosyal Kuluçka Merkezleri projesi sonucunda da Genç İş isimli kooperatifin ortaya çıkması güzel bir örnek oluşturmaktadır.’

A4: ‘Dünyadaki gelişmiş modellere oranla ülkemizde kooperatifçilik rakamsal olarak büyüme açısından geri kalmıştır. Bu da büyüme için bizlere çok geniş bir alan bırakmaktadır. Örgütlenebilecek nüfus sayısı fazladır. Ekonomik olarak halk da tek başına ayakta kalamayacak olduğunun farkındadır.’

A5: ‘Dünyada gıda sektörüne olan talebin her geçen gün artması önemli bir fırsattır. İklim koşulları değişiyor, yeraltı suları azalıyor ve bu güvenilir gıdaya olan talebi önemli ölçüde artırıyor. Gıda en önemli sektördür. Gelecekte daha da önem kazanacaktır. Türkiye gıda üretiminde de büyük zenginliklere sahip olarak önemli bir avantaj kazanabilir. Bu avantajın kazanılması da kooperatifleşme ile mümkün olacaktır.’

Ülkemiz imece kültürü gibi çok güzel bir dayanışma örneğine sahiptir. Kooperatifçilik bu sayede toplumsal tabanda çok yabancı karşılanmamıştır. Çünkü kooperatifçilik de temelini imece kültüründen almaktadır. Kooperatifler genç nüfusun önemini bilerek ona uygun organizasyon şeması ve proje üretimi gerçekleştirerek bu fırsatı iyi kullanmalıdır.

BULGU 7: Kooperatifçilikte, piyasada ürünlerin rekabet sorunu ve köyden kente plansız göçün sıkıntıları büyük bir tehdit oluşturmaktadır.

A1: ‘Ülkemizdeki tarım politikalarındaki hızlı değişimlere üreticilerimizin ayak uyduramaması bizim için önemli bir sorun teşkil etmektedir. Kooperatif olmadığı zaman ürünler gerçek değerini bulamamaktadır. Dolayısıyla piyasadaki rekabete ayak uyduramam sorunu karşımıza çıkmaktadır. Bankalara karşı yapılan borçlanmalara karşı üreticiler bir kooperatif bünyesinde yer almadıkları için yalnız kalmaktadırlar. Aile bireyi sayısı artışa bağlı olarak işlenecek toprak yüzölçümünde yaşanan küçülmeler de önemli birer tehdit olarak karşımıza çıkmaktadır.’

A2: ‘Ne yazık ki ülkemizde tarım arazilerinin imara açılması sadece kooperatifçiliği değil bütün tarım sektörünü tehdit etmektedir. Dünya ve ülke genelinde su kaynakları azalmaktadır. Köyden kente göç önlenmezse çok büyük bir tehdit olarak karşımıza çıkacaktır.’

A3: ‘Ülkemizde kooperatifçiliğin siyasi bir yapılanma olarak algılanması örnek olarak kooperatifçilik komünizmdir söylemleri büyük bir olumsuzluk oluşturmaktadır. İnsanlar kooperatifçiliğin ne anlama geldiğini bilmemektedir.’

A4: ‘Ülkemizin tarım ülkesi olduğunun reddedilmesi ve yürütülen yanlış politikalar en büyük tehdit olmuştur. Endemik ürünler dahi ithal edilmektedir. Ülkemizde köy hayatının devamı için tek başına yaşam değil örgütlü yaşam teşvik edilmesi gerekmektedir.’

A5: ‘Türkiye’de şirket tarımcılığı anlayışı bulunmaktadır. Ayrıca ülkemizde tarımsal alanlar işgal edilmektedir. Bu çok büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Tarıma güvenceli bir meslek olarak bakılmamaktadır. Köylerde genç nüfus bu nedenle yeterli sayıda değildir. En büyük tehdit de köyden kente göçtür.’

Ülkemizde devlet köyden kente göç konusunda uzun vadeli politikalar üretmeli ve tarımsal alanların kullanımı konusunda önemli bir denetim mekanizması olmalıdır. Aksi halde bu durum kooperatifçiliği tehdit etmekte ve yapılan organizasyonlara engel olmaktadır. Özel sektör ile kooperatif ürünlerinin pazarda uygun bir rekabet ortamında buluşması da devlet tarafından önem atfedilmesi gereken konuların başında gelmelidir.

3.3.4.2. Üreticiler ile Yapılan Görüşmelerden Elde Edilen Veriler

BULGU 1: Üreticiler üretimde girdi maliyetleri konusunda desteklenmelidir.

A1: ‘Üretimde girdi maliyetleri azaltmaya yardımcı olan Tarım ve Orman Bakanlığı’nın süt litresine prim desteği düştü. Veterinerlere verilen ücretler konusunda bir düzenleme getirilmeli aksi halde veteriner ücretleri biz aile işletmelerine fazla gelmektedir. Sütü elden satım olduğu ve bunu mandıralar aldığı için sabit bir fiyat politikası bulunmamaktadır.’

A2: ‘Tarım ve Orman Bakanlığı’nın üretimi teşvik etmeye yarayan hayvan başı prim desteği düştü. Aracı ve komisyoncu olarak hayvan satışı yapan kimseler çok arttı. Zirai ekipman ve aletlere ulaşmak bireysel olarak çok güç hal aldı. Devletin açık artırma ile mera satımında ihalelere katılamıyoruz. Ayrıca elde edilen sütler için belirli fiyat yok.’

A3: ‘Tarım ve Orman Bakanlığı’nın üreticiyi destekleme primleri çok düştü ve yem fiyatlarındaki dalgalanmalar belimizi bükmeye başladı. Çünkü iyi yem ile birlikte daha yüksek verim alınmaktadır. Mazot fiyatları ise çok yükseldi. Süt fiyatları bir kurum tarafından sabitlenmediği için elde edilen gelir çok değişmektedir.’

Ülkemiz tarım açısından çok önemli fırsatlara sahiptir ancak üreticilerimiz üretimde kullanılan girdi araçları konusunda yeterli desteği görmemektedir. Özellikle kooperatiflerden bağımsız çalışan üretici yapılan destekleri yetersiz bulmaktadır.

BULGU 2: Üreticiler hem üretim hem de pazarlama konusunda kooperatif dışında kalan üreticiler birçok konuda yalnız kalmaktadır.

A1: ‘Örgütlü yapılarda yer almamanın en büyük dezavantajının esnek fiyat olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü ürettiğin üründe belirlediğin fiyatın altına ürünü satma durumu oluşmaktadır. Hayvanlarla ilgili hastalık v.b. durumlarda ilgilenmesi gereken yine siz oluyorsunuz. Süt için kalite kontrol sistemini uygulayamıyorsunuz ve alıcı ne derse uymak zorunda kalıyorsunuz.’

A2: ‘Örgütlü yapılar sabit fiyat belirleyerek üreticiyi ekonomik kriz ortamlarında bile korumaktadır. Bu eksiklik nedeniyle sütü teslim alan ile aradaki ticari ilişki belirsiz bir hal almaktadır. Yem fiyatları çok pahalı olduğu için bu artan fiyatlar konusunda yalnız kalmaktasınız. Duyduğumuza göre bazı kooperatifler

üreticilerine zirai ekipman desteği vermekte ve bu ekipman desteğinden yoksun kalmaktasınız.’

A3: ‘Bazı örgütlü yapılar kurdukları benzin istasyonu ile mazot indirimi sağlamakta ve zirai ekipman desteği ile üreticideki yükü bir nebze olsun hafifletmektedir. Bunlar aile işletmesi olduğunuz zaman size uzak konular haline geliyor ve dolayısıyla büyük bir dezavantaj oluşturuyor. Süt kontrolü olmadığı için sütün kalitesi hakkında karar verici siz olmuyorsunuz. Yem desteği almadığımız için kriz ortamlarında ve yüksek fiyatlarda tek başınıza mücadele etmek zorundasınız.’

Örgütlü yapılar sabit fiyat politikası, ortaklarına benzin desteği gibi avantajlar sağlayarak onların yalnız kalmamasını sağlıyor. Ayrıca her türlü ekipman desteği ile üretici kendini daha rahat hissederek, daha verimli üretim gerçekleştiriyor.

BULGU 3: Aile işletmeleri üretimi sürdürmede fayda sağlamayacak bir risk edinmekten uzak durmaktadır.

A1: ‘Evet birkaç avantaj da mevcuttur. Gübre ve turşu üretimini kendin sağlamaktasın ve ihtiyaca göre üretiyorsun. Kooperatif gibi yapılar bunların desteğini vermemektedir. Kooperatiflerde kredi kullandığın zaman karşı karşıya kaldığın faiz yükü yüzünden zorluk yaşamamaktasın. Üyelere yönelik sermaye artırımını uygulamasıyla karşılaşmamaktasın.’

A2: ‘Bazı avantajlar bulunmaktadır. Bir kredi kullanmadan ayağını yorganına göre uzatabilirsin. Çünkü kooperatiflerde kullandığın krediler ile kendini borç batağına sürüklenme ihtimalin de bulunmaktadır. Hizmet aracı v.b. gibi durumlar yüzünden üyelere alınan sermaye desteği artırımını ile karşılaşmamaktasın. Harcamalar şeffaf olarak belirtilse de üreticiler bu konular hakkında teknik bilgiye sahip olmadığı için veriler havada kalmaktadır.’

A3: ‘Aile işletmesinde en büyük avantajlardan biri ise kooperatif gibi kuruluşlarda uygulanan yanlış politikalarından ve yöneticilerin düşebileceği rant tuzağından uzakta kalabilirsin. Kooperatifler vermiş oldukları kredilerin faizlerini artırmamaktadır ve bundan uzak durabilirsin. Kooperatifler mera desteği sağlamadığı için kendi meranı oluşturup verimi artırma yoluna gidebilirsin.’

Kooperatifçilikte hemen her sektörde olabileceği gibi yöneticilerin yanlış politikalarına maruz kalmak mümkün olabilir. Üretici de bundan kaçınarak kendini korumak mecburiyetinde hissedebilmektedir. Ayrıca yanlış kredi politikaları da bazı

kooperatif ortaklarının belini bükmiştir. Aile işletmeleri de bundan uzak kalmak istemiştir.

BULGU 4: Örgütlü yapılarda yer almamak ürünlerin pazarlanması ve ürünlerin satışından elde edilen gelirlerden kayıp yaşanmasına neden olmaktadır.

A1: ‘Ürünler belirli bir tekelerde bulunmadığı için kapına gelen alıcıya sütü onun belirlediği fiyattan vermek zorunda kalıyorsun ve bunu önlemenin bir yolu gözüküyor. Evden teslim bir avantaj olarak görülse de fiyatlar beklentinin altında kalmaktadır.’

A2: ‘Ürünleri pazara çıkaran komisyoncu ve aracılar fazla olduğu için evden teslimde fiyat kırma politikası uygulayan mandıralar ile çalışmak zorundasın. Elde ettiğin sütü kapına gelen alıcıya onun belirlediği şartlardan vermek zorunda kalıyorsun.’

A3: ‘Ürünleri pazarlama konusundaki en büyük sıkıntı fiyatı kendin belirleyememendir. Bu yüzden karşı taraf bunu bilerek ve oluşturduğu piyasaya göre ürettiğin ürünü almaktadır.’

Aile işletmesi üreticilerin ürünler pazarlanırken kapıya gelen alıcılar dikkate alınmaktadır. Burada da eli kolu bağlı olarak hisseden üretici alıcıların dediklerini kabul etmektedir. Bu durum da kooperatiflerde rastlanılmayan bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Yerel kalkınmayı ve kooperatif hareketlerini merkeze alarak yapılan bu çalışmada Tire Süt Müstahsilleri Kooperatifi temel alınmıştır. Kooperatiflerle birlikte çalışmayan üreticilerin de görüşleri dikkate alınarak bir alan araştırması oluşturulmuştur. Buradaki temel amaç ise kooperatiflerin çalışma prensiplerinin kendi ortağı olmadan üretime devam eden çiftçiler tekeline objektif olarak incelenmesidir.

Ülkemiz ve dünya incelenecek olursa yerel kalkınma ve kooperatifçilik hareketlerinin çok daha yeni bir gündem haline geldiğini gösteren bu çalışmada uluslararası alanda ve yerel alanlarda kalkınma kavramı incelenerek, kooperatifler ile olan ilişkisi açıklanmaya çalışılmış ve rol modeller gösterilerek önceleri oluşan engellerden etkilenmeyen bir üretim ağı üzerinde durulmuştur. Ülkemiz minvaline inecek olursak da tarımsal ekonominin gelişmiş bölgelerde de ön plana çıkması istenmiş ve kalkınmada öncelikli yöreler belirtilerek buralara diğer alanlarla eşit fırsatlar sağlanması amaç edinilmiştir.

Türkiye tarım ekonomisinin önemini tıpkı dünyada olduğu gibi geç farketmiş olsa da önemli çalışmalara imza atmıştır. Bu çalışmalar neticesinde kurulan kooperatifler de bizlere karşılıklı bilgi aktarımı ve yardımlaşmanın önemini aşılması açısından büyük önem arz etmektedir. Bu sayede kooperatifler zaten Türk kültüründe önemli bir yere sahip olan imece yöntemiyle gelişmeye devam etmektedir. Kooperatif ortakları olan üreticiler de kalkınma kavramının bilincine ulaşmaya kurulan bu kooperatifler sayesinde başlamışlardır.

Yerel kalkınma hareketleri ile kooperatifleşme hareketleri yolları geç kesişmiş olan iki hareket olsa da aslında aynı tabanda hareket etmektedir. Bu çalışmada bu tabana inilmiş ve tabandan tavana hareket edilmesinin faydaları gösterilmek istenmiştir. Halkın istekleri dikkate alınmalı ve uygulama aşamasında da halktan destek talep edilmelidir.

Ülkemizde kooperatif hareketlerine detaylı bakacak olursak ise gereken desteklerin verilmesi noktasında eksik kaldığını veya verilen desteklerin düşürüldüğünü bizlere üreticiler yaptığımız derinlemesine mülakatlar göstermiştir. Burada tarımsal ekonomide önemli bir aktör olan Tarım ve Orman Bakanlığı'nın vermiş olduğu desteklerin düşmüş olması buna kanıt teşkil etmektedir. Ayrıca

devletin açık artırma ile mera satımı yaptığını ve bazı üreticilerin bu satışlarda desteklenmedikleri gözümüze çarpmaktadır. Ayrıca devlet halkta oluşmuş olan kooperatiflerin kötü bir ideolojinin ürünü oldukları algısını silmelidir ve bu konuda yapılan çalışmalarda eksik gözükmetedir. Bu çalışmalar güçlendirilerek halkta oluşan kötü algı silinmeli ve mutlaka kooperatifler desteklenmelidir. Aksi halde halk ve kooperatif hareketleri birbirinden kopuk hareket edecektir. Bu durum ise üretim esnasında bazı üreticilerin yalnız kalmasına ve birden fazla engel ile yüzleşmesine sebep verecektir. Bu engeller ise üreticilerin kooperatiflerdeki gibi bir sabit fiyat politikası yerine esnek fiyat politikasına maruz kalması olacaktır. Bu da üreticilerin elde ettikleri ürünleri bazı durumlarda maliyetinin bile altına satmasına neden olacaktır. Bir diğer önemli engel ise kooperatiflerin sağladıkları benzin istasyonu desteği, zirai ekipman desteği gibi desteklerden uzak kalan çiftçilerin bunları hep yüksek fiyatlardan temin etmesidir. En önemli engel ise elde edilen ürünlerdeki kaliteyi ölçme konusunda profesyonel desteklerden yoksun kalmalarıdır. Bu olumsuz durumlar ise üreticilerin kooperatiflere tam bir güven ortamı oluşması ve kooperatif ortakları olmaları ile aşılabacaktır. Ancak aile işletmesi sahibi birkaç işletme açısından incelenir ise bazı avantajlar da olduğunu söylemek mümkündür. Bu avantajların biri ise kooperatif kredilerini yüksek bulan çiftçilerin bundan uzak durmaları iken bir diğeri ise kendi meralarını oluşturan çiftçilerin verimi artırabilmesi olacaktır. Tabi bunların haricinde de kooperatifler incelenecek olursa büyük avantajlara sahip örgütlü yapılar olarak dikkat çekmektedir.

Kooperatiflerin örgütlenmede başarılı olması ise belirli bir temel başlıklar üzerine inşa edilmesidir. Bu inşa süreci ile avantajlara sahip olan kooperatiflerin ise ilgilendiği başlıkları detaylı bir şekilde ele aldığımız bu çalışma bizlere bu başlıkların üretim maliyetini düşürmek, ürün kalitesini artırmak ve üretici ile tüketiciyi buluşturmak olduğunu göstermiştir. Bir kooperatif ayrıca ortaklarına çeşitli kanallardan da destek olmalıdır. Bunlar bir ortakların kullanıma yönelik olarak bir akaryakıt istasyonu veya zirai ekipman desteği sağlamak olabilir. Belirli bir fiyat politikası uygulandığı zaman üreticiyi gerçekten çok önemli ölçülerde destekleyecek bir stratejidir. Ayrıca bir kooperatif önceliğini ortaklarının yardımına koşmak olarak benimsemelidir. Örneğin bir üreticide sıcak para olmasa bile o üreticiyi ortak olarak kabul etmelidir ve aylık olarak üreticiden topladığı mamul üzerinden tahsilatını onu zorlamayacak şekilde yapmalıdır. Günümüzde ise bilgi teknolojilerinin çok gelişmiş

olması dolayısıyla insanlar evrensel bilgiye daha kolay ulaşabilmektedir. Bu sayede de tarımsal ekonomide elde edilen ürünlerde kalite kavramı ön plana çıkmaya başlamıştır. Kooperatifler de bu noktada devreye girmeli ve ürün kalitesini sağlamalı ve bir denetim mekanizması oluşturmalıdır. Kooperatifler bu sayede hem üreticiyi hem de tüketiciyi korumalı ve üretici açısından onun ürünlerini koruyarak tüketici açısından ise sağlıklı ve güvenilir gıda sunumu ile hem yerel hem de ülkesel ekonomilere büyük katkılar sağlamaktadır. Yerelde gelişen ve büyüyen kooperatifler hem kırsal hem bölgesel hem de ulusal çapta tarımsal ekonominin büyümesini sağlayacak ve milli ekonomiyi ileriye taşıyacaktır.

Ayrıca bir kooperatif hedefini daima yeni projeler geliştirmek olarak belirlemelidir. Gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler ayrımı gözetilmeksizin inceleme yapıldığında en verimli ve aktif kooperatiflerin sürekli projeler geliştiren ve bunları uygulayan kooperatifler olduğunu söylemek mümkündür. Bu sayede aktif olan kooperatifler aynı zamanda yerelde yaşanan iş gücü kaybını engelleyecek ve toplumda görülen kırdan kente göçü tersine çevirerek kentten kıra göçü sağlayabileceklerdir. Kentlerde oluşan çarpık kentleşme, düzensiz iş sahası gibi sorunlar nedeniyle gelişmekte olan toplumlarda çok sık görülen işsizlik, plansız ekonomi, yanlış şehirleşme gibi handikaplar ancak kırsal bölgelerde oluşabilecek olan yeni bir gelişim sahası ile aşılabileceklerdir. Bunlar da yine yerel kalkınmaya büyük katkıları olan kooperatifler kanalıyla sağlanabilecektir. Kooperatifler buralarda hem müthiş bir istihdam yaratacaklar hem de ortaklarını bilinçlendirerek onların düzenli bir şekilde ekonomide ve toplumda yer almalarını sağlayacaklardır. Bir kooperatif her zaman bulunduğu bölgede bir rol model olmalıdır. Oluşturdukları rol model ile bölgelerinde yer alan diğer Sivil Toplum Kuruluşları' na destek sağlamalıdır. Bu bahsettiklerime ek olarak da devlet destekleri ile birlikte şekillenecek olan kooperatifler hem toplum nezdinde hem de diğer kuruluşlar nezdinde bir rol model alınarak büyümeye devam edeceklerdir. Geçmişte yaşanan tecrübesizliklerden olumsuz olarak etkilenmesi ve yönetici odaklı bir kooperatif yapısı da ancak bu devlet destekleri sayesinde son bulacaktır. Devlet destekleri ise öncelikle ithalata dayalı değil de ihracata dayalı bir dış ticaret ağı oluşturularak yapılmalıdır. Bu kurulan ağ ile önce içsel ekonomi gözetilerek hem aile işletmesi olarak çalışan çiftçilerin hem de ortaklar ile birlikte varlıklarını sürdüren bir organizasyon olan kooperatiflerin önünü daha iyi görmeleri sağlanacaktır.

Bu çalışmada ele alınan ülkemiz ve dünyada temel sorunlardan olan yerel kalkınmadaki etkinsizlik ve kooperatifleşmedeki düzensizlik uluslararası alanda gündemi daha çok meşgul etmelidir. Bu alanda elde edilen bilimsel veriler ışığında daha aktif ve işlevsel olarak daha atik politikalar üretilmeli ve gerek kooperatiflere gerek de yerelde varlıklarını sürdürmeye çalışan çiftçilere daha çok destekler sunulmalıdır. Çünkü destek bulamayan bir ekonomiden onun gelişmesini beklemek pek mümkün olmayacaktır. Ayrıca genç istihdam önemslenmeli ve bunun üzerinde çok sıklıkla durulmalıdır. Çünkü genç istihdam sağlayamayan ve bunları ileride kalifiyeli birer işçi halinde getiremeyen toplumlarda, gerek gelişmiş ülkelerde olsun gerekse de gelişmekte olan ülkelerde olsun önemli seviyelerde ilerlemeler sağlanamayacaktır. Dünyada gıda sektörüne yönelik artan toplumsal talep de göz ardı edilmemelidir. Bunun temelinde yatan küresel iklim değişikliği, yeraltı sularındaki azalmalar, güvenilir gıdaya olan ihtiyaç hükümetler tarafından etraflıca incelenmelidir. Buralarda kazanılan avantajlar da toplumların ilerlemelerinde önemli yapıtaşları olarak kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA

-Akar. E. (2017). Sürdürülebilir Kalkınmada Kooperatifler ve Yerel Yönetimler. *Apelasyon Dergisi*. 46. (ss. 1).

-Akbulut. F. U. M. ve Göküş. M. (2017). Küreselleşme ve Yerelleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*. 20:1. (ss. 79-88).

-Aktakas. B. G. (2006). Bölgesel/Yerel Kalkınma, Bölgesel Gelişme İçin Bir Model. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Akpınar. R. (2010). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarınca Hazırlanan Bölge Planlarına Dair Bir Kritik: İZKA’ nın İzmir Bölge Planı (2010-2013) Örneği. *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.

-Akın. O. (2015). Kırsal Kalkınma Politikalarının AB Politikaları Çerçevesinde İncelenmesi: Denizli İli Örneği. *Tekirdağ: Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.

-Akpınar. R. (2012). Türkiye’de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*. 4:6 (ss. 29-46).

-Arslan. E. (2010). Kalkınma Ajansları ve Kalkınma Ajanslarının Türkiye Ekonomisine Beklenen Katkıları. *Kamu-İş Dergisi*, 10:3 (ss. 88).

-Aydın. İ. Z. (2010). Ekoturizmin Türkiye Orman Köylüleri Kalkınmaları Üzerindeki Sosyo-Ekonomik Etkilerinin Ölçümü: Artvin Camili Biyosfer Rezerv Alanı Örneği. *Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü*.

-Ayanoğlu. İ. (2008). Kırsal Kalkınma ve Türkiye İçin Bir Kırsal Kalkınma Modeli. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Bakırcı. M. (2007). Türkiye’de Kırsal Kalkınma: Kavramlar, Politikalar, Uygulamalar. Ankara: Nobel Yayınları.

-Belen. G. (2015). 15 ve 16. Yüzyıllarda Tire Kazası’nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı. Ordu: Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Bektaş. S. (2016). Biga İlçesinde Süt Üretim Kooperatiflerinin Etkinlik ve Verimlilik Analizi. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Bilgin. M. (2002). Bölgesel Kalkınmada Yerel Yönetimlerin Yönlendiriciliğinin Rolü: Göller Yöresi Üzerine Bir İnceleme. Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Coşkun. H. (2004). ‘Bölgesel Kalkınma Planı Bölgenin Yol Haritası Olacak’. Dünya Gazetesi.

-Ceylan. H. H. (2010). Yerel Kalkınma ve Rekabet Aracı Olarak Şehir Pazarlamasında Yatırımcıların Yatırım Destinasyon Tercih Yapılarının Belirlenmesi ve Uşak Tekstil Sektöründe Bir Uygulama. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Cenkış. S. (2014). Denetim Kurulu Kaldırılan Kooperatiflerde Yeni Denetim Sistemi Nasıl Olacak. Yaklaşım Dergisi. 262 (ss.1-5).

-Çoker. Z. (1996). Yönetim ve Siyaset: Bir Valinin İl Yönetimine İlişkin Görüş ve Anıları. İstanbul: Kazancı Matbaacılık.

-Çelik. O., Recepoğlu. M., Doğan. C. D. (2014). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajans Faaliyetlerinin Beşeri Sermaye ve Dış Ticaret Yönlü Analizi. Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi. 3:6 (ss. 39-50).

-Çetin. M. (2006). Yerel Kalkınma Ajansları. Ege Üniversitesi Ege Akademik Bakış Dergisi. 6:2 (ss.127-139).

-Çubukçu. N. (1988). İzmir İli, İlçeleri ve Ege Bölgesi Yakın Çevre İncelemesi. İzmir: Zühal Yayınları.

-Çıkm. A. Karacan. A. R. (1994). Genel Kooperatifçilik. İzmir: Ege Üniversitesi Basım Evi.

-Demirci. R. (1981). Türkiye’de Kooperatifçilik Hareketleri ve Kooperatifçiliğimizden Beklenen Gelişmeler. 10. Türk Kooperatifçilik Kongresi, TKK Yayınları, 44, (ss. 3).

-Dinler. Z. (2005). Bölgesel İktisat. İzmir: Ekin Kitabevi

-DPT. (2006). Kırsal Kalkınma Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Taslak Raporu Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı.

-Duman. H. (2016). Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinde Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Yardım Aracı- IPARD. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Eken. M. (2010). Tüketim Kooperatiflerinde Ortak-Kooperatif İlişkisi: Damla Tüketim Kooperatifi Örneği. Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Ekim. M. R. (2006). Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikaları ve Türkiye’nin Uyumunu. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Geray. C. (1992). Kooperatifçiliğin Dünya’da ve Türkiye’deki Nicel Gelişimi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 47:1, (ss. 427).

-GIDE. C. (1969) 'Kooperasyonun Faziletleri', (Çev. : Ahmed Halil). İstanbul: Fakülteler Matbaası.

-Gülpak, M. (1997). Türkiye'de Kooperatifçilik Hareketinin Gelişimi ve Bu Gelişimde Ahmet Hamdi Başar'ın Yeri ve Rolü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Han. E. , Kaya. A. (2008). Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika. Ankara: Nobel Yayınları.

-Hazar. N. (1970). Kooperatifçilik Tarihi. Ankara: TKK Yardımlaşma Birliği Yayınları.

-İldırar. M. (2004). Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri. Ankara: Nobel Yayınları.

- İZKA 2014-2023 İzmir Bölge Planı İlçe Toplantıları- Tire İlçe Raporu (2013). İzmir: İZKA.

-İncekara. A. , Savrul. B. (2011). Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Sosyoloji Konferansları, 0:44, (ss. 92-93).

-Kara. M. (2005). Yerel Yönetim Birlikleri: Çanakkale ve İlçeleri Köy Birlikleri Örneği. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Kaypak. Ş. (2013). Yerel Kalkınmada Yeni Bir Anlayış; Kentlerin Markalaşması (Hatay Marka Kent Örneği). Hatay: Mustafa Kemal Üniversitesi, İİBF, Kent Yönetimleri Araştırma ve Uygulama Merkezi.

-Kaya. E. , Şentürk. H. (2007). Muhafazakar Demokraside Yerel Yönetim Vizyonu. İstanbul: Plato Danışmanlık.

-Kaya. E. (2004). Kent Yönetiminde Yeni Yaklaşım: Yerel Kalkınma Yönetimi. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

-Kargı. N. (2009). Bölgesel Kalkınma Yaklaşımlarındaki Gelişmeler ve AB Perspektifi Altında Türkiye'nin Bölgesel Politika Analizi. Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi. 1:3 (ss. 20-40).

-Kartal. N., Demirhan. Y. (2015). Yerel Hizmetlerin Kırsal Alanlara Götürülmesi ve Kent Belediyeciliğinden Alan Belediyeciliğine Geçiş: Bir Model Önerisi. Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 7:13. (ss. 384-401).

-Keskin. H., Sungur. O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye'de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi. 21 (ss. 271-293).

-Kılıçarslan. M. (2013). Nakliye Kooperatiflerinin Üyeleri Üzerinde Meydana Getirdiği Kooperatif Etki (Yozgat Kamyoncular Kooperatifinde Bir Uygulama). İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Kuznets. (1955). Economic Growth and Income Inequality in the World.

-Küçük. M. (2012). Turizmin Yerel Kalkınmaya Etkisi: Ankara Kızılcahamam Örneği. Ankara: Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Müftüoğlu. H. , Aydos. V. (2001). Türkiye'de Kooperatifçilik: Türk Konut Kooperatifçiliğine Alternatif Bir Model: Almanya. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları.,

-Mülayim. Z. G. (2003). Kooperatifçilik. Ankara: Yetkin Yayınları.

-Mülayim. Z. G. (1976). Toprak Reformu ve Kooperatifleşme. İstanbul: Tekin Yayınevi.

-Öksüz. E. (2012). Kooperatifçilik Kavramı ve İlkelerinin Işığında, Türkiye’de Köy Kalkınma Kooperatifleri. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi. 3:2 (ss. 329-358).

-Örki. A. (2016). Ekonomik Kalkınmada Kooperatiflerin Öneminin Örneklerle Değerlendirilmesi. Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi. 3:2 (ss. 13-22).

-Özen. S. (2013). Kooperatifçilik, Kalkınma Kooperatiflerinin Yerel Yönetimlerin Kalkınma Çabaları İçerisindeki Yeri, Edirne-Meriç-Karayusuflu Köyü Örneği. İstanbul: İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Özel. A. , Kılıç. C. , Savrul. B. (2013). Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Mali Yardımlarının Türkiye Açısından Değerlendirilmesi. Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 11, (ss. 43-64).

-Özaslan. A. , Ünlü. H. (2015). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Politikalarında Değişim ve Kalkınma Ajansları. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. 7:13 (ss. 64-83).

-Pektaş. E. K. (2010). Türkiye’de Sosyal Belediyecilik Uygulamaları ve Temel Sorunlar. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Akademik İncelemeler Dergisi. 5:1 (ss.1-114).

-Patton. M. (2002). Qualitative Evaluation and Research Methods. Yeni Delhi: Sage Publications.

-Sevinç. H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunları: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları. Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 6:2, (ss.7-8).

-Süt. G. (2009). Yerel Kalkınmada Bir Araç Olarak Organize Sanayi Bölgeleri: Sivas ve Erzincan Örneği. Niğde: Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Stöhr. Walter B. (2001). 'Subsidiarity: A Key Concept For Regional Development Policy', New Regional Development Raradigms Vol. 3. Westport, CT, Greenwood Publishing Group, 3, (ss.35-51).

-Şan. M. (2005). Kalkınma Planlamasında Bilgi Yönetimi ve DPT için Kurumsal Bilgi Politikası Modeli. Ankara: DPT Yayınları.

-Telli. R. (2013). AB Kırsal Kalkınma Politikalarının Türkiye'ye Etkileri: Pozantı Örneği. Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi. 5:2. (ss. 432-442).

-Tekeli. İ. (2002). Türkiye'de Çoğulculuk Arayışları ve Kent Yönetimi Üstüne. İstanbul: Wald Yayınları.

-Turhan. M. S. (2005). Avrupa Birliği Üyeliği Yolunda Türkiye Kırsal Kalkınma Tedbirleri Uygulama Süreci. Ankara: Tarım Ve Köy İşleri Bakanlığı.

- TÜSİAD. (2005). DTÖ ve AB'deki Gelişmeler Işığında 21. Yüzyılda Türkiye Tarımı. İstanbul: Türkiye Sanayici ve İşadamları Derneği.

-Türkiye Kooperatifçilik Raporu 2014 (2015). Ankara: Gümrük ve Ticaret Bakanlığı Kooperatifçilik Genel Müdürlüğü.

-Tuncay. T. (2009). Genç Kanser Hastalarının Hastalık Deneyimlerinin Güçlendirme Yaklaşımı Temelinde Analizi: Bir Model Önerisi (basılmamış doktora tezi).

-Tozak. E. (2017). Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci ve Türkiye'deki Kırsal Kalkınma Etkileşimi: 3 Ekim 2005 Sonrası Manisa Bölgesinin Kırsal Kalkınma Analizi. Manisa: Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Tolunay. A. , Akyol. A. (2006). Kalkınma ve Kırsal Kalkınma: Temel Kavramlar ve Tanımlar. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi. 2:2 (ss. 116-127).

-TÜSİAD (Türk Sanayicileri ve İşadamları Derneği), (2008). Türkiye'deki Bölgesel Farklar ve Politikalar. İstanbul: TÜSİAD Yayınları.

-Ulusal Kırsal Kalkınma Stratejisi 2014-2020. (2014). Ankara

-Uluocak. İ. (2009). Kooperatifçilik Eğitiminin Ülkemizdeki Durumu ve Kooperatif Tarzı Yapılanmanın Özel Öğretim Kurumlarında Uygulanması: Bursa Çağdaş Eğitim Kooperatifi Örneği. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-Uzay. N. (2005). Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

-Yılmaz. G. Ö. (2005). Türkiye Ekonomisinde Büyüme İle İşsizlik Oranları Arasındaki Nedensellik İlişkisi. İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi, 2, (ss. 3).

-Yılmaz. H. , Tolunay. A. (2007). Avrupa Birliği Kırsal Kalkınma Politikalarında Yeni Yönelimler ve Türkiye. Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi. 1. (ss. 107-122).

-Yıldırım. A., Şimşek. H. (2008). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

-İnternet Kaynakları:

- ADELMAN. I. (2000). Fifty Years of Economic Development: What have we Learned? www.worldbank.org/research/abcde/euş2000/pdf/files/adelman.pdf. (01.10.2018)

-<http://www.kooperatiflerkanunu.com> (02.10.2018)

-<http://www.izmirkulturturizm.gov.tr/TR,77342/genel-bilgiler.html>
(03.10.2018)

[http://www.tirebelediyesiturizm.org/default.asp?eylem=page&kat=Tire%20T
an%FDt%FDm](http://www.tirebelediyesiturizm.org/default.asp?eylem=page&kat=Tire%20T
an%FDt%FDm) (02.11.2018)

-http://www.wikiwand.com/tr/Tire,_İzmir (02.11.2018)

- Beer. A. (1996). 'What Makes for Regional Development?', The South Australian Development Conference, McLaren, Vale. <http://www.ssn.flinders.edu.au/geog/staff/beerpapers/sarda.htm>. (02.11.2018)

-<http://www.tire.bel.tr> (02.11.2018)

<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebContentGosterim.aspx?Enc=51C9D1B02086EAFB32860C7F9545B2D1> (15.11.2018)

-Cocolina. Q. C. (Nisan 2016). The Power Of Cooperation – Cooperatives Europe Key Figures 2015. <https://coopseurope.coop/sites/default/files/The%20power%20of%20Cooperation%20-%20Cooperatives%20Europe%20key%20statistics%202015.pdf>. (23.11.2018)

- Gutiérrez. B. U. (2005). "Evaluating Regional Development Agencies' (RDAs) Assistance on Spanish Regional Economic Growth", Vrije Universiteit, Amsterdam. [http://wbln0018.worldbank.org/Apps/CCKDolib.nsf/ff1dc8eb7a657de385256896006bf442/f0966dfacfebf36a8525720b007bf216/\\$FILE/Spanish%20RDAs.pdf](http://wbln0018.worldbank.org/Apps/CCKDolib.nsf/ff1dc8eb7a657de385256896006bf442/f0966dfacfebf36a8525720b007bf216/$FILE/Spanish%20RDAs.pdf). (23.11.2018)

-https://www.nufusu.com/ilce/tire_izmir-nufusu (03.12.2018)

<http://www.koop.gtb.gov.tr/data/545a2974f29370b994a2fa27/%C4%B0statistik%20%20%20Eyl%C3%BC1.pdf> (05.12.2018)

- Danson. M. ve Geoff W. (1999). 'Regional Governance, Institutions and Development', Regional Research Institute-West Wirginia University. <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Danson/chapterfour.htm>. (06.12.2018)

-<http://www.koop.gtb.gov.tr/haberler/sosyal-kooperatif-egitim-ve-tanitim-trenine-iliskin-isbirligi-protokolu-imzalandi> (06.12.2018)

-<http://www.koopkur.gov.tr> (10.01.2019)

-<http://www.onlinevergidanisma.com> (12.01.2019)

-<http://www.tr.wikipedia.org> (22.01.2019)

-<http://www.sablon.sdu.edu.tr> (01.02.2019)

-<http://www.dergipark.gov.tr> (12.02.2019)

-<http://www.koykoop.org> (20.02.2019)

-<http://www.kastamonukoykoop.net> (22.02.2019)